

Regeringens proposition

1989/90:87

om vissa internationella frågor rörande
makars förmögenhetsförhållanden

Prop.
1989/90:87

Regeringen föreslår riksdagen att anta det förslag som har tagits upp i bifogade utdrag ur regeringsprotokollet den 1 februari 1990.

På regeringens vägnar

Ingvar Carlsson

Laila Freivalds

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen läggs fram ett förslag till lag om vissa internationella frågor rörande makars förmögenhetsförhållanden. Den föreslagna lagen innehåller regler om när svensk domstol är behörig att ta upp frågor om makars förmögenhetsförhållanden i mål eller ärenden med internationell anknytning. Vidare innehåller den regler om vilket lands lag som skall tillämpas i sådana fall.

Lagen ersätter 1912 års lag om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskaps rättsverkningar.

Den särskilda internordiska regleringen rörande makars förmögenhetsförhållanden berörs inte av förslaget.

Genom den nya lagen sker en övergång från nationalitetsprincipen till hemvistprincipen. Det innebär att makarnas hemvist under äktenskapet — och inte som nu mannens medborgarskap vid äktenskapets ingående — får avgörande betydelse för vilket lands lag som skall tillämpas på deras förmögenhetsförhållanden. Lagen knyter därmed an till den ordning som sedan länge gällt för medborgare i de nordiska länderna. Förslaget innebär bl. a. att samtliga invandrare och utvandrare kommer att bedömas efter i huvudsak samma principer.

Lagen öppnar möjlighet för makar att träffa avtal om vilket lands lag som skall tillämpas på deras förmögenhetsförhållanden. Avtalsmöjligheten är dock begränsad så till vida att åtminstone någon av makarna måste ha anknytning — genom hemvist eller medborgarskap — till det land vars lag de vill göra tillämplig.

Det föreslås särskilda skyddsregler som skall begränsa tillämpningen av utländsk lag i vissa fall. Bl. a. skall den make som bäst behöver makarnas

gemensamma bostad och bohag kunna få överta den egendomen, om den finns i Sverige. Vidare föreslås att jämkning får ske vid bodelning som verkställs här i landet, även om en främmande lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden. Särskilda regler föreslås till skydd för tredje man här i landet.

Den föreslagna lagens regler om när svensk domstol är behörig har utformats så att de skall grunda svensk domsrätt i situationer där det finns ett praktiskt behov eller rimligt intresse av att en tvist om makars förmögenhetsförhållanden blir löst i Sverige.

Den nya lagen föreslås träda i kraft den 1 juli 1990.

Förslag till

Lag om vissa internationella frågor rörande makars förmögenhetsförhållanden

Härigenom föreskrivs följande.

Lagens tillämpningsområde

1 § Denna lag är tillämplig på frågor om makars förmögenhetsförhållanden som har anknytning till en främmande stat.

Lagen gäller dock inte i den mån något annat följer av en annan lag.

Svensk domstols behörighet

2 § En fråga om makars förmögenhetsförhållanden får tas upp av svensk domstol,

1. om frågan har samband med ett äktenskapsmål i Sverige,
2. om svaranden har hemvist i Sverige,
3. om kändan har hemvist i Sverige och svensk lag enligt 3 eller 4 § är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden,
4. om frågan rör egendom i Sverige, eller
5. om svaranden i en uppkommen fråga har godtagit att saken prövas i Sverige eller har gått i svaromål i saken utan invändning om domstolens behörighet.

Särskilda bestämmelser om svensk domstols behörighet i frågor om bodelning med anledning av en makes död finns i lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo. En sådan fråga får tas upp av svensk domstol även i fall som anges i första stycket 2, 3 och 5.

Tillämplig lag

3 § Har makar eller blivande makar skriftligen avtalat att en viss stats lag skall tillämpas på deras förmögenhetsförhållanden, skall det gälla om

1. avtalet avser lagen i en stat där någon av dem hade hemvist eller var medborgare när avtalet ingicks, och
2. något annat inte följer av 5 – 12 §§.

Är den ena maken död, får den efterlevande maken ingå ett avtal enligt första stycket med den avlidnes arvingar och universella testamentstagare.

4 § Har tillämplig lag inte bestämts genom avtal, gäller lagen i den stat där makarna tog hemvist när de gifte sig.

Om båda makarna senare har tagit hemvist i en annan stat och varit bosatta där i minst två år, tillämpas i stället den statens lag. Har båda makarna tidigare under äktenskapet haft hemvist i den staten eller är båda makarna medborgare i den staten, tillämpas dock den statens lag så snart de har tagit hemvist i staten.

5 § En rättshandling mellan makar avseende deras förmögenhetsförhållanden är giltig, om den stämmer överens med den lag som är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden när rättshandlingen företas. Företas rättshandlingen före äktenskapet, är den giltig, om den stämmer överens med den lag som blir tillämplig när makarna ingår äktenskap.

Rättshandlingen skall vidare anses giltig till formen, om den uppfyller formkraven enligt lagen i den stat där den företas eller där makarna då har hemvist.

Äktenskapsförord mellan makar som har hemvist i Sverige när rättshandlingen företas blir dock gällande här i landet endast om registrering sker enligt bestämmelserna i äktenskapsbalken. Gåva mellan makar som har hemvist i Sverige när gåvan ges blir gällande mot givarens borgenärer endast om vad som föreskrivs för sådan giltighet i 8 kap. 1 § äktenskapsbalken har iakttagits.

Särskilda bestämmelser om bodelning m. m.

6 § På begäran av en make eller en dödsbodeläggare skall svensk lag tillämpas beträffande förfarandet vid bodelning, även om utländsk lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden. Bestämmelserna i svensk lag om förfarandet vid bodelning får tillämpas också när den utländska lagen föreskriver en annan form för delning eller avräkning beträffande makars egendom.

En bodelning enligt 9 kap. 1 § andra stycket äktenskapsbalken får dock förrättas bara om den tillämpliga utländska lagen på motsvarande sätt tillåter makarna att förrätta bodelning under äktenskapet när de är ense.

7 § Vid en bodelning skall makarnas samtliga tillgångar och skulder i Sverige och utomlands beaktas, om inte något annat följer av den lag som är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden. Vid lottläggningen bör en make i första hand tilldelas egendom som tillhör honom eller henne utomlands.

Finns det egendom i ett främmande land och kan det antas att bodelningen inte kommer att gälla i det landet, får bodelningen begränsas till att gälla en viss del av makarnas egendom. En sådan begränsning får dock inte göras, om någon av makarna med rimliga skäl motsätter sig det.

8 § Har det i en främmande stat meddelats ett slutligt beslut om legal separation och har makarna inte återupptagit sammanlevnaden, skall egendom som makarna har förvärvat efter separationen inte ingå i en bodelning där svensk lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden. Vid en sådan bodelning skall täckning för skulder beräknas med hänsyn till förhållandena vid separationen.

9 § Äktenskapsbalkens bestämmelser om förfogande över makars gemensamma bostad och bohag och om en makes rätt att vid bodelning

10 § Vid en bodelning som görs i Sverige får jämkning ske enligt 12 kap. äktenskapsbalken, även om en utländsk lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden.

Övriga bestämmelser

11 § Inskränkningar som en utländsk lag innehåller i en makes rätt att förfoga över sådan fast egendom eller tomträtt som tillhör denne make och finns i Sverige kan inte göras gällande mot tredje man i vidare mån än vad som följer av svensk lag.

Detsamma gäller inskränkningar i en makes rätt att förfoga över sin övriga egendom eller att skuldsätta sig, om tredje man och maken befann sig i Sverige när rättshandlingen företogs och tredje man inte kände till eller borde ha känt till inskränkningen.

12 § Begränsningar som en utländsk lag innehåller i en makes skyldighet att med sin egendom svara för sina skulder kan inte göras gällande i Sverige, om skulden hänför sig till en rättshandling varigenom en make har förfogat över sin fasta egendom eller tomträtt och egendomen finns här i landet.

Detsamma gäller om skulden hänför sig till en rättshandling varigenom en make har förfogat över annan egendom eller skuldsatt sig, om tredje man och maken befann sig i Sverige när rättshandlingen företogs och tredje man inte kände till eller borde ha känt till inskränkningen.

13 § Om det inte finns någon behörig domstol när svensk domsrätt föreligger enligt denna lag, skall frågan tas upp av Stockholms tingsrätt.

14 § Vid tillämpningen av denna lag skall den som är bosatt i en viss stat anses ha hemvist där, om bosättningen med hänsyn till vistelsens varaktighet och omständigheterna i övrigt får anses stadigvarande.

15 § En bestämmelse i en utländsk lag får inte tillämpas, om det skulle vara uppenbart oförenligt med grunderna för den svenska rättsordningen att tillämpa bestämmelsen.

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990, då lagen (1912:69) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskaps rättsverkningar skall upphöra att gälla.

2. Vid tillämpning av 1 § andra stycket skall med annan lag likställas förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap.

3. Bestämmelserna i 2 § medför inte att svensk domstols behörighet i en fråga som väckts vid domstolen före ikraftträdandet går förlorad.

4. Har talan i ett mål eller ärende som avser makars förmögenhetsförhål-

landen väckts vid domstol före ikraftträdandet, tillämpas äldre bestämmelser.

Prop. 1989/90:87

5. Har en för bodelning avgörande tidpunkt inträtt före ikraftträdandet, tillämpas äldre bestämmelser om makars förmögenhetsförhållanden vid bodelningen. Detta gäller dock inte frågor om bodelningens form eller frågor som avses i 6 §.

6. En giltig rättshandling rörande makars förmögenhetsförhållanden som företogs före ikraftträdandet förlorar inte sin giltighet genom den nya lagen.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 1 februari 1990

Närvarande: statsministern Carlsson, ordförande, och statsråden Feldt, S. Andersson, Göransson, Gradin, Dahl, R. Carlsson, Hellström, Johansson, Lindqvist, Thalén, Engström, Freivalds, Wallström, Persson, Molin, Sahlin

Föredragande: statsrådet Freivalds

Proposition om vissa internationella frågor rörande makars förmögenhetsförhållanden

1 Inledning

Familjelagssakkunniga överlämnade i mars 1987 sitt slutbetänkande (SOU 1987:18) Internationella familjerättsfrågor. De sakkunniga (f.d. hovrättspresidenten Björn Kjellin, ordförande, och professorn Lennart Pålsson) föreslår i betänkandet en helt ny lag om internationella familjerättsfrågor. Lagförslaget innehåller bestämmelser om äktenskaps ingående (1 kap.), äktenskapsmål (2 kap.), underhåll till barn och make (3 kap.), makars förmögenhetsförhållanden (4 kap.) och arv (5 kap.). Det avslutas med ett avsnitt om gemensamma bestämmelser (6 kap.). Till betänkandet har fogats en reservation.

På grundval av ett förslag i betänkandet om att reglerna i ärvdabalken om bevakning av testamente skulle upphävas föreslog regeringen i februari 1989 en sådan lagändring (prop. 1988/89:88). Lagförslaget antogs av riksdagen (LU32, rskr. 246) och de nya bestämmelserna trädde i kraft den 1 juli 1989 (SFS 1989:308).

Jag avser nu att ta upp ett annat ämnesområde som behandlas i familjelagssakkunnigas betänkande. Det gäller vissa internationella frågor rörande makars förmögenhetsförhållanden. Övriga delar i de sakkunnigas förslag bör av skäl som jag strax återkommer till inte behandlas nu.

Familjelagssakkunnigas slutbetänkande har remissbehandlats. Till protokollet i detta lagstiftningsärende bör fogas en sammanfattning av betänkandet och lagtexten i aktuella delar som *bilaga 1 och 2* samt en sammanställning av remissyttrandena såvitt avser de nu behandlade frågorna som *bilaga 3*.

Under lagstiftningsärendets beredning i justitiedepartementet har överläggningar hållits med företrädare för justitiedepartementen i Danmark, Finland och Norge.

Regeringen beslutade den 11 januari 1990 att inhämta lagrådets yttrande över lagförslaget. Det lagförslag som remitterats till lagrådet bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 4*.

Lagrådet har lämnat lagförslaget utan erinran. Lagrådets yttrande bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 5*. I förhållande till lagrådsremissen kommer jag att föreslå några mindre redaktionella ändringar och förtydliganden (jfr 1, 2, 7, 10–12 §§ och punkten 3 i övergångsbestämmelserna).

2 Allmän motivering

2.1 Allmänna utgångspunkter

2.1.1 Migrationen

En lagstiftning om internationella familjerättsfrågor kommer att beröra relativt många människor. Detta hänger samman med migrationens omfattning och den ökade internationalisering som vårt samhälle genomgår. Sverige har under hela efterkrigstiden haft en betydande arbetskraftsinvandring. Ett växande antal flyktingar och anhöriga till dessa har under åren tagit sin tillflykt hit. De pågående ekonomiska integrationssträvandena i Norden och i Västeuropa i stort har också gjort att människor i långt större utsträckning än tidigare bosätter sig utomlands, både tillfälligt och mera permanent.

Efterkrigstidens invandring till Sverige har inneburit ett väsentligt tillskott till den svenska befolkningen. Antalet personer som är bosatta här i landet men som är födda i utlandet har ökat kraftigt och uppgår nu till omkring 650.000. Invandringen har inneburit ett betydande befolkningstillskott även indirekt genom de barn till invandrare som har fötts här. Det totala antalet personer med invandrabakgrund i den meningen att de själva eller deras föräldrar eller far- eller morföräldrar har kommit till Sverige under efterkrigstiden uppgår till drygt en miljon människor.

Invandringen till Sverige var långt in på 1970-talet sammansatt av ett fåtal större grupper. Nordbor utgjorde det starkaste inslaget i inflyttningen. Vid mitten av 1970-talet var drygt 45 procent av samtliga utländska medborgare finländare. Därefter kom jugoslaver, norrmän, greker och tyskar. Även övriga invandrare kom till övervägande delen från Europa.

Vid mitten av 1970-talet ändrade invandringen karaktär. Den utomnordiska arbetskraftsinvandringen upphörde i stort sett. Den följdes av en invandring som till stor del utgjordes av anhöriga till dem som tidigare hade kommit. I början av 1980-talet fick Sverige dessutom en starkt ökad flyktinginvandring, främst från utomeuropeiska länder.

En mycket stor andel av invandrarna är numera väl integrerade i det svenska samhället, inte bara genom att de har bott här under en lång tid utan även genom att de lever i hushållsgemenskap med infödda svenskar. Av de utomlands födda personer som var samboende vid folkräkningstill-

fället 1980 hade 40 procent av männen och 47 procent av kvinnorna en i Sverige född partner.

Prop. 1989/90:87

Som jag nyss nämnde har det vanligaste slaget av invandring till Sverige från länder utanför Norden de senaste åren varit s. k. anknytningsinvandring. Anknytningen består ofta i att invandraren är gift eller gifter sig med en i Sverige bosatt person, t. ex. en infödd svensk eller en tidigare invandrare som bott i Sverige en längre tid. Även många av de nyinvandrande har således anknytning till det svenska samhället genom sin familj. Denna anknytning blir särskilt tydlig vad gäller den s. k. andra generationen. Vid årskiftet 1984/85 fanns i Sverige 276.400 barn med minst en i utlandet född förälder. Ungefär hälften av alla invandrarbarn i Sverige har en svensk förälder.

Utvandringen från Sverige ökade markant i början av 1970-talet men har under senare år stabiliserats något. Drygt 20.000 personer utvandrade under år 1988. Flertalet av utvandrarerna har tidigare invandrat till Sverige.

2.1.2 Reformbehovet m. m.

De svenska internationella reglerna på familjerättens område utgör en del av den svenska rättsordningen. Till skillnad från de nationella reglerna, som syftar till att lösa inhemska tvister, tar de internationella reglerna sikte på rättsförhållanden som har anknytning till främmande land. I dagens internationaliserade värld med en stor rörlighet över nationsgränserna får dessa regler en allt större betydelse. Personer med olika medborgarskap eller hemvist i olika länder ingår t. ex. äktenskap med varandra, varvid olika rättsliga frågor rörande bl. a. makarnas förmögenhetsförhållanden kan uppstå. Den svenska internationella familjerättens huvuduppgift är att fastställa vilka rättsförhållanden med utländsk anknytning som skall prövas enligt främmande rätt och vilken främmande rättsordning det i så fall blir fråga om. De rättsregler som anses tillhöra den internationella familjerätten löser alltså i princip inte själva tvistefrågorna utan bestämmer normalt bara enligt vilket lands lag dessa frågor skall lösas.

Den svenska internationella familjerätten företer för närvarande en relativt splittrad bild. Det finns ett stort antal lagar som var för sig reglerar olika delar av familjerätten, t. ex. lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap, lagen (1912:69) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskaps rättverkningar samt lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo. Vid sidan av lagarna har dessutom genom rättspraxis utbildats ytterligare rättsregler som tillhör den internationella familjerätten.

Vår internationella familjerätt består dels av allmänna regler som gäller i förhållande till alla stater, dels av regler som gäller i förhållande till endast vissa stater. De senare har tillkommit genom internationella överenskomelser. De tar över de allmänna reglerna i den mån det föreligger en konflikt mellan regelsystemen.

Familjesakkunniga har ansett det önskvärt att samla den internationella familjelagstiftningen i en lag. Enligt de sakkunniga skulle lagstiftningen

därmed bli lättare att överblicka och tillämpa. En sådan reform skulle enligt de sakkunniga också leda till att det blir lättare att sprida kännedom om lagens regler. Eftersom det emellertid inte låg inom ramen för de sakkunnigas uppdrag att lägga fram ett sådant heltäckande lagförslag, nöjde de sig med att ta ett steg på den vägen och lägga fram ett förslag som — inom ramen för en lag om internationella familjerättsfrågor — innehåller regler om äktenskaps ingående och upplösning, makars förmögenhetsförhållanden, underhåll till barn och make samt arv. De sakkunniga förut-satte att det av dem framlagda lagförslaget senare skulle kompletteras med regler rörande andra delar av familjerätten, t.ex. regler om faderskap, förmynderskap, adoption och samboförhållanden.

Förmynderskapsutredningen (Ju 1984:07) har därefter i betänkandet (SOU 1987:73) Internationella förmynderskapsfrågor och i betänkandet (SOU 1989:100) Adoptionsfrågor föreslagit vissa kompletteringar i det av familjelagssakkunniga framlagda lagförslaget, bl. a. vad gäller vårdnad om barn, förmynderskap och adoption. Det förstnämnda betänkandet har remissbehandlats medan det andra betänkandet skall remissbehandlas under våren 1990.

Ett viktigt område av familjerätten som behöver uppmärksammas i detta sammanhang är samborätten. Behovet av en svensk internationell samboreglering gör sig allt mer gällande.

Redan av vad jag nu har berört framgår att tiden ännu inte är mogen för ett ställningstagande till frågan om en heltäckande svensk lag om internationella familjerättsfrågor. Därtill kommer en annan omständighet som också talar för att man bör avvakta med detta ställningstagande.

Sverige deltar tillsammans med ett trettiotal andra länder i det samarbete som bedrivs av Haagkonferensen för internationell privaträtt. Flera av de konventioner som har utarbetats vid konferensen berör det familjerättsliga området, t.ex. 1978 års konvention om tillämplig lag för makars förmögenhetsförhållanden och 1988 års konvention om tillämplig lag beträffande arv. De i konferensen deltagande staterna har emellertid av olika skäl inte i någon större utsträckning tillträtt de familjerättsliga konventionerna. Det värde som otvivelaktigt är förknippat med att länder har samma bestämmelser om lagval kan alltså endast i begränsad omfattning uppnås genom att Sverige tillträder konventionerna. De invändningar som i sak kan riktas mot de lösningar som konventionerna innehåller får därmed ökad tyngd. Till den frågan återkommer jag i det följande när jag går in på om Sverige bör ansluta sig till den nyss nämnda 1978 års Haagkonvention.

Av särskild betydelse för frågan om en heltäckande reglering av den svenska internationella familjerätten är om Sverige skall ansluta sig till 1988 års Haagkonvention om tillämplig lag beträffande arv. Från Haagkonferensens sida förelåg först i december 1989 det material rörande denna konvention som är en förutsättning för att man här i Sverige skall kunna sända ut den på remiss beträffande frågan om Sverige skall ansluta sig till konventionen. I övriga nordiska länder har man också avvaktat det materialet. Det kan — bl. a. mot bakgrund av det — antas att man inte förrän om tidigast ett år kan få en samlad bild av vilket intresse det finns

från olika länders sida för en anslutning till konventionen. Om ett stort antal länder är beredda att ansluta sig, talar det för att även Sverige bör ansluta sig till konventionen.

Konventionens innehåll avviker dock på en del väsentliga punkter från vad familjelagssakkunniga har föreslagit beträffande tillämplig lag vid arv. Vid remissbehandlingen av de sakkunnigas förslag har från en del håll antytts att de sakkunnigas förslag är att föredra framför konventionens regler, om inte konventionen får en bred anslutning. Jag delar den uppfattningen, framför allt med hänsyn till att de av familjelagssakkunniga föreslagna reglerna är enklare att tillämpa och ger mer förutsebara resultat än konventionens regler.

Med hänsyn till det anförda är det enligt min mening för tidigt att nu ta ställning till vilka regler som bör gälla beträffande tillämplig lag vid arv. Samtidigt förhåller det sig så att lösningarna beträffande andra delar av familjelagssakkunnigas förslag har ett så nära samband med de lösningar som väljs beträffande arv att det knappast är lämpligt att lägga fram förslag i dessa delar nu. Slutsatsen blir att det därmed också är för tidigt att ta ställning till frågan om en lag om internationella familjerättsfrågor av det slag som familjelagssakkunniga har föreslagit.

På ett område av den internationella familjerätten är det emellertid så angeläget med nya regler att den saken inte gärna kan anstå till dess att tiden blir mogen för en mera omfattande reform. Det gäller reglerna om tillämplig lag beträffande makars förmögenhetsförhållanden. Gällande regler på detta område leder nämligen emellanåt till stötande resultat.

Reglerna — som bl.a. innebär att lagen i det land som mannen vid äktenskapets ingående var medborgare i skall tillämpas på makarnas förmögenhetsförhållanden och på bodelning mellan makarna i samband med att äktenskapet upphör — bygger på ett föråldrat synsätt på förhållandet mellan mannen och kvinnan i äktenskapet. Dessa regler har utsatts för en stark kritik som enligt min mening är klart berättigad. Det är t.ex. inte rimligt att turkisk lag skall tillämpas på bodelning med anledning av äktenskapsskillnad mellan en turkisk man och en svensk kvinna när båda har varit bosatta i Sverige under hela äktenskapet. På motsvarande sätt är det inte rimligt att svensk lag skall tillämpas bara för att mannen är svensk medborgare, om den andra maken är utländsk medborgare och makarna i övrigt inte har någon starkare anknytning till Sverige. Som har framhållits, bl.a. vid remissbehandlingen av familjelagssakkunnigas betänkande, är det en viktig jämställdhetsfråga att undanröja de nuvarande reglerna.

Också i riksdagen har kritik vid flera tillfällen framförts mot de gällande reglerna. Vid det tillfälle då frågan senast behandlades där underströks vikten av att ett förslag till en modern lagstiftning på detta område snarast möjligt föreläggs riksdagen (se 1988/89:LU22).

Jag ser det således som mycket viktigt att få fram nya regler om tillämplig lag beträffande makars förmögenhetsförhållanden. Sådana regler finns i dag i 1912 års lag om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskaps rättsverkningar. Den lagen bygger på en Haagkonvention från år 1905. Enligt sin ordalydelse skall lagen tillämpas endast om regeringen under förutsättning av ömsesidighet har förordnat att den är tillämplig i

förhållande till viss stat. Sedan Sverige sagt upp konventionen har regeringen hävt alla tidigare förordnanden om att lagen skall tillämpas. Lagen skall således inte tillämpas i förhållande till någon enda stat. Lagen är emellertid inte upphävd. Den anses i viss omfattning ge uttryck åt allmängiltiga grundsatser på den internationella privaträttens område (se rättsfallet NJA 1970 s. 420, prop. 1973:158 s. 24, Eek, Lagkonflikter i tvistemål s. 73 f, Pripp i SvJT 1978 s 308 f och Pålsson i SvJT 1982 s. 218). Lagen behandlar frågor om tillämplig lag för makars rättigheter och skyldigheter i personligt hänseende (framför allt underhållsskyldighet) och för makars förmögenhetsförhållanden. Den innehåller däremot inte regler om svensk domstols behörighet att handlägga frågor om äktenskapets rättsverkningar eller om erkännande av utländska avgöranden.

När det gäller reglerna om underhåll mellan makar ger 1912 års lag emellertid knappast uttryck åt några allmänna rättsgrundsatser som upprätthålls i rättspraxis. I rättsfallet NJA 1986 s. 615 har högsta domstolen uttalat att det inte möter några betänkligheter att beträffande underhållsskyldighet mellan makar i stället tillämpa den s. k. hemvistprincipen, dvs. att makarnas hemvist i princip får ge utslag när det gäller att avgöra vilket lands lag som skall tillämpas.

I princip får reglerna i 1912 års lag således endast betydelse för lagvalet när det gäller makars förmögenhetsförhållanden.

Även om 1912 års lag således inte innehåller regler om domsrätt eller regler om erkännande av utländska avgöranden, kan man med hänsyn till dessa frågors nära samband med lagvalsfrågorna fråga sig om det inte är lämpligt att behandla dem samtidigt med lagvalsfrågorna. Såvitt gäller frågan om domsrätt föreligger enligt min mening ett praktiskt behov av att det sker. Det hade i och för sig också varit önskvärt om erkännandefrågan hade kunnat behandlas samtidigt med de båda andra frågorna. När det gäller erkännandefrågan föreligger emellertid ett så nära samband med erkännandefrågor på andra familjerättsområden att det enligt min mening är bäst att ta upp dessa frågor i ett sammanhang. Att vi för närvarande — med undantag för förhållandet till de andra nordiska länderna och till Schweiz — inte har några lagbestämmelser om erkännande av utländska avgöranden rörande makars förmögenhetsförhållanden synes för övrigt inte ha lett till några allvarliga olägenheter i det praktiska rättslivet. Jag anser därför att den nu ifrågavarande reformen bör begränsas till att avse frågan om tillämplig lag och domsrätt beträffande makars förmögenhetsförhållanden.

Vad jag nu har anfört innebär således att jag förordar att frågor om tillämplig lag och domsrätt beträffande makars förmögenhetsförhållanden nu skall bli föremål för en lagreglering som skall ersätta 1912 års lag. I övrigt får frågan om en sammanhållen lagreglering av tillämplig lag, domsrätt och erkännande av utländska avgöranden på det familjerättsliga området anstå till dess att tiden blir mogen för en sådan heltäckande reglering. Möjligen kan det senare visa sig lämpligt att även beträffande dessa återstående delar gå fram stegvis.

Som jag redan har nämnt finns regler om lagvalet beträffande makars förmögenhetsförhållanden i 1912 års lag. Enligt reglerna i den lagen skall lagen i det land där mannen vid tiden för äktenskapets ingående var medborgare tillämpas beträffande såväl lös egendom som fast egendom (1 § p. 2). Även om det senare skulle inträffa förändringar i medborgarskapet eller hemvistet, skall således i princip mannens nationella lag vid äktenskapets ingående tillämpas. Bakom den oföränderlighetsprincip som dessa regler ger uttryck åt ligger tanken att makarnas förmögenhetsrelationer i deras eget och borgenärernas intresse inte skall undergå plötsliga förändringar på grund av byte av medborgarskap eller hemvist. Vissa möjligheter finns dock att träffa avtal om att ett annat lands lag skall tillämpas på makarnas förmögenhetsförhållanden. En sådan valfrihet ges, om den är tillåten enligt lagen i den stat som mannen tillhörde vid tiden för äktenskapets ingående eller, om avtalet har slutits under äktenskapet, enligt lagen i makarnas hemland vid avtalets ingående (1 § p. 5). Man skall alltså följa inställningen i resp. lands internationella privaträtt. Den svenska inställningen till makars frihet att välja tillämplig lag är – även om den inte har kommit till uttryck i en lagregel – inte helt negativ (jfr NJA II 1912 s. 61; jfr även rättsfallet NJA 1970 s. 420). Det är dock oklart hur långt valfriheten sträcker sig enligt svensk rätt (jfr Pålsson, Svensk rättspraxis i internationell familje- och arvsrätt, s. 74 ff).

I 1912 års lag finns vidare lagvalsbestämmelser som gäller makars behörighet att träffa avtal om förmögenhetsförhållandena i äktenskapet och den rättsliga giltigheten av ett sådant avtals innehåll. En viktig begränsning i tillämpningen av utländsk rätt är att främmande lag inte får åberopas här i riket mot tredje man, om den främmande lagens tillämpning inte har blivit anmäld till domstol. Anmälan skall ske på ett sätt som liknar registrering av äktenskapsförord (2 § p. 1). Detsamma gäller i fråga om avtal som har ingåtts utomlands i enlighet med utländska formella krav (2 § p. 3), såvida inte avtalet har ingåtts mellan makar, av vilka åtminstone den ena är svensk medborgare, då i stället reglerna om äktenskapsförord gäller (2 § p. 2). Det får emellertid anses tveksamt i vad mån dessa regler i sina invecklade enskildheter numera utgör gällande rätt i Sverige (jfr betänkandet s. 75).

För det nordiska området gäller särskilda regler. I anslutning till en konvention (SÖ 1931:19) mellan Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige har i Sverige utfärdats förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap. För äktenskapsrättens del finns i förordningen bl. a. bestämmelser om ingående av äktenskap och tillämplig lag för äktenskapshinder, om tillämplig lag för makars förmögenhetsförhållanden och om vilket land som skall ta upp frågor om äktenskapsskillnad och den lag som då skall tillämpas.

Den nordiska regleringen av äktenskapets rättsverkningar i fråga om makars förmögenhetsförhållanden bygger i huvudsak på den s.k. hemvistprincipen. Enligt 1931 års förordning skall lagen i den nordiska

stat där makarna vid äktenskapets ingående tog hemvist tillämpas, om makarna både är och vid äktenskapets ingående var nordiska medborgare (3 §). Har båda makarna sedermera tagit hemvist i en annan nordisk stat skall det nya hemvistlandets lag tillämpas, om det inte är fråga om rättshandlingar som företagits dessförinnan. Den oföränderlighetsprincip som kommer till uttryck i 1912 års lag har således ingen motsvarighet på det nordiska planet. I fråga om äktenskapsförord (se 4 § i förordningen) och fast egendom (se 3 § andra stycket i förordningen) gäller särskilda regler.

Lagregler om svensk domsrätt i fråga om äktenskaps rättsverkningar finns endast i mindre utsträckning. I första hand rör det sig om några bestämmelser i 1931 års förordning. Dessa gäller domsrätten i mål om boskillnad samt mål eller ärenden om bodelning i samband med talan om hemskillnad eller äktenskapsskillnad (5 § och 8 § första stycket; såväl boskillnad som hemskillnad är numera avskaffade i Sverige). Som huvudregel gäller enligt dessa bestämmelser att talan kan väckas i det land där makarna har hemvist eller, om de har hemvist i skilda stater, i svarandens nordiska hemvistland. Även i vissa andra situationer, för vilka det inte finns några lagfästa domsrättsregler, föreligger dock svensk domsrätt. I brist på uttryckliga lagregler om domsrätt anses de interna forumreglerna kunna ge viss vägledning vid bedömningen av gränserna för domsrätten.

2.1.4 Bör Sverige tillträda 1978 års Haagkonvention?

Äktenskaps internationella anknytning kan vara mycket olikartad. Det kan röra sig om s.k. blandäktenskap, där den ena maken är svensk medborgare och den andra maken är utländsk medborgare. I dessa fall kan det röra sig om makar som är bosatta i Sverige men också om makar som är bosatta i den utländska makens hemland eller i ett tredje land. Det kan också vara fråga om äktenskap där båda makarna är svenska medborgare som är bosatta utomlands (s.k. utlandssvenskar). Vidare förekommer numera i Sverige i stor omfattning s.k. invandraräktenskap, dvs. fall då båda makarna är medborgare i ett annat land eller i olika andra länder men bosatta i Sverige. Det kan i dessa fall röra sig om både makar som gift sig innan de kom till Sverige och makar som gift sig här.

En ny svensk lagstiftning om lagval och domsrätt beträffande makars förmögenhetsförhållanden kommer således att beröra ett stort antal personer med skilda anknytningar till länder i praktiskt taget hela världen. Mot den bakgrunden är det naturligtvis önskvärt att svenska regler på området utformas på ett sätt som inte alltför mycket avviker från de regler som finns i andra länder.

I syfte att få fram enhetliga regler runt om i världen när det gäller bl. a. lagval och domsrätt har, som jag tidigare nämnt, inom Haagkonferensen för internationell privaträtt utarbetats ett antal konventioner. Bland dessa märks på familjerättens område en konvention som har särskild betydelse för det lagstiftningsärende som nu är aktuellt, nämligen den förut nämnda, år 1978 antagna konventionen om tillämplig lag för makars förmögenhetsförhållanden.

Enligt 1978 års konvention skall i första hand lagen i det land där

makarna tar hemvist vid äktenskapets ingående tillämpas. En stat kan emellertid genom att avge en deklaration vid tillträde till konventionen genomdriva att dess interna lag skall tillämpas, om båda makarna vid äktenskapets ingående är medborgare i den staten. Ett undantag gäller om var och en av de blivande makarna har haft hemvist mer än fem år före äktenskapets ingående i en stat som inte har avgett deklaration. Medborgarskapet skall också vara utslagsgivande beträffande makar som är medborgare i stater som inte har tillträtt konventionen, förutsatt att dessa stater använder medborgarskapet som utslagsgivande för lagvalet.

Familjelagssakkunniga har ansett (se betänkandet s. 53 och 95 ff) att 1978 års Haagkonvention inte ger de bästa lösningarna vad gäller lagvalet beträffande makars förmögenhetsförhållanden. De sakkunniga har i stället föreslagit regler som har en enklare utformning och ger mer förutsebara resultat. De sakkunnigas förslag har fått ett positivt mottagande vid remissbehandlingen. Även jag anser att de sakkunnigas förslag har klara fördelar framför Haagkonventionen.

Det finns emellertid — som jag redan varit inne på — ett särskilt värde i att regelsystemen på detta område blir enhetliga runt om i världen. Särskilt gäller detta i förhållande till stater i vårt närområde.

Som jag nämnde inledningsvis har under beredningen av detta lagstiftningsärende hållits överläggningar med företrädare för justitiedepartementen i Danmark, Finland och Norge. Vid dessa överläggningar har följande kommit fram.

I Norge utarbetades år 1981 inom justisdepartementet ett promemoriaförslag rörande frågor om tillämplig lag avseende makars förmögenhetsförhållanden. Förslaget, som har remissbehandlats, övervägs alltjämt inom departementet. Det är osäkert om det kommer att ligga till grund för lagstiftning. Promemoriaförslaget är inte förenligt med den konvention om tillämplig lag för makars förmögenhetsförhållanden som antogs vid Haagkonferensen år 1978.

I Danmark har man ännu inte tagit ställning till 1978 års Haagkonvention. Det pågår för närvarande inte heller något arbete i Danmark med frågor om makars förmögenhetsförhållanden.

I Finland ställer man sig negativ till att tillträda konventionen. Man har för avsikt att låta en arbetsgrupp inom justitieministeriet utreda frågor om tillämplig lag för makars förmögenhetsförhållanden och för rätten till arv. Enligt planerna skall inriktningen vara densamma som i det svenska utredningsförslaget.

Inte heller bland utomnordiska stater har 1978 års Haagkonvention vunnit någon nämnvärd anslutning. Detsamma gäller för övrigt — som jag redan har nämnt — för flera andra konventioner på familjerättens område. Det värde som otvivelaktigt är förknippat med att länder har samma bestämmelser om lagval kan alltså endast i begränsad omfattning uppnås genom att Sverige tillträder sådana konventioner. De invändningar som i sak kan riktas mot lösningar som konventionerna innehåller får därmed ökad tyngd. I likhet med familjelagssakkunniga anser jag därför att Sverige inte bör tillträda 1978 års Haagkonvention om tillämplig lag för makars förmögenhetsförhållanden.

Det nu sagda betyder inte att Haag-konventionerna och arbetet vid konferensen skulle sakna betydelse för utformningen av en ny lagstiftning på området. Tvärtom är det angeläget att sådant konventionsarbete beaktas i lagstiftningsarbetet och att lösningar i konventionerna som vi uppfattar som positiva tas till vara.

2.1.5 Nationalitetsprincipen och hemvistprincipen

En central fråga inom den internationella familjerätten har länge varit valet mellan nationalitetsprincipen och hemvistprincipen (domicilprincipen). Enligt den förstnämnda principen bedöms en persons rättsställning enligt lagen i det land där han eller hon är medborgare medan den senare principen i stället fäster avgörande vikt vid lagen i det land där vederbörande har hemvist. Bakom bägge principerna ligger tanken att en människas personliga rättsförhållanden skall bedömas enligt lagen i det land som han eller hon har starkast och mest varaktig anknytning till. Nationalitetsprincipen dominerar i de kontinentaleuropeiska länderna, t. ex. i Grekland, Italien, Spanien, Västtyskland, Österrike och flertalet östeuropeiska stater. Hemvistprincipen tillämpas i Danmark, Island och Norge samt i Storbritannien, samväldesländerna och USA.

Sverige tillhörde i början av 1900-talet de länder som anslöt sig till en renodlad nationalitetsprincip. De första svenska lagstiftningsprodukterna -1904 års lag om allmänna bestämmelser på äktenskapsrättens område och 1912 års lag om äktenskaps rättsverkningar – präglades av detta synsätt. Till grund för dessa lagar låg Haagkonventioner från år 1902 resp. 1905.

Den nordiska konventionen från 1931 bygger däremot i allt väsentligt på hemvistprincipen. För Danmarks, Islands och Norges del innebar konventionen inte någon större avvikelse från vad som redan gällde i dessa länder. I Sverige, liksom i Finland, medförde konventionen däremot att vi fick dubbla system, ett som gäller i förhållande till medborgare i de andra nordiska länderna och ett annat för medborgare i övriga länder. För svensk del motiverades ställningstagandet såvitt avser makars förmögenhetsförhållanden med den rättslikhet som förelåg mellan de nordiska ländernas interna lagar.

Medan den nordiska ordningen grundad på hemvistprincipen har stått sig orubbad och även gått fri från kritik, har den allmänna regleringen med utgångspunkt i nationalitetsprincipen blivit föremål för en tämligen omfattande diskussion och successiva reformer där hemvistet tillerkänts en ökad betydelse. Sådana lagändringar har skett bl. a. inom äktenskapsrätten vad gäller bestämmelserna om äktenskapets ingående och upplösning (se betänkandet s. 57).

De problem som är förknippade med nationalitets- och hemvistprinciperna uppkommer när någon har hemvist i ett annat land än det där han eller hon är medborgare. Hemvistprincipen har i dessa fall klara fördelar. En människas personliga förhållanden har ofta en starkare anknytning till det land i vilket han eller hon lever än till medborgarskapslandet. En person anpassar sig som regel också till sin miljö. Familjelagstiftningen i ett visst land är en spegling av de sociala mönster och värderingar som

råder i landet. Den anknyter på skilda punkter till den i landet gällande sociala lagstiftningen och till annan näraliggande lagstiftning. Hemvistprincipen medger sålunda en tillämpning av familjerättsliga regler som står i samklang med sociala värderingar och annan lagstiftning i den miljö där personen i fråga lever.

Det finns också andra omständigheter som talar starkt till förmån för hemvistprincipen. De flesta människor har inte så stora kunskaper i familjerätt. Det är då betydligt lättare för dem att ta reda på vad som gäller i hemvistlandet än vad som gäller i medborgarskapslandet. Så är det också för juridiska rådgivare och myndigheter i hemvistlandet. Det är många gånger en dyr och tidsödande process att ta reda på vilka rättsregler som gäller i ett annat land. Man kan heller aldrig vara riktigt säker på att man tillämpar de främmande reglerna på ett korrekt sätt. Advokater och domstolar kan det egna landets rättsordning och det blir därför möjligt att betjäna allmänheten snabbt och billigt, om de egna reglerna kan tillämpas. Det finns i det praktiska rättslivet ett motstånd mot att tillämpa främmande lag. Det blir lätt så att den utländska lagen åberopas endast när ena parten är särskilt kunnig och dessutom har något materiellt att vinna. Det är otillfredsställande när lagstiftningen får sådana konsekvenser.

Ibland är det svårt att bedöma om en person har hemvist i ett visst land. I detta ligger en viss olägenhet. Människor växlar också hemvist oftare än nationalitet. Osäkerhet rörande en persons hemvist uppkommer främst när det gäller att avgöra om en person har bytt hemvist. I princip skall två krav vara uppfyllda. Personen ifråga skall ha bytt vistelseort så att han eller hon normalt är bosatt och vistas i det nya landet. Vidare skall han eller hon ha för avsikt att stanna kvar i landet, om inte för alltid så i varje fall för en längre, obestämd tid framöver. Den nya bosättningen skall vara stadigvarande. Osäkerheten kring en persons hemvist kan medföra att personer som har flyttat kan ha svårt att bedöma vilka regler som gäller för deras förhållanden. Samma osäkerhet kan i enskilda fall prägla den bedömning som skall göras av domstol, om saken hänskjuts dit.

Den osäkerhet som är förknippad med hemvistbedömningen får emellertid inte överdrivas. I det stora flertalet fall uppstår inga svårigheter. Detta hänger samman med att frågan normalt inte behöver bedömas förrän personen i fråga bott ett antal år i det nya landet. I enstaka fall kan det dock förekomma att en person som har flyttat till ett nytt land under den första tiden kan känna sig osäker på hur en hemvistbedömning utfaller för hans eller hennes del. Om man bestämmer sig för att låta hemvistprincipen vara styrande för utformningen av en ny svensk lagstiftning på förevarande område, kan det därför finnas skäl att överväga särskilda regler för att motverka denna osäkerhet.

Det finns knappast anledning att anta att en tillämpning av svenska regler på utländska medborgare som har hemvist i Sverige i någon nämnvärd omfattning skulle verka överraskande och leda till resultat som inte står i samklang med de önskemål som dessa personer kan ha. Vad man däremot med säkerhet vet är att de nuvarande lagvalsreglerna kan komma som en stor överraskning. Man bör också komma ihåg att det är mera sällan som t. ex. en bodelningsfråga aktualiseras under den första tiden av

vistelsen här. För dem som stannar kvar aktualiseras dock frågan förr eller senare. Många utländska medborgare väljer att behålla sitt utländska medborgarskap trots att de vistats mycket länge i Sverige. Av samtliga utländska medborgare i Sverige hade vid årsskiftet 1981/1982 ungefär hälften varit här i mer än tio år. Många är starkt integrerade i det svenska samhället. De kan vara gifta med svenskar eller ha barn som är svenska medborgare. I åtskilliga av dessa fall lär det inte vara hemvistprincipen utan nationalitetsprincipen som kommer som en överraskning.

Det är inte heller så att nationaliteten som juridiskt kriterium är fri från komplikationer. I enskilda fall kan det vålla betydande svårigheter att ta reda på om en person är medborgare i ett visst land. De olika ländernas lagstiftning om medborgarskap harmonierar inte heller. Det finns inget internationellt system som garanterar att en person är medborgare i ett land. Detta har lett till att särskilda regler måste ges för statslösa i de fall medborgarskapet tillmäts betydelse inom den internationella privaträtten.

Ett annat problem är de dubbla medborgarskapen. Antalet personer med dubbla medborgarskap har uppskattats till 100 000 i Sverige och till flera miljoner i Västeuropa. Naturligt nog förekommer de dubbla medborgarskapen bland sådana människor som har anknytning till mer än ett land och för vilka lagvalsreglerna har intresse. Olika länders medborgarskapslagstiftning är sådan att en kraftig ökning av de dubbla medborgarskapen kan förväntas. Denna utveckling medför att nationaliteten förlorar i värde som anknytningsmoment inom den internationella privaträtten. De dubbla medborgarskapen utgör en betydande komplikation, om nationalitetsprincipen skall behållas.

Jag delar mot denna bakgrund familjelagssakkunnigas uppfattning att hemvistprincipen är överlägsen nationalitetsprincipen. Denna uppfattning har också fått ett oreserverat stöd under remissbehandlingen. Hemvistprincipen bör alltså enligt min mening läggas till grund för lagstiftningen om makars egendomsförhållanden. Genom en sådan reform kan vinnas att samtliga invandrare och utvandrare bedöms efter i huvudsak samma principer. Det är inte bra att som nu ha en ordning i Norden och en helt annan i förhållande till andra länder. Den valda utgångspunkten innebär emellertid inte, vilket jag har varit inne på tidigare, att nationaliteten behöver fränkännas all betydelse i sammanhanget. Jag återkommer till detta i det följande när de olika lagvalsreglerna diskuteras mer konkret.

2.1.6 Återförvisning

En fråga av generell räckvidd som utredningen har diskuterat gäller regler om *återförvisning* eller *vidareförvisning* (*renvoi*). Om bestämmelserna i svensk internationell lag pekar ut en utländsk lag som tillämplig, uppkommer frågan huruvida hänvisningen till den lagen skall omfatta även det landets internationellt privaträttsliga bestämmelser, som i sin tur kanske utpekar ett annat lands lag som tillämplig. Skall vi i Sverige i sådana fall godta en återförvisning till svensk rätt eller en vidareförvisning till en annan utländsk rättsordning? Antag t. ex. att hemvistprincipen har införts som svensk lagvalsregel och skall tillämpas på två svenska makar som

sedan länge har hemvist i ett land som tillämpar nationalitetsprincipen. I det landet anses således att svensk lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden. Accepterar vi en återförvisning, innebär det att svensk lag blir tillämplig även här i landet. Det motsatta ställningstagandet innebär att vi tillämpar hemvistlandets interna regler om makars förmögenhetsförhållanden.

I svensk rätt har man hittills ställt sig avvisande till regler om återförvisning (se rättsfallen NJA 1939 s. 96 och 1969 s. 163). Utredningen har utförligt redovisat skälen för och emot renvoiprincipen (se betänkandet s. 108 f) och har kommit fram till slutsatsen att någon regel om renvoi inte bör införas. Frågan har betydelse för olika områden av den internationella familjerätten. Det slutliga ställningstagandet bör därför anstå till dess att övriga delar därav skall behandlas, då en samlad bedömning kan göras. I avvaktan på det finns det ingen anledning att nu ändra gällande rätt genom att införa regler om renvoi i fråga om makars förmögenhetsförhållanden.

2.2 Tillämplig lag

2.2.1 Tillämplig lag när avtal inte har träffats

Mitt förslag: Lagen i den stat där makarna tog hemvist när de gifte sig skall tillämpas på deras förmögenhetsförhållanden, om de inte har träffat avtal om annat.

Utredningens förslag överensstämmer med mitt (se betänkandet s. 96 f.).

Remissinstanserna: Utredningens förslag har lämnats utan erinran av det stora flertalet remissinstanser.

Skälen för mitt förslag: De nuvarande bestämmelserna i 1912 års lag bygger på nationalitetsprincipen och oföränderlighetsprincipen. Lagen i det land där mannen var medborgare vid äktenskapets ingående skall tillämpas på förmögenhetsförhållandena i äktenskapet. Den på det sättet bestämda lagen gäller oavsett vilka förändringar i anknytningen till detta land som äger rum under äktenskapet.

Den nordiska regleringen i 1931 års förordning är i alla väsentliga hänseenden annorlunda utformad. Den ger inte företräde åt mannens lag. Den bygger på hemvistprincipen och innehåller regler om byte av tillämplig lag. Om makarna tar hemvist i ett nytt nordiskt land, skall det landets lag tillämpas.

Jag har i tidigare avsnitt (2.1.5) redovisat de fördelar som jag anser vara förknippade med hemvistprincipen. I enlighet med vad jag där har anfört bör enligt min mening makarnas hemvist i huvudsak vara styrande när tillämplig lag skall bestämmas för deras förmögenhetsförhållanden.

När makar vid äktenskapets ingående är medborgare i olika länder är det enligt min mening inte längre tänkbart att som i 1912 års lag anknyta till enbart mannens förhållanden. I början av seklet var situationen en annan. Mannen uppfattades då som familjens överhuvud och vanligen

förvärvade hustrun mannens medborgarskap vid vigseln. I dag framstår en på ett sådant synsätt grundad regel som godtycklig och könsdiskriminerande. När makarna har olika nationalitet vid äktenskapets ingående, bör därför lagen i det land där de tar hemvist tillämpas på förmögenhetsförhållandena i äktenskapet.

När mannen och kvinnan är medborgare i samma stat och vid äktenskapets ingående tar hemvist i en annan stat föreligger en mer renodlad konflikt mellan nationalitetsprincipen och hemvistprincipen. För de fall som närmast är av intresse för svensk del finns det här anledning att skilja mellan utländska makar som vid äktenskapets ingående tar hemvist i Sverige och svenska makar som tar hemvist utomlands.

Det är inte ovanligt att utländska medborgare gifter sig med landsmän och tar hemvist i Sverige. Det kan röra sig om olika situationer. Den ena av makarna kan ha invandrat hit och haft hemvist här en kortare eller längre tid medan den andra maken flyttar hit i samband med äktenskapets ingående. Det kan också handla om personer med stark förankring i det svenska samhället. De kan ha kommit hit som barn eller rent av fötts här men behållit sina utländska medborgarskap. I många sådana fall lär kunskapen om hemlandets familjerättsliga regler vara bristfällig. Jag finner det vara en naturlig ordning att svensk lag blir tillämplig på förmögenhetsförhållandena i äktenskapet i de nu angivna situationerna. Även i sådana fall då båda makarna tar hemvist i Sverige först i samband med att de ingår äktenskap talar de skäl jag har anfört i det föregående för att svensk lag skall tillämpas. Om makarna så önskar, bör de emellertid ha möjlighet att avtala att deras nationella lag i stället skall tillämpas.

När svenska medborgare vid äktenskapets ingående tar hemvist i en främmande stat är den svenska lagens inställning av mindre intresse. Normalt har makarna all eller merparten av sin egendom i den främmande staten och det blir lagen och myndigheterna där som i realiteten bestämmer vad som skall gälla. Sakligt sett finns det inte något skäl att behandla denna grupp på annat sätt än utländska medborgare som tar hemvist i Sverige. Lagen i det land där svenska medborgare tar hemvist bör alltså tillämpas. Även för svenska makar gäller att de bör ha möjlighet att avtala om att svensk lag skall tillämpas. Värdet av denna möjlighet är emellertid beroende av vilken inställning till sådana avtal som man har i hemvistlandet.

Slutsatsen av det anförda blir att lagen i den stat där makarna tar hemvist vid äktenskapets ingående genomgående bör tillämpas på makarnas förmögenhetsförhållanden, om de inte träffar avtal om annat. Jag återkommer strax till möjligheten att träffa avtal i lagvalsfrågan (se avsnitt 2.2.3).

Mitt förslag: Om makarna efter giftermålet flyttar och stadigvarande bosätter sig i en annan stat, skall den statens lag tillämpas på deras förmögenhetsförhållanden. För makar som inte är medborgare eller tidigare har haft hemvist i den nya staten måste dock två år förflyta innan det nya bosättningslandets lag blir tillämplig. Reglerna gäller inte, om makarna har träffat avtal om tillämplig lag.

Utredningens förslag överensstämmer med mitt (se betänkandet s. 97 ff.).

Remissinstanserna: Det stora flertalet remissinstanser har lämnat utredningens förslag utan erinran. En remissinstans förordar att fem år skall förflyta innan den nya lagen blir tillämplig.

Skälen för mitt förslag: Jag delar utredningens uppfattning att den nuvarande oföränderlighetsprincipen i fråga om lagval – som alltså innebär att den lag som vid äktenskapets ingående blev tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden skall gälla oavsett vilka förändringar i fråga om hemvist eller nationalitet som därefter inträffar – inte går att upprätthålla längre. Motiven för principen är närmast att det skall råda stabilitet i egendomsförhållandena och att makar skall skyddas mot överraskningar. Kontraktsrättsliga synpunkter har också spelat in. Äktenskapet uppfattas då som ett avtal där lagens regler om den äktenskapliga egendomen utgör innehållet i avtalet.

I praktiken har oföränderlighetsprincipen lett till resultat rakt motsatta de åsyftade. Särskilt när makar har bytt både nationalitet och hemvist framstår anknytningen till den en gång vid äktenskapets ingående bestämda lagen som formell och konstlad. Det är med andra ord oföränderlighetsprincipen som leder till överraskningar. Den medför också att man i många fall får tillämpa en annan lag än den som gäller i makarnas sociala miljö. Oföränderlighetsprincipen kan därmed sägas vara oförenlig med grundtankarna bakom hemvistprincipen. Vidare har oföränderlighetsprincipen i den praktiska tillämpningen vållat svårigheter när den tillämpliga lagen har ändrats eller den stat vars lag är i fråga har gått upp i en annan stat eller delats (t. ex. de baltiska staterna och Tyskland).

Frågan om byte av den tillämpliga lagen uppkommer när makarna flyttar och tar hemvist i ett nytt land. Vilka kriterier skall då gälla för att ett byte till ny lag skall äga rum? Skall det räcka med att makarna tar hemvist i ett nytt land eller skall det därutöver krävas något ytterligare, exempelvis att bosättningen har varat en viss tid eller att makarna blir medborgare i det nya landet?

Frågan har störst betydelse för invandrare med hemvist i Sverige. För svenskar eller utländska medborgare som flyttat från Sverige och har merparten av sin egendom i andra länder har reglerna en begränsad betydelse.

När invandrare flyttar till Sverige har de vanligen inte särskilt mycket egendom med sig. Merparten av den egendom som så småningom blir

föremål för bodelning vid skilsmässa eller dödsfall har de — typiskt sett — förvärvat medan de har haft hemvist i Sverige. Detta talar för att svensk lag relativt snabbt bör kunna bli tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden.

Det visar sig att många utländska medborgare stannar mycket länge i Sverige utan att anta svenskt medborgarskap. Även om det finns skillnader mellan olika invandrargrupper, gäller för invandrare totalt sett att benägenheten att bli svensk medborgare inte ökar med längre tids vistelse i Sverige. Av samtliga utländska medborgare i Sverige hade vid årsskiftet 1981/82 ungefär hälften varit här i mer än tio år. Det finns inte någon undersökning som ger en allsidig belysning av de faktorer som är avgörande för om en person väljer att bli svensk medborgare eller väljer att behålla sitt utländska medborgarskap. Sannolikt rör det sig om en blandning av idcella och praktiska överväganden som ger olika utslag för olika invandrargrupper. På goda grunder kan emellertid antas att den upplevelse av nationell identitet och känsla av gemenskap med ursprungslandet som är ett av skälen till att invandrare behåller sitt gamla medborgarskap har mycket litet att göra med lagstiftningen om makars egendom. Den formella indelningen av invandrare i utländska medborgare och svenska medborgare motsvaras i alla händelser inte av en faktisk skillnad vad gäller deras anknytning till Sverige eller integration i det svenska samhället. Åtskilliga utländska medborgare som har varit länge i Sverige är gifta med svenskar eller har barn som har antagit svenskt medborgarskap.

Jag delar mot denna bakgrund utredningens uppfattning att det vid invandring till Sverige inte är lämpligt att som villkor för byte till svensk lag kräva att makar antar svenskt medborgarskap. Ett sådant krav skulle för övrigt i en del fall leda till tillämpning av en lag som ingen av makarna sedan lång tid har haft någon anknytning till. Jag anser därför att svensk lag i princip bör tillämpas på makars förmögenhetsförhållanden, om makarna har flyttat hit och tagit hemvist här. Vad som återstår att diskutera är om det, utöver hemvistbytet, skall uppställas ett krav på att vistelsen eller hemvistet har varat en viss tid.

En tidsfrist som ett tillägg till ett hemvistkriterium är en beprövad metod i lagstiftningen, både den nordiska och den allmänna. Den har stora praktiska fördelar. Innan tidsfristen har löpt ut blir det inte aktuellt att bedöma om det har skett ett hemvistbyte. Frågan behöver då inte, innan förhållandena har stabiliserats, ställas på sin spets för en del människor som kommer hit med en prövande inställning i fråga om sina avsikter att stanna kvar i landet. På så vis minskas olägenheterna av att begreppet hemvist är vagt. När sedan hemvistbedömningen skall ske sitter man så att säga med facit i hand.

Jag anser därför att det bör förflyta en viss tid innan det sker ett byte av tillämplig lag. En tidsfrist bör i enlighet med vad utredningen föreslår vara knuten till bosättningen, som hos oss normalt sett är relativt lätt att fastställa med ledning av folkbokföringen. Sedan den stipulerade tiden har gått till ända bör det med andra ord räcka med att konstatera att makarna då har hemvist i det nya landet för att dess lag skall tillämpas. Man behöver därmed inte ta ställning till om hemvistkravet har varit uppfyllt

dessförinnan, en prövning som lätt får karaktär av en efterhandskonstruktion.

Utredningens förslag om en tidsgräns på två år, som har stöd av en bred remissopinion, är enligt min mening väl avvägt. Mitt förslag är således att det nya bosättningslandets lag blir tillämplig på makars förmögenhetsförhållanden, om båda makarna har tagit hemvist i det landet och varit bosatta där i minst två år. Den omständigheten att endast den ena maken byter hemvist bör inte leda till byte av den tillämpliga lagen. Regeln bör vara tillämplig på såväl utländska makar som tar hemvist i Sverige som på svenska makar som flyttar härifrån och tar hemvist i ett annat land.

Den nu föreslagna regeln om en tidsgräns passar dock inte för alla fall. Som utredningen har framhållit är den olämplig när makar tar hemvist i ett land där de är medborgare eller där de tidigare har haft hemvist. De personer som det här gäller kan normalt sett antas vara förtrogna med det nya hemvistlandet och beträffande dem föreligger typiskt sett inte samma svårigheter att bringa klarhet i hemvistfrågan. Jag anser därför att tidsgränsen inte skall gälla i dessa fall.

2.2.3 Avtal om tillämplig lag

Mitt förslag: Makar och blivande makar skall kunna träffa avtal om vilket lands lag som skall tillämpas på deras förmögenhetsförhållanden. Lagvalsmöjligheten är dock begränsad så till vida att åtminstone någon av makarna då avtalet träffas skall ha hemvist eller vara medborgare i det land vars lag de vill göra tillämplig.

Utredningens förslag överensstämmer med mitt med den skillnaden att makarna kan välja även lagen i en stat där de båda samtidigt har haft hemvist under äktenskapet (se betänkandet s. 95 f.).

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser har ställt sig bakom utredningens förslag. Några av dem har emellertid – utan att vilja avstycka förslaget – uttryckt tväkan inför möjligheten att träffa avtal om tillämplig lag.

Skälen för mitt förslag: Frågan om makars möjlighet att själva disponera över lagvalet i fråga om sina förmögenhetsförhållanden har under senare år tilldragit sig intresse både i Sverige och i andra länder. En mer eller mindre begränsad möjlighet för makar att träffa sådana avtal finns redan i vissa länder. Även i Sverige har i ett rättsfall (se NJA 1970 s. 420) ett sådant avtal godtagits. Det är dock oklart hur långt avtalsfriheten sträcker sig enligt svensk rätt. Under arbetet med 1978 års Haagkonvention om tillämplig lag för makars förmögenhetsförhållanden framhölls betydelsen av att avtalsmöjligheten används för att överbrygga motsättningarna mellan länder som tillämpar nationalitetsprincipen och länder som tillämpar hemvistprincipen. Konventionen öppnar möjlighet för makar att träffa sådana avtal både inför och under ett äktenskap. Konventionen har på denna punkt övat inflytande på både den västtyska och den schweiziska

lagstiftningen och det finns anledning att anta att fler länder kommer att införa liknande regler.

Lagvalsregler som tas in i en lag blir med nödvändighet schematiska och kan därför inte passa för alla fall. Genom att makar ges möjlighet att träffa avtal om vilken lag som skall tillämpas på deras förmögenhetsförhållanden bör de kunna undanröja eventuella oklarheter och underkasta sig en ordning som de finner sakligt lämplig. Jag anser därför i likhet med utredningen att avtalsmöjligheten är viktig.

Några remissinstanser har — utan att vilja avstyrka utredningsförslaget — uttalat tvekan inför en möjlighet att träffa avtal. De har framhållit att det i många invandrarfamiljer finns kvinnor som lever förtryckta i äktenskapet och att avtalsmöjligheten i realiteten kan öppna en möjlighet för mannen att välja en tillämplig lag som missgynnar kvinnan.

Jag är medveten om att det kan finnas risker i detta hänseende. Om avtal skulle träffas under otillbörlig påverkan, bör det dock vara möjligt att med stöd av allmänna rättsprinciper få avtalet jämkat eller helt ogiltigförklarat. I den nu aktuella lagstiftningen bör också föras in vissa skyddsregler som kan bli tillämpliga i de situationer som här avses. Jag skall strax återkomma till dessa. Sammantaget anser jag att möjligheterna är förhållandevis goda att komma till rätta med de eventuella problem som avtalsmöjligheten kan ge upphov till i detta hänseende. Betydelsen av sådana problem kan minskas ytterligare, om man — som utredningen föreslår — begränsar lagvalsmöjligheten till rättsordningar som makarna har rimlig anknytning till.

Frågan är då vilka lagar som skall kunna komma i fråga när makarna avtalar om tillämplig lag. Familjelagssakkunniga föreslår att makarna skall ha rätt att välja lagen i en stat där någon av dem har hemvist eller är medborgare. Denna anknytning skall föreligga vid tidpunkten för avtalets ingående. Enligt utredningens förslag skall makarna också kunna välja lagen i en stat där de båda tidigare har haft hemvist under äktenskapet. Makarna skall sålunda kunna återuppliva tillämpningen av en lag som tidigare har varit den tillämpliga lagen.

Som jag nyss nämnde har utredningens förslag att makar skall kunna avtala om tillämplig lag väckt viss tvekan hos några remissinstanser. Bl. a. mot bakgrund härav anser jag att det finns anledning att gå fram med viss försiktighet när man lagfäster en ordning av detta slag. Enligt min mening bör det krävas att den anknytning som motiverar lagvalet i avtalet föreligger när avtalet ingås. Lagvalsmöjligheten bör därför begränsas mer än vad familjelagssakkunniga föreslår. Enligt min mening är det tillräckligt att makarna kan välja lagen i ett land där någon av dem har hemvist eller är medborgare när de ingår avtalet om lagvalet.

Ett avtal om tillämplig lag bör kunna träffas i samband med äktenskaps ingående men också senare under äktenskapet. Den största betydelsen har ett sådant avtal vid en bodelning som sker med anledning av äktenskapsskillnad eller makes död.

Mitt förslag: I vissa fall skall svensk rätt tillämpas i stället för den utländska lag som de förut föreslagna lagvalsreglerna pekar ut. På begäran av en make eller en dödsbodelägare skall således svensk lag i princip tillämpas beträffande förfarandet vid bodelning, även om en utländsk lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden. Vidare skall äktenskapsbalkens bestämmelser om förfogande över makarnas gemensamma bostad och bohag och om en makes rätt att vid bodelningen överta sådan egendom alltid tillämpas, om bostaden och bohaget finns i Sverige. Vid en bodelning som sker här i landet skall vidare jämkning kunna ske enligt bestämmelserna i 12 kap. äktenskapsbalken. Även vad gäller skyddet för tredje man införs bestämmelser som syftar till att begränsa tillämpningen av utländsk rätt, när den utländska lagen inskränker en makes rätt att förfoga över sin egendom eller en makes skyldighet att svara för sina skulder. Svenska bestämmelser skall också tillämpas för registrering av äktenskapsförord och gåvor, om rättshandlingen har ägt rum i Sverige.

Utredningens förslag: Förslaget överensstämmer i huvudsak med mitt förslag. Utredningen har dessutom föreslagit att det skall införas ett krav på registrering i äktenskapsregistret av sådana avtal om tillämplig lag som har träffats mellan makar medan de har hemvist här i landet (se betänkandet s. 277 f.). Utredningen har inte föreslagit att jämkning enligt 12 kap. äktenskapsbalken skall kunna ske när utländsk lag är tillämplig.

Remissinstanserna har i allt väsentligt tillstyrkt utredningsförslaget eller lämnat det utan erinran.

Skälen för mitt förslag: I den svenska internationella privat- och processrätten anses det vara en allmän princip att bestämmelser i utländsk rätt eller avgöranden som har meddelats av en myndighet i utlandet inte får tillämpas här, om tillämpningen skulle vara uppenbart oförenlig med grunderna för rättsordningen här i riket. Denna grundsats brukar betecknas som ordre public-förbehållet. Det närmare innehållet i ordre public-förbehållet, dvs. de grunder för den svenska rättsordningen som förbehållet är avsett att skydda, är svårt att precisera. Klart är emellertid att endast grundläggande principer i rättssystemet kan åtnjuta detta skydd. Det krävs vidare att tillämpningen av den utländska rättsregeln eller domen skulle vara uppenbart oförenlig med dessa principer.

Även utanför det nu angivna ganska snäva området kan det ibland finnas ett behov av att begränsa tillämpningen av utländsk rätt. Så kan t. ex. vara fallet då intresset av att svenska regler tillämpas gör sig gällande med särskild styrka eller då en tillämpning av utländsk rätt på annat sätt kan vara svår att förena med den svenska rättsordningen.

I likhet med utredningen anser jag därför att det finns behov av särskilda regler som för vissa situationer begränsar tillämpningen av utländsk lag.

Vad först gäller bodelning är det många gånger nödvändigt att kunna

tillämpa bestämmelser som knyter an till det svenska förfarandet och den organisation vi har här i landet för att lösa bodelningstvister. Det kan givetvis diskuteras i vilken omfattning svenska materiella regler bör vara absoluta eller tvingande i förhållande till främmande lag. Det ligger uppenbartligen en risk i att utsträcka det svenska regelsystemets tillämpningsområde och därigenom begränsa utrymmet för främmande rätt. När det gäller förfaranderegler är det däremot enligt min mening motiverat att gå längre och i större utsträckning göra svenska regler tillämpliga på förfaranden som skall äga rum i Sverige. Det är i själva verket ofta en nödvändig förutsättning för att den utländska lagen skall kunna tillämpas i vårt land.

Även vad avser förhållandet mellan makarna inbördes och i förhållande till tredje man är det enligt min uppfattning nödvändigt att det i den internationella lagstiftningen finns regler som i vissa situationer begränsar utrymmet för tillämpningen av främmande lag. Sådana regler finns redan i dag. Det ligger därför inget principellt nytt i att införa sådana regler. Vad gäller makarnas inbördes förhållanden är det framför allt äktenskapsbalkens regler om makars gemensamma bostad och bohag (se 7 kap. 4–9 §§ och 11 kap. 8 och 10 §§) och om jämkning vid bodelning (se 12 kap.) som kommer i blickpunkten. Dessa regler saknar ofta motsvarigheter i utländsk rätt. De svenska reglerna på dessa områden har en utpräglad skyddskaraktär (jfr prop. 1986/87:1 s. 61 och 44 ff). Enligt min mening bör de därför — om tillräcklig anknytning till Sverige finns — kunna användas här i landet även om utländsk lag i princip är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden. Vad gäller bostaden och bohaget bör det vara en tillräcklig anknytning att egendomen finns i Sverige. På motsvarande sätt bör den omständigheten att bodelning skall ske i Sverige vara tillräcklig för att svenska regler om jämkning vid bodelning skall få tillämpas. Härigenom kan bl. a. förhindras att en make som har hemvist här i landet får lämna ifrån sig egendom till den andra maken i enlighet med det andra landets lag, om ett sådant överlämnande av egendomen framstår som oskäligt.

När det gäller tredjemansskyddet har utredningen föreslagit bl. a. ett krav på registrering i äktenskapsregistret av avtal om tillämplig lag som har träffats mellan makar. Kravet på registrering skall enligt utredningens förslag dock gälla endast sådana avtal som makarna har träffat medan de har hemvist här i landet. Om makarna har ingått avtalet utomlands och därefter bosatt sig i Sverige, skall det enligt förslaget inte finnas något krav på registrering. Vad som har sagts om registrering av sådana avtal skall enligt utredningens förslag gälla också för äktenskapsförord och gåvor.

Jag har förståelse för att utredningen inte har velat föreslå registrering av sådana avtal om tillämplig lag eller äktenskapsförord som har upprättats av makar som inte hade hemvist här i landet när rättshandlingen företogs. Det rättsläge som har etablerats genom sådana rättshandlingar utomlands bör enligt min mening även utan registrering gälla i förhållande till tredje man här i landet.

När det gäller avtal om tillämplig lag blir det emellertid med denna utgångspunkt svårt att motivera en sådan uppdelning som utredningen gör mellan avtal som har träffats medan makarna har hemvist här och avtal

som har träffats medan de hade hemvist utomlands. Från borgenärssynpunkt måste den risk som kan ligga i att sådana avtal träffas uppenbarligen vara densamma vare sig avtalet har upprättats i Sverige eller i ett annat land. Det intresse borgenärerna kan ha av att få sådana avtal registrerade får enligt min mening också antas vara begränsat. Härtill kommer att ett krav på registrering av avtal förmodligen lätt skulle förbises. Uppgifter jag har fått från tingsrätterna tyder på att den nuvarande möjligheten enligt 1912 års lag att registrera sådana avtal inte alls utnyttjas. Jag anser mot denna bakgrund att kravet på registrering inte bör omfatta avtal som makarna har träffat om tillämplig lag.

I fråga om äktenskapsförord och gåvor mellan makar ställer sig saken annorlunda. Sådana rättshandlingar har stor betydelse från borgenärssynpunkt. En gåva eller ett äktenskapsförord mellan makar som har hemvist i Sverige när rättshandlingen företas bör därför på samma sätt som om svensk lag gäller för makarnas förmögenhetsförhållanden omfattas av kravet på registrering. Sådana rättshandlingar bör alltså — såvitt gäller gåvor i den mån det erfordras registrering enligt 8 kap. 1 § äktenskapsbalken — bli gällande mot borgenärer här i landet först när de har registrerats enligt bestämmelserna i 16 kap. äktenskapsbalken. I fråga om äktenskapsförord bör i linje med vad som gäller enligt svensk rätt krävas registrering även för avtalets giltighet mellan makarna.

Borgenärerna kan emellertid — som utredningen har framhållit — behöva skyddas också i ett annat avseende. Om en make har förfogat över sin egendom eller ingått skuldförbindelser, bör en tredje man som förvärvat en rätt mot maken på grund av en sådan rättshandling normalt kunna utgå från att det inte föreligger några inskränkningar i makens skyldighet att fullgöra sina åtaganden till följd av rättshandlingen. I den mån utländsk rätt innehåller sådana inskränkningar som går utöver vad som finns i svensk rätt, bör enligt min mening det inte komma i fråga att tillämpa den utländska lagen på dessa punkter. Jag återkommer i specialmotiveringen till den närmare utformningen av sådana bestämmelser om begränsning av tillämpningen av den utländska lagen.

2.3 Svensk domsrätt

Mitt förslag: Svensk domstol skall vara behörig att ta upp frågor om makars förmögenhetsförhållanden i mål eller ärenden med internationell anknytning, om frågan har samband med ett äktenskapsmål i Sverige, om svaranden har hemvist i Sverige, om käranden har hemvist i Sverige och svensk lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden, om frågan rör egendom i Sverige eller om svaranden i en uppkommen fråga godtar att saken prövas i Sverige.

Utredningens förslag överensstämmer i sak med mitt förslag (se betänkandet s. 117 ff.).

Remissinstanserna: Utredningens förslag har lämnats utan erinran.

Skälen för mitt förslag: En allmän utgångspunkt för regler om svensk domsrätt är att det skall finnas ett svenskt intresse av att lösa de tvister med internationell anknytning som kan tänkas komma under svenska domstolars prövning. Ett sådant rättskipningsintresse kan i allmänhet sägas föreligga om tvisten eller parterna har anknytning till Sverige. Det ligger emellertid i sakens natur att de omständigheter som knyter an till Sverige ofta är av skiftande slag och av varierande styrka. Det är därför inte möjligt att i någon mer allmän mening ange när svensk domsrätt skall föreligga. Vad frågan gäller är i stället att söka bestämma vilka anknytningsfakta som skall vara relevanta i sammanhanget och hur dessa närmar skall avgränsas. Ett sådant urval får ske mot bakgrund av vad som kan anses svara mot ett praktiskt behov eller rimligt intresse av att tvisten blir löst vid svensk domstol.

Som utredningen har framhållit finns det ett samband mellan domsrättsregler och lagvalsregler. Om reglerna för domsrätt görs snäva, får lagvalsfrågan begränsad betydelse. En sådan inriktning på lagstiftningen kan naturligtvis inte godtas. Svensk domsrätt bör diskuteras i första hand med utgångspunkt i vilken samhällsservice till parterna som är önskvärd. Så snart det finns ett behov av det, bör parter beredas möjlighet att lösa sina konflikter vid svenska domstolar, oavsett om svensk eller utländsk lag är tillämplig på det materiella rättsförhållandet.

Den svenska domsrättens omfattning hänger också samman med frågan om erkännande av utländska avgöranden. Om vi intar en negativ attityd och inte godtar utländska avgöranden, skapar det ett behov av att ge parter tillgång till svensk domstol även i fall när det från andra synpunkter framstår som föga rationellt att parterna för processen här i landet. I den mån vi erkänner utländska avgöranden, minskas behovet av svensk domsrätt som en form av nödfallskompetens för att tvisten skall kunna lösas. Det är likväl naturligt att svensk domstol får anlitas i vid utsträckning, också om reglerna för sådant erkännande vidgas. Att det härigenom uppkommer en viss valrätt för parterna kan som regel inte betraktas som någon olägenhet. Som jag tidigare har varit inne på berörs frågor om erkännande och verkställighet i Sverige av utländska avgöranden inte av förevarande lagstiftningsärende. Dessa frågor kommer i stället att tas upp gemensamt med övriga internationella familjerettsfrågor i ett senare skede.

Frågor om makars förmögenhetsförhållanden kan aktualiseras vid domstol under äktenskapet utan att någon äktenskapsskillnad är aktuell. I praktiken sker detta emellertid sällan. Ett exempel på en sådan situation är att en make kan behöva rättens samtycke för att disponera över sådan egendom som är belagd med rådighetsinskränkningar (se 7 kap. 5 § äktenskapsbalken). Vidare kan det enligt andra länders lagar finnas situationer, som saknar direkt motsvarighet i svensk lag, där ett ställningstagande av rätten påkallas under bestående äktenskap.

I allmänhet aktualiseras dock frågor om makars förmögenhetsförhållanden vid äktenskapets upplösning genom äktenskapsskillnad eller dödsfall. Det är därför önskvärt med en viss samordning mellan på ena sidan domsrätten i äktenskapsmål och arvsfall och på andra sidan domsrätten i

mål om äktenskapets ekonomiska rättsverkningar. När det gäller *äktenskapsmål* gör sig detta samband gällande med särskild styrka. Om vi i Sverige i ett visst fall anser att det bör vara möjligt att döma till äktenskapsskillnad mellan makar, bör makarna också ges möjlighet att lösa de konflikter i ekonomiskt hänseende som kan bli en följd av äktenskapsskillnaden (jfr prop. 1973: 158 s. 109). Ett yrkande om att en bodelningsförrättare skall utses framställs ofta i själva skillnadsmålet. Det händer emellertid inte så sällan att yrkandet framställs först sedan målet om äktenskapsskillnad har avslutats. Detta kan exempelvis hänga samman med att egenomsförhållandena är svårutredda eller att parterna först söker nå en uppgörelse i godo. Det bör därför finnas möjlighet att begära vid svensk domstol att en bodelningsförrättare skall utses eller föra en talan om bodelning även sedan en här i landet meddelad äktenskapsskillnad har vunnit laga kraft.

Som utredningen har framhållit kan en sådan samordning i en del fall leda till att det uppkommer domsrätt i följdfrågor till ett äktenskapsmål när behörighet inte föreligger att föra en separat talan om de ekonomiska förpliktelserna. Behörigheten att pröva sådana förpliktelser ter sig då som en utvidgning i jämförelse med vad som annars skulle gälla. Enligt min mening kan detta emellertid inte leda till några olägenheter. Jag anser således att ekonomiska följdfrågor i samband med en äktenskapsskillnad bör kunna tas upp till prövning av svensk domstol, om frågan om äktenskapsskillnad tidigare har prövats här. Jag föreslår att det i lagen införs en särskild regel av denna innebörd.

En tvistig bodelningsfråga aktualiseras hos oss vanligen på det sättet att en av makarna begär att rätten utser en bodelningsförrättare, som har att göra en tvångsdelning av egendomen. Frågan om svensk domstol är behörig aktualiseras därför vanligen när en make begär att en bodelningsförrättare skall förordnas, vilket kan ske i äktenskapsmålet eller fristående från ett sådant mål i ett särskilt ärende. Det kan också tänkas att makar tvistar direkt vid domstol i en fråga som har betydelse för bodelningen, exempelvis huruvida viss egendom utgör giftorättsgods eller enskild egendom.

Domsrätsfrågan är i regel okontroversiell när båda parter i en tvist har hemvist i Sverige. För parterna är det bekvämare och billigare att processa i det land i vilket de är bosatta än i något annat land till vilket de har anknytning. Ur samhällets synvinkel är det också angeläget att rättsväsendet ställs till förfogande så att tvister mellan personer som är bosatta här i landet kan bli lösta här. Det är först när parterna har hemvist i var sitt land som en begränsning av hemvistet som grund för domsrätten kan bli aktuell.

Om ena parten har hemvist i Sverige och den andra utomlands, har vardera parten normalt intresse av att föra processen i sitt hemvistland. Om emellertid den part som bor utomlands väcker talan i Sverige mot parten med hemvist här, får han eller hon anses frivilligt ha gett upp de fördelar som kan vara förknippade med att föra processen i sitt hemvistland. Det finns inte någon anledning att vägra den parten tillgång till svensk domstol. *Svarandens hemvist i Sverige* är också redan i dag ostridigt en grund för domsrätt.

När *käranden* har hemvist i Sverige och svaranden utomlands är domsrättsfrågan mera svårbedömd. I en del fall kan emellertid makarnas anknytning till Sverige vara mycket stark. De kan ha levt tillsammans här. När gemenskapen upplösts kan en av makarna ha flyttat utomlands och där väckt talan om äktenskapets upplösning. De lagvalsregler som jag har föreslagit i det föregående innebär i sådana fall att svensk lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden, såvida makarna inte har träffat avtal om att någon annan rättsordning skall tillämpas. Jag menar att det måste vara möjligt för den av makarna som har hemvist här i landet att i Sverige åstadkomma en definitiv uppgörelse av makarnas ekonomiska mellanhavanden. Jag anser därför att svensk domsrätt skall föreligga också när käranden har hemvist här i landet och svensk rätt är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden. Bestämmelsen täcker framför allt två situationer. I den ena har svaranden flyttat utomlands och svensk lag är tillämplig på grund av makarnas tidigare gemensamma hemvist i Sverige. I den andra skall svensk lag tillämpas på grund av ett mellan makarna träffat avtal. De kan då ha haft sitt sista gemensamma hemvist utomlands.

Den svenska domsrätten grundad på kärandens hemvist bör dock enligt min mening inte utsträckas ytterligare. Det kan tänkas att makarna har haft sitt sista gemensamma hemvist i Sverige utan att för den skull svensk lag är tillämplig på förmögenhetsförhållandena. Den ena maken kan ha flyttat härifrån innan tidsfristen i de föreslagna lagvalsbestämmelserna har gått ut, så att svensk lag inte har hunnit bli tillämplig. Makarna kan också ha bott här under en längre tid men ha avtalat att en utländsk lag skall tillämpas på deras förmögenhetsförhållanden. Vidare kan makarna ha haft sitt sista hemvist utomlands och den make som har hemvist här ha flyttat hit först i samband med äktenskapets upplösning. I dessa fall är det enligt min mening inte ett bärande skäl för att den ekonomiska slutuppgörelsen skall äga rum här i landet att den make som väcker talan har hemvist här. När det likväl kan vara befogat med en rättegång här i landet får det täckas in av andra bestämmelser.

Makar kan ha egendom här i landet utan att i övrigt ha någon anknytning hit. Sådan egendom kan vara belagd med rådighetsinskränkningar så att den make som äger egendomen är förhindrad att disponera över den utan den andra makens samtycke. Den kan också till följd av äktenskapsrättsliga bestämmelser i en tillämplig utländsk lag vara samägd eller ingå i en gemensam egendomsmassa så att båda makarnas medverkan krävs för att det skall vara möjligt att disponera över egendomen. En fungerande internationellt privaträttslig lagstiftning måste möjliggöra för *makar med egendom här i landet* att lösa eventuella konflikter samt att förfoga över egendomen genom överlåtelse eller på annat sätt. Särskilt viktigt är detta om det handlar om fast egendom.

Egendom här i landet kan också behöva fördelas mellan makar som har erhållit ett utländskt beslut om legal separation eller äktenskapsskillnad eller ett beslut om äktenskapets återgång eller ogiltighet. I samband med statusbeslutet kan makarna ha erhållit ett avgörande i samma stat angående förmögenhetsförhållandena, vilket omfattar egendomen här i landet.

Om det finns ett utländskt avgörande om förmögenheten, är det dock inte säkert att vi här i landet erkänner det avgörandet.

Med hänsyn till vad jag nu har anfört är det enligt min mening nödvändigt med en regel som öppnar svensk domsrätt så snart en make har egendom här i landet som berörs av tvisten. En sådan regel möjliggör en konfliktlösning här i landet såvitt avser förfogande över egendom som kräver båda makarnas medverkan under ett bestående äktenskap. Den möjliggör också att egendom som någon av makarna innehar här i landet fördelas genom ett bodelningsförfarande sedan det utomlands har meddelats ett avgörande om äktenskaplig status efter vilket det skall ske bodelning mellan makarna. Det kan avse fördelning av gemensam egendom eller överföring av äganderätt genom bodelning. Den make som äger egendom här kan också vara i behov av ett avgörande som fastställer hans eller hennes framtida rätt till egendomen.

För att tvisten skall anses röra egendom här i landet efter ett utländskt statusbeslut bör krävas att en make framställer anspråk på egendomen. Det bör inte vara tillräckligt att maken riktar ett utjämningsanspråk i pengar mot den make som har egendom här. Ett sådant anspråk, som kan förekomma enligt vissa länders lagstiftning om äktenskaplig förmögenhet, är till sin karaktär mer likt en talan om betalningsskyldighet och kan knappast hänföras till bestämd egendom.

Om å andra sidan en talan som rör företrädet till egendom i Sverige upptas här i landet, kan det vid avgörandet av tvisten ofta vara nödvändigt att beakta även makarnas egendomsinnehav i andra länder. En bodelning förutsätter en totaluppgörelse mellan makarna och kan normalt inte begränsas till egendom som finns här. I specialmotiveringen kommer jag att närmare beröra hur man vid ett bodelningsförfarande skall beakta egendom som finns utomlands.

Det är alltså tänkbart att vi i Sverige får ta ställning till en bodelning i sin helhet för makar som saknar annan anknytning till Sverige än att någon av dem har egendom här som skall ingå i delningen. En sådan konsekvens är ofrånkomlig, om man vill säkra möjligheten att tvister om egendom här i landet blir lösta.

Det kan tänkas att *makar träffar en överenskommelse* om att en tvist om deras förmögenhetsförhållanden skall lösas av svensk domstol eller av en svensk bodelningsförrättare. Frågan är om en sådan överenskommelse skall godtas som en grund för svensk domsrätt i fall då ingen annan tillämplig sådan grund föreligger. En överenskommelse kan ta sig olika uttryck. Det är tänkbart att den träffas utan att det föreligger en aktuell konflikt. Den får då den innebörden att eventuella framtida tvister angående äktenskaplig förmögenhet skall lösas av svensk domstol.

En sådan avtalsmöjlighet rymmer ett antal komplikationer. Skall den erkännas fullt ut, bör det innebära att vi aldrig erkänner ett utländskt avgörande, om det finns ett avtal om att svensk domstol skall vara ensam behörig att slita eventuella tvister. Vidare skulle svensk domstol vara obehörig att handlägga en tvist, om det finns ett avtal mellan makarna att tvister skall lösas i ett annat land, oavsett vilken anknytning som makarna i övrigt har till Sverige. Dessa konsekvenser är enligt min uppfattning

alltför långtgående. När en konflikt uppstår kan makarna ha bytt både hemvist och nationalitet. Anknytningen till den stat som avtalet avser kan med andra ord ha förlorat all aktualitet och en process i det landet kan te sig alldeles opraktisk. Härigenom skiljer sig sådana avtal från överenskommelser om vilket lands lag som skall tillämpas på förmögenhetsförhållandena i äktenskapet. Ett sådant avtal tar sikte på de materiella grunderna för delningen och kan tillämpas oavsett i vilket land som delningen sker. Såvitt jag kan bedöma föreligger det inte heller något praktiskt behov av avtal om i vilken stat framtida tvister mellan makar skall handläggas. Jag anser att sådana avtal inte skall utgöra en grund för svensk domstols behörighet.

Saken kommer i ett annat läge om en uppgörelse sker i en redan uppkommen tvist. En sådan uppgörelse kan ta sig olika uttryck. Det kan träffas en uttrycklig överenskommelse innan talan väcks. Överenskommelsen kan också träffas inför domstolen på så sätt att svaranden uttryckligen godtar domstolens behörighet eller underlåter att göra någon invändning om domstolens behörighet. Jag anser att en uttrycklig eller underförstådd överenskommelse att en uppkommen tvist skall lösas av svensk domstol eller att svensk domstol skall utse bodelningsförrättare bör godtas som grund för svensk domsrätt. Makarna har då möjlighet att överblicka konsekvenserna på ett helt annat sätt än vid avtal som avser framtida tvister. Den invändning som skulle kunna riktas mot en sådan bestämmelse är att man riskerar att svenska domstolars och bodelningsförrättares tid och arbete tas i anspråk i tvister där det saknas ett svenskt rättskipningsintresse. Dessa risker bedömer jag som små. Det finns knappast skäl att befara att makar önskar föra process i Sverige om sina förmögenhetsförhållanden, om de inte har ett rimligt intresse av det. Bestämmelsen bör kunna utgöra ett värdefullt komplement till övriga domsrättsregler.

Jag förordar således att svensk domsrätt skall föreligga, om svaranden i en uppkommen tvist har godtagit att saken skall prövas i Sverige eller utan invändning om rättens behörighet har gått i svaromål i saken.

De nu redovisade grunderna för svensk domsrätt bör enligt min uppfattning vara tillräckliga. Jag anser i likhet med utredningen att det inte finns behov av en regel där domsrätten knyts till svenskt medborgarskap. Detta hänger samman med att övriga domsrättsregler täcker även fall där makarna eller en av dem är svensk medborgare.

2.4 Ikraftträdande m. m.

Det är angeläget att den nya lagen om vissa internationella frågor rörande makars förmögenhetsförhållanden träder i kraft så snart som möjligt. Samtidigt därmed bör 1912 års lag om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskaps rättsverkningar upphöra att gälla. Jag förordar att reformen träder i kraft den 1 juli 1990.

Särskilda övergångsbestämmelser är nödvändiga vad gäller rättshandlingar rörande makars förmögenhetsförhållanden som har företagits före ikraftträdandet. Dessa bör inte på grund av de nya reglerna förlora sin giltighet. Även när det gäller mål och ärenden som avser makars förmögen-

hetsförhållanden och där talan har väckts vid domstol före ikraftträdandet krävs övergångsbestämmelser. Sådana mål och ärenden bör lämpligen prövas enligt äldre lag. En svensk domstols behörighet i en fråga som har väckts vid domstolen före ikraftträdandet bör inte heller gå förlorad på grund av bestämmelserna i den nya lagen. Jag återkommer till dessa frågor i specialmotiveringen.

2.5 Information

Som flera remissinstanser har framhållit medför den nya lagen ett behov av information till allmänheten. Jag är beredd att medverka till detta. Särskilt angeläget är det naturligtvis att sådana informationsinsatser riktar sig till invandrare här i landet och till svenska medborgare som avser att flytta utomlands eller som redan befinner sig utanför landet.

2.6 Kostnader och resursbehov

Den föreslagna nya lagen kommer inte att medföra några särskilda kostnader eller i övrigt något utökat resursbehov för det allmänna. De nyss nämnda informationsinsatserna kan rymmas inom ramen för tillgängliga medel.

3 Upprättat lagförslag

I enlighet med vad jag nu har anfört har inom justitiedepartementet upprättats ett förslag till lag om vissa internationella frågor rörande makars förmögenhetsförhållanden.

Lagrådet har granskat lagförslaget.

4 Specialmotivering

Förslaget till lag om vissa internationella frågor rörande makars förmögenhetsförhållanden

Lagen är indelad i fem avsnitt. I det första avsnittet behandlas lagens tillämpningsområde (1 §). Därefter följer ett avsnitt om svensk domstols behörighet (2 §). Det tredje avsnittet innehåller regler om vilket lands lag som skall tillämpas (3–5 §§). Det fjärde avsnittet består av vissa specialregler rörande bodelning m.m. (6–10 §§). Lagen avslutas med vissa övriga bestämmelser om begränsningar i tillämpningen av utländsk rätt, reservforum, hemvistbegreppet och s. k. ordre public (11–15 §§).

Lagens tillämpningsområde

1 §

Denna lag är tillämplig på frågor om makars förmögenhetsförhållanden som har anknytning till en främmande stat.

(Paragrafen saknar motsvarighet i de sakkunnigas förslag.)

Första stycket

I bestämmelsen anges i allmänna ordalag lagens tillämpningsområde. Lagen är enligt första stycket tillämplig på sådana frågor om makars förmögenhetsförhållanden som har anknytning till ett främmande land. Vilka omständigheter som är relevanta som anknytningsfakta och hur stark en sådan anknytning skall vara anges inte i bestämmelsen utan framgår av de följande paragraferna i lagen. Om en person har hemvist eller nationalitet i ett främmande land (personlig anknytning) eller om makarna har egendom utomlands (förmögenhetsanknytning), föreligger sådana omständigheter som kan medföra att bestämmelser i lagen blir tillämpliga.

Lagen innehåller ingen definition av begreppet makars förmögenhetsförhållanden. En sådan lär knappast vara möjlig att formulera. Till den äktenskapliga förmögenhetsrätten hör — typiskt sett — indelningen av makars egendom i olika kategorier för vilka det under äktenskapet gäller särskilda bestämmelser om rådighet, förvaltning och skuldansvar samt regler som är bestämmande för det materiella utfallet vid en bodelning eller en motsvarande uppgörelse enligt utländsk lag.

I regel vållar det inga svårigheter att avgöra om en regeltyp skall hänföras hit eller till någon annan rättslig kategori för vilken det gäller andra regler om svensk domstols behörighet och lagval. Vissa gränsdragningsfrågor kan dock uppkomma.

I svensk rätt och kanske i de flesta andra rättsordningar betraktas makar i princip som ekonomiskt självständiga personer som — på samma sätt som andra personer — har frihet att träffa avtal med varandra på den allmänna förmögenhetsrättsens område, t.ex. avtal om köp. Avtal som makar ingår kan således vara sådana som angår förmögenhetsförhållandena i äktenskapet (dvs. i princip avtal som regleras av regler inom äktenskapsrätten) men kan alltså också vara av allmänt förmögenhetsrättsligt slag. Mellan de båda huvudgrupperna går inte någon helt tydlig gräns. Ett avtal kan också ha delad karaktär så att det kommer att betraktas delvis som ett familjerättsligt avtal och delvis som ett förmögenhetsrättsligt. Ett exempel på det är ett bodelningsavtal genom vilket makarna i större utsträckning än de familjerättsliga reglerna medger har överfört egendom från den ena maken till den andra. Till den del som överföringen ligger inom ramen för de familjerättsliga reglerna kommer överföringen att utgöra ett familjerättsligt verkande avtal medan den återstående (överskjutande) delen får anses utgöra ett förmögenhetsrättsligt avtal (i regel gåva).

I vissa fall kan det också förekomma att den familjerättsliga lagstiftningen ställer upp regler som innebär restriktioner eller andra modifikationer för makars avtalsfrihet på det förmögenhetsrättsliga området. I så fall medför dessa restriktioner m.m. att bara dessa särskilda aspekter av avtalet får bedömas enligt de familjerättsliga reglerna medan avtalet i övrigt får bedömas enligt den lag som i allmänhet gäller i avtalsrättsliga

förhållanden. Så kan vara fallet vid gåvor, där många länder har mer eller mindre långtgående restriktioner och speciella formkrav när rättshandlingen äger rum mellan makar (jfr betänkandet s. 253 och för svensk rätts del 8 kap. äktenskapsbalken).

Ett gränsdragningsproblem kan också uppkomma i förhållande till reglerna om underhåll, när en make i samband med skilsmässa skall utge ett engångsbelopp till den andra maken enligt bestämmelser i någon utländsk lag. Tvekan kan då råda om detta belopp skall anses som ett engångsunderhåll och följa de internationella reglerna om underhåll eller om det avser en sådan utjämning av makarnas förmögenhetsförhållanden som skall följa bestämmelserna i förevarande lag. Avgörande för denna gränsdragning bör vara det huvudsakliga syftet med utbetalningen och de omständigheter under vilka den betalas ut. Grunderna för beräkningen av beloppets storlek får därmed stor betydelse. Det typiska för underhållet är att det syftar till att tillgodose mottagarens löpande försörjning genom att ersätta eller komplettera en inkomst. En ersättning som hänför sig till makarnas förmögenhetsförhållanden syftar däremot i princip till att åstadkomma en utjämning mellan makarna enligt grunder där försörjningsaspekten typiskt sett är av underordnad betydelse. Frågan kompliceras emellertid av att även enligt svensk rätt ett s. k. engångsunderhållsbidrag torde kunna användas som ett korrektiv mot oskäliga bodelningsresultat (jfr prop. 1978/79: 12 s. 141 och 190 f och prop. 1986/87: 1 s. 61, 176, 190 och 194 samt Agell, Underhåll till barn och make, 3 uppl., 1986, s. 100 och Eriksson i SvJT 1989 s 332 ff.) Oavsett vilken beteckning ett engångsbelopp har bör alltså bedömningen av om det i det enskilda fallet ligger inom ramen för det som utgör makars förmögenhetsförhållanden göras med ledning av syftet med utbetalningen och omständigheterna under vilka den görs. Den närmare gränsdragningen i enskilda fall får överlämnas åt rätts-tillämpningen.

En ytterligare gränsdragningsfråga gäller förhållandet mellan materiell rätt och förfaranderegler. Den frågan kommer att behandlas under 6 §.

Vad som har anförts nu innebär bl. a. att förevarande lag är tillämplig på frågor rörande bodelning med anledning av en makes död. Däremot gäller den inte för frågor rörande arvskifte efter en avliden make. Frågan om tillämplig lag m. m. beträffande arv får även i fortsättningen — till dess att ny lag kommer (jfr vad som sagts i den allmänna motiveringen, avsnitt 2.1.2) — avgöras med ledning av lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo. (För rent nordiska förhållanden gäller i stället lagen 1935:44 om dödsbo efter dansk, finsk, isländsk eller norsk medborgare, som hade hemvist här i riket, m. m. och lagen 1935:45 om kvarlåtenskap efter den som hade hemvist i Danmark, Finland, Island eller Norge). Frågan om förhållandet mellan 1937 års lag och förevarande lag kommer att beröras under andra stycket av förevarande paragraf (se även 2 §).

I andra stycket anges en begränsning i lagens tillämpningsområde. Lagen gäller inte i den mån något annat följer av annan lag. Härmed avses självfallet svensk lag. På grund av punkt 2 i övergångsbestämmelserna till förevarande lag skall med annan lag likställas förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap.

Den praktiska innebörden av denna begränsning i tillämpningsområdet är framför allt att lagen i allmänhet inte gäller för äktenskap där båda makarna är och vid äktenskapets ingående var medborgare i ett nordiskt land. För dessa fall gäller i stället bestämmelserna i 1931 års förordning. Tillämpningsområdet för den nya lagen kommer därmed att motsvara det som anses gälla för lagen (1912:69) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskaps rättsverkningar, dvs. den nya lagen kommer att gälla främst för äktenskap där båda makarna eller någon av dem har anknytning till ett utomnordiskt land.

I vissa fall gäller förevarande lag dock även för nordiska medborgare. Det är i sådana fall som inte omfattas av 1931 års förordning. Det gäller framför allt fall då makarna har blivit nordiska medborgare först efter äktenskapets ingående eller fall då de inte tog hemvist i ett nordiskt land vid äktenskapets ingående. Vidare får man i den mån 1931 års förordning inte reglerar frågor om makars förmögenhetsförhållanden beträffande sådana frågor falla tillbaka på reglerna i förevarande lag.

I lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo finns i 2 kap. bestämmelser som gäller för bl. a. boutredning och bodelning efter den som vid sin död hade hemvist i Sverige, efter den som var svensk medborgare men ej hade hemvist här samt efter den som annars har egendom här i landet. I den mån bestämmelserna i den lagen inte är förenliga med bestämmelserna i förevarande lag, gäller — till följd av innehållet i förevarande stycke — bestämmelserna i 1937 års lag i stället för bestämmelserna i förevarande lag (jfr 2 § andra stycket).

Svensk domstols behörighet

2 §

En fråga om makars förmögenhetsförhållanden får tas upp av svensk domstol,

1. om frågan har samband med ett äktenskapsmål i Sverige,
2. om svaranden har hemvist i Sverige,
3. om käranden har hemvist i Sverige och svensk lag enligt 3 eller 4 § är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden,
4. om frågan rör egendom i Sverige, eller
5. om svaranden i en uppkommen fråga har godtagit att saken prövas i Sverige eller har gått in svaromål i saken utan invändning om domstolens behörighet.

Särskilda bestämmelser om svensk domstols behörighet i frågor om bodelning med anledning av en makes död finns i lagen (1937:81) om

internationella rättsförhållanden rörande dödsbo. En sådan fråga får tas upp av svensk domstol även i fall som anges i första stycket 2, 3 och 5.

Prop. 1989/90:87

(Jfr 4 kap. 1 § och 6 kap. 4 § i de sakkunnigas lagförslag 1.)

I paragrafen anges när svensk domsrätt föreligger.

En fråga om makars förmögenhetsförhållanden kan aktualiseras vid domstol såsom ett mål eller ett ärende, antingen under äktenskapet eller efter dess upplösning genom äktenskapsskillnad eller dödsfall.

Paragrafen upptar i första stycket en katalog med alternativt tillämpliga behörighetsgrunder. Många gånger kan behörighet föreligga enligt mer än en grund. Det är dock tillräckligt för domsrätt att behörighet föreligger enligt någon av grunderna. Katalogen är inte uttömmande. Av andra stycket i paragrafen framgår att särskilda behörighetsregler finns i lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo.

Den allmänna begränsning i lagens tillämpningsområde som följer av 1 § andra stycket, bl. a. såvitt avser nordiska förhållanden, får betydelse också för frågan om domsrätt. I 8 § 1931 års förordning finns regler om domsrätt i internordiska förhållanden för frågor om bodelning som prövas i samband med hemskillnad och äktenskapsskillnad (jfr beträffande bodelning 5 § 1931 års förordning och 19 § lagen (1987:788) om införande av äktenskapsbalken). Dessa regler täcker dock inte alla situationer där fråga om domsrätt kan aktualiseras. Det betyder att bestämmelserna i förevarande paragraf i viss utsträckning är tillämpliga även i nordiska förhållanden.

Första stycket

Enligt *punkt 1* får en fråga om makars förmögenhetsförhållanden tas upp av svensk domstol, om frågan har samband med ett äktenskapsmål i Sverige. Av betydelse för behörigheten är därför till en början reglerna om domsrätt i sådana mål. Här skall endast nämnas att det för utomnordiska förhållanden främst är reglerna i 3 kap. 2 och 3 §§ lagen (1904:26 s.1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap som är tillämpliga. Med äktenskapsmål avses enligt 3 kap. 1 § samma lag mål om äktenskapsskillnad och mål där tvisten rör frågan om en man och en kvinna är förenade i äktenskap med varandra (jfr 14 kap. 1 § äktenskapsbalken).

Att frågan skall ha samband med ett äktenskapsmål betyder att makarna eller någon av dem måste ha väckt talan i ett äktenskapsmål i Sverige och att det skall föreligga ett sakligt samband mellan det målet och den aktualiserade förmögenhetsrättsliga frågan. Det bör normalt inte välla några svårigheter att i ett enskilt fall fastslå om ett sådant samband föreligger eller inte.

Det torde ofta inträffa att den förmögenhetsrättsliga frågan väcks vid domstol först sedan viss tid har förflutit från det att äktenskapsmålet avgjordes. Detta saknar emellertid betydelse för frågan om svensk domsrätt föreligger. Avgörande är i stället om det finns ett samband mellan äktenskapsmålet och den förmögenhetsrättsliga frågan.

Den typ av tvister som vanligen kan komma att bli aktuell i detta

sammanhang är bodelningstvister. Tvister om bodelning med anledning av äktenskapsskillnad avgörs normalt av en bodelningsförrättare. Denne kan utses i målet om äktenskapsskillnad men också efter det att domen på äktenskapsskillnad har vunnit laga kraft. Kan makarna inte komma överens, skall bodelningsförrättaren pröva sådana tvistiga frågor som är av betydelse för bodelningen och som det inte pågår rättegång om (se 17 kap. äktenskapsbalken). Ingenting hindrar emellertid att en make väcker talan direkt vid domstol för att få en särskild bodelningsfråga prövad. En make kan också väcka talan om klander av en bodelning som en bodelningsförrättare gjort. Domsrätten enligt punkt 1 täcker samtliga dessa fall.

I *punkterna 2 och 3* är domsrätten knuten till makarnas hemvist i Sverige. Enligt punkten 2 är svensk domstol alltid behörig att pröva en fråga om makars förmögenhetsförhållanden, om svaranden har hemvist i Sverige. Denna punkt omfattar också det mer praktiska fallet att båda makarna har hemvist här. För att domsrätt skall grundas på enbart kändens hemvist i Sverige krävs enligt punkten 3 att svensk lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden. Det framgår av 3 och 4 § § när så är fallet. Makarna kan ha träffat avtal enligt 3 § om att svensk lag skall tillämpas. Det kan också vara så att makarna har haft sitt sista gemensamma hemvist i Sverige och att svensk lag därför är tillämplig enligt 4 §. Även när den tillämpliga lagen bestäms enligt 1931 års förordning för internordiska förhållanden kan svensk domsrätt grundas på den förevarande bestämmelsen. En legaldefinition av begreppet hemvist finns i 14 §.

Om saken rör egendom som finns i Sverige, föreligger domsrätt enligt *punkt 4*. Frågan har kommenterats i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.3). I allmänhet torde det inte föreligga några svårigheter att konstatera om viss egendom finns i Sverige eller inte. En fordran på pengar som har satts in i en bank här i landet eller en fordran hos ett försäkringsbolag på grund av försäkringsavtal som tillhör företags rörelse här i landet får anses som här befintlig egendom. Motsvarande får anses gälla i fråga om annan fordran hos gäldenär här i landet, såvida inte fordringen grundas på ett löpande skuldebrev eller liknande och handlingen finns i utlandet (jfr 3 kap. 3 § lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo och 10 kap. 3 § rättegångsbalken).

Bestämmelsen i punkt 4 är tillämplig inte bara på tvister mellan makar utan också i fråga om ärenden där någon tvist mellan makarna inte föreligger. Ett sådant fall kan vara registrering av gåva mellan makar avseende en i Sverige belägen fastighet (jfr 8 kap. 1 § och 16 kap. äktenskapsbalken). Sådan registrering är en förutsättning för lagfart (se 20 kap. 7 § 10 jordabalken).

De behörighetsgrundande omständigheter som anges i *punkterna 2–4* hänför sig till tiden när talan väcks. Av allmänna processrättsliga principer får anses följa att behörigheten inte upphör, om det sedan stämning har delgetts svaranden inträffar en ändring av de omständigheter som har grundat domstolens behörighet (jfr 10 kap. 15 § rättegångsbalken). Det har därför inte ansetts nödvändigt med en särskild bestämmelse om det i förevarande lag; jfr dock 3 kap. 5 § lagen (1904:26 s. 1) om vissa interna-

tionella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap och 4 § andra stycket lagen (1985:367) om internationella faderskapsfrågor.

Enligt *punkt 5* föreligger domsrätt om svaranden i en uppkommen fråga har godtagit att saken prövas i Sverige eller har gått i svaromål i saken utan invändning om rättens behörighet. Bestämmelsen innebär att svensk domsrätt kan skapas av parterna själva genom uttryckliga eller underförstådda avtal eller genom svarandens passivitet, när ingen annan grund för svensk domstols behörighet finns.

Som jag har framhållit i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.3) godtas inte avtal om att svensk domstol skall pröva en eventuell framtida tvist. Överenskommelsen måste ha träffats i en redan uppkommen tvist, då parterna har möjlighet att överblicka lämpligheten av att denna blir löst i Sverige. Det är inte nödvändigt att överenskommelsen har träffats först sedan talan väckts. En överenskommelse som träffas före rättegångens inledande måste emellertid ha ett sakligt och tidsmässigt samband med det rättegångsförfarande som faktiskt inleds. Om den part som skall uppträda som svarandepart i en förestående process har godtagit att saken skall prövas i Sverige, måste käranden väcka talan inom viss rimlig tid därefter. Det går emellertid inte att ange någon bestämd tidsgräns. Frågan om svaranden skall vara bunden av ett tidigare lämnat samtycke får bedömas mot bakgrund av omständigheterna i det enskilda fallet.

Svensk domsrätt kan också uppkomma genom att svaranden går i svaromål i sak utan att framställa någon invändning om rättens behörighet. I svarandens passivitet kan ligga ett godkännande av att svensk domstol prövar målet men passiviteten kan också bero på förbiseende.

Frågan om svensk domstol är behörig får behandlas som andra rättegångshinder vars tillämpning är beroende av invändning från svarandeparten. Det betyder bl.a att en invändning måste framställas inom den tid som anges i 34 kap. 2 § rättegångsbalken. Om svaranden inte i rätt tid har gjort invändning om domstolens behörighet eller om han har uteblivit från första inställelsen, skall domstolen i enlighet med vad som föreskrivs i 10 kap. 18 § rättegångsbalken lägga kärandens uppgifter till grund för prövningen av domsrätsfrågan.

Andra stycket

I paragrafens andra stycke hänvisas, såvitt gäller svensk domstols behörighet i frågor om bodelning med anledning av en makes död, till särskilda bestämmelser i lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo. Bodelning efter den som vid sin död hade hemvist i Sverige får enligt 2 kap. 1 § 1937 års lag förrättas här i landet. Detsamma gäller under vissa förutsättningar om den avlidne inte hade hemvist här men var svensk medborgare eller hade egendom här (2 kap. 2 § samma lag). Utöver dessa grunder för svensk domstols behörighet i frågor om bodelning med anledning av en makes död föreligger behörighet också på grundval av vad som anges i förevarande paragrafs första stycke punkterna 2, 3 och 5.

Bestämmelserna i andra stycket medför att frågor om bodelning och arvskifte med anledning av någons död i de flesta fall kommer att behand-

las lika såvitt gäller svensk domstols behörighet. I några undantagsfall kommer dock svensk domstol att vara behörig endast beträffande bodelningsfrågan. Detta är t. ex. fallet när en utländsk medborgare som har hemvist i utlandet och har all sin egendom där avlider och dennes make har hemvist i Sverige och är svarande i tvisten om egendomen. I detta och liknande fall framstår det dock som befogat att frågan om bodelning kan tas upp i Sverige och att, sedan slutuppgörelsen mellan makarna har åstadkommits här, arvskiftesfrågan får avgöras i den avlidnes hemland. Dessa fall torde dock vara sällsynta.

Föreligger svensk domsrätt enligt bestämmelserna i paragrafen avgör våra interna forumregler vilken svensk domstol som är behörig att ta upp målet eller ärendet. Om någon sådan behörig domstol inte finns, skall enligt 13 § frågan tas upp av Stockholms tingsrätt.

Tillämplig lag

3 §

Har makar eller blivande makar skriftligen avtalat att en viss stats lag skall tillämpas på deras förmögenhetsförhållanden, skall det gälla om

1. avtalet avser lagen i en stat där någon av dem hade hemvist eller var medborgare när avtalet ingicks, och
2. något annat inte följer av 5—12 §§.

Är den ena maken död, får den efterlevande maken ingå ett avtal enligt första stycket med den avlidnes arvingar och universella testamentstagare.

(Jfr 4 kap. 2 § i de sakkunnigas lagförslag 1.)

Första stycket

Paragrafen öppnar en möjlighet för makar och blivande makar att träffa avtal om att ett visst lands lag skall tillämpas på deras förmögenhetsförhållanden. Lagvalsmöjligheten har dock vissa begränsningar. Makarna eller de blivande makarna kan bara välja lagen i en stat där någon av dem har hemvist eller är medborgare när avtalet ingås. Skälen för dessa begränsningar har behandlats i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.2.3).

Bestämmelsen i första stycket innebär att om makarna har träffat ett giltigt avtal detta skall tillämpas oavsett vilken inställning till sådana avtal som man har i den stat vars lag makarna har valt som tillämplig. Det saknar också betydelse om den staten på grund av avtalet eller på grund av någon annan lagvalsregel anser sin egen interna lag och därmed sina egna internationellt privaträttsliga regler tillämpliga på makarnas förmögenhetsförhållanden. Uppfattningen i andra stater som makarna har anknytning till är också ovidkommande i detta hänseende.

Av första stycket framgår att ett avtal om tillämplig lag kan träffas av makar och blivande makar. Avtalet skall avse makarnas förmögenhetsförhållanden under äktenskapet. Det kommer emellertid också att ligga till grund för den avveckling av den ekonomiska gemenskapen som sker i

samband med äktenskapsskillnad eller dödsfall. I vissa fall kommer bodelning till stånd först sedan äktenskapet har upplösts. Att äktenskapet har upplösts bör i sådana fall inte hindra att (de förutvarande) makarna ingår ett avtal om tillämplig lag som skall tillämpas vid bodelningen. Detta torde inte behöva markeras särskilt i lagtexten (jfr betänkandet s. 259). Om den ena maken är död, gäller enligt andra stycket av förevarande paragraf att avtalet om tillämplig lag kan ingås mellan efterlevande maken och den döde makens rättsinnehavare.

Avtalet är bindande för makarna och kan således inte återkallas ensidigt av den ena maken. Ingenting hindrar emellertid att makarna senare gemensamt upphäver avtalet eller träffar ett nytt avtal med ett annat innehåll.

Lagen innehåller inga bestämmelser om en makes behörighet att ingå ett avtal om tillämplig lag. Den saken får bedömas enligt den lag som är tillämplig på makens personliga förhållanden. I praktiken handlar det framför allt om att myndighetsåldern varierar i olika länder.

I den svenska internationella privaträtten har, som tidigare har nämnts, utvecklingen under senare år gått i riktning mot ett ökat hänsynstagande till hemvistet som avgörande anknytningsfaktum. När nu reglerna i 1912 års lag upphör att gälla och det därför inte längre i fråga om en makes behörighet att ingå avtal finns några skrivna kollisionsregler som bygger på nationaliteten som anknytningsfaktor, finns det möjlighet att i större utsträckning beakta partens hemvist när frågan skall prövas. Det har ett egenvärde att ingångna avtal mellan makar får gälla. Detta gör det motiverat att pröva en makes behörighet enligt de alternativa rättsordningar som maken har anknytning till. Det bör då spela mindre roll av vilket slag anknytningen är. Är en make behörig att ingå avtal enligt en rättsordning som maken har en rimlig anknytning till, bör det vara tillräckligt. Ingen av makarna bör därefter ha möjlighet att rygga avtalet på grund av den makens bristande behörighet enligt någon annan rättsordning som maken har anknytning till. De lagar som i första hand kan komma i fråga vid en sådan bedömning är lagen i det land där maken har hemvist eller är medborgare och den lag som är bestämmande för makarnas förmögenhetsförhållanden. Även den lag som makarna avtalat som tillämplig enligt den förevarande bestämmelsen bör kunna beaktas.

Ett avtal om makars förmögenhetsförhållanden skall vara skriftligt. Muntliga avtal godtas således inte. Vid sidan härav behöver avtalet inte upprättas i någon speciell form. Sannolikt kommer många makar att använda sig av ett äktenskapsförord. Men man kan också tänka sig att den gemensamma viljan om lagvalet kommer till uttryck i ett inbördes testamente eller i en bodelningshandling. Huruvida en handling skall anses innefatta en överenskommelse om lagval får avgöras efter en tolkning av ordalydelsen. Denna kan direkt uttrycka att ett visst lands lag skall tillämpas på makarnas förhållanden. Det kan emellertid också framgå mer indirekt att makarna har varit överens om ett visst lagval. I ett sådant fall kan den enda rimliga tolkningen vara att makarna har avtalat att ett visst lands lag skall tillämpas. Enligt den förevarande bestämmelsen skall detta avtal då gälla.

Ett avtal om tillämplig lag fixerar inte en gång för alla de materiella regler som skall tillämpas på makarnas förmögenhetsförhållanden. Innehållet i den tillämpliga lagen kan komma att ändras och det får då genom tolkning av avtalet och övergångsbestämmelserna till den nya lagen utrönas vilka bestämmelser som skall tillämpas. Framgår inte annat av avtalet bör hänvisningen till ett visst lands lag som regel betyda att det är vid varje tillfälle gällande regler i det landet som skall tillämpas, om något annat inte följer av övergångsbestämmelserna till den nya lagen (jfr rättsfallet NJA 1968 s. 126). I enskilda fall kan omständigheterna emellertid vara säregna och motivera ett avsteg från regeln att den valda lagen skall tillämpas i den utformning den har vid tidpunkten för tillämpningen (jfr rättsfallet NJA 1960 A 37). Har det i ett land förekommit omvälvande samhällsförändringar som lett till radikalt ändrade regler efter det att avtalet träffades, torde det ofta redan genom en tolkning av avtalet följa att makarna inte avsett att sådana förändringar skall tillåtas slå igenom på deras förmögenhetsförhållanden.

Avtalet skall avse makarnas egendom i dess helhet. Någon möjlighet att i avtalet göra en uppdelning av egendomen och låta de olika delarna följa lagstiftningen i skilda länder finns således inte. Om någon egendom uttryckligen har undantagits från en bestämmelse om tillämplig lag i avtalet, får det i varje enskilt fall genom tolkning av avtalet avgöras om avtalet är giltigt eller inte. Gäller undantaget t. ex. endast en mindre del av makarnas egendom, förefaller det rimligt att avtalet tillämpas fullt ut och att undantagsregeln således lämnas utan avseende.

Makarnas frihet att välja rättsordning är inte obegränsad. Av *punkterna 1 och 2* i första stycket följer vissa begränsningar. Enligt punkten 1 krävs att makarna eller de blivande makarna har anknytning genom hemvist eller nationalitet till det land vars rättsordning avtalet avser. Det är emellertid tillräckligt att avtalet avser lagen i en stat där någon av dem har hemvist eller är medborgare. Denna anknytning skall föreligga vid tidpunkten för avtalets ingående. Det spelar däremot ingen roll om anknytningen till den valda rättsordningen upphör senare under äktenskapet. Av det anförda (jfr avsnitt 2.1.6) följer att avtalsmöjligheten är begränsad till att avse den interna lagstiftningen i ett land. Den valda rättsordningens lagvalsregler omfattas alltså inte av avtalsfriheten.

När en make har dubbelt medborgarskap omfattar valrätten båda medborgarskapsländernas lagar. Vid dubbelt medborgarskap skall kravet på anknytning med andra ord inte uppfattas som en begränsning till det land som maken har starkast anknytning till. Om det ena medborgarskapet är svenskt, finns det inte något som hindrar att makarna väljer den utländska rättsordningen som tillämplig lag.

Makarna har enligt bestämmelsen också möjlighet att välja lagen i en stat där någon av dem har hemvist när avtalet ingås. Begreppet hemvist definieras i 14 §.

Det lagval som gjorts genom avtalet får inte alltid full genomslagskraft. Vissa begränsningar följer av punkt 2 i första stycket, som hänvisar till 5–12 §§ i lagen. Dessa paragrafer innehåller bestämmelser av tvingande

Andra stycket

Bestämmelsen i andra stycket tar i första hand sikte på den situationen att äktenskapet har upplösts genom dödsfall och den efterlevande maken inför den förestående avvecklingen av den ekonomiska gemenskapen genom bodelning vill träffa avtal med den avlidnes rättsinnehavare (arvingar och universella testamentstagare, jfr 9 kap. 5 § äktenskapsbalken) om tillämplig lag. I själva verket är det kanske i denna situation som avtal om tillämplig lag får störst praktisk betydelse. Enligt bestämmelsen kan ett sådant avtal träffas under de förutsättningar som anges i första stycket. Det betyder att avtalet måste avse lagen i en stat där den efterlevande maken har hemvist eller är medborgare när avtalet ingås. Den avlidne makens anknytning till ett visst land genom nationalitet eller tidigare hemvist kan däremot inte ligga till grund för lagvalet. Det är alltså inte möjligt att som tillämplig lag t. ex. välja rättsordningen i det land som den avlidne maken var medborgare i, om den efterlevande maken har hemvist och är medborgare i ett annat land. Den anknytning som den avlidnes rättsägare kan ha till olika länder saknar betydelse för lagvalet.

Bestämmelsen i andra stycket kan tillämpas också när en make har avlidit efter det att ansökan om äktenskapsskillnad har gjorts (jfr 9 kap. 11 § äktenskapsbalken).

4 §

Har tillämplig lag inte bestämts genom avtal, gäller lagen i den stat där makarna tog hemvist när de gifte sig.

Om båda makarna senare har tagit hemvist i en annan stat och varit bosatta där i minst två år, tillämpas i stället den statens lag. Har båda makarna tidigare under äktenskapet haft hemvist i den staten eller är båda makarna medborgare i den staten, tillämpas dock den statens lag så snart de har tagit hemvist i staten.

(Jfr 4 kap. 3 § i de sakkunnigas lagförslag 1.)

I paragrafen anges vilken lag som blir tillämplig på makars förmögenhetsförhållanden, om de inte har avtalat om tillämplig lag enligt 3 §. Paragrafens tillämpning förutsätter således att det inte föreligger ett giltigt avtal om tillämplig lag. I den allmänna motiveringen (avsnitt 2.2.1) har redogjorts för den närmare bakgrunden till bestämmelserna.

Första stycket

Bestämmelsen har utformats så att det förutsätts att makarna har eller har haft hemvist i samma stat. Detta är emellertid inte alltid fallet. Undantagsvis kan det förekomma att makarna har haft hemvist på skilda håll. Lagen tillhandahåller ingen lagvalsregel för sådana fall. Tillämplig lag får då bestämmas med hänsyn till vilken stat makarna har starkast anknytning

till. I ett sådant sammanhang kan även makarnas nationalitet få betydelse. I brist på ett gemensamt hemvist kan sålunda ett gemensamt medborgarskap vara den faktor som grundar den starkaste anknytningen och därmed blir bestämmande för lagvalet.

När det i bestämmelsen förutsätts att makarna tar hemvist i samma land innebär det inte ett krav på ett gemensamt hemvist i det landet. Bestämmelsens krav är uppfyllt även om de bor på skilda håll inom ett och samma land.

Enligt bestämmelsen i första stycket är det lagen i den stat där makarna tog hemvist när de gifte sig som skall gälla för deras förmögenhetsförhållanden. Vid bedömningen av hemvistet kan man givetvis inte begränsa sig till att beakta förhållandena vid dagen för vigseln. Makarnas avsikt att etablera sig i ett visst land kanske inte realiserats förrän någon tid därefter och det blir då lagen i det landet som skall tillämpas.

I princip skall frågan om hemvistkravet är uppfyllt bedömas individuellt för makarna (jfr 14 §). Det är dock oundvikligt att bedömningen för var och en påverkas av den andres förhållanden. Om en svensk kvinna med hemvist i Sverige gifter sig med en gäststuderande från ett annat land och de bildar hem i Sverige, bör man i allmänhet kunna utgå från att båda makarna har hemvist här. Det gäller även i fall då hemvistanknytningen hit för mannens vidkommande var tvivelaktig före äktenskapet. Hemvistfrågan kommer i regel upp som en efterhandsbedömning och vållar då i allmänhet inte några problem.

Andra stycket

I andra stycket ges regler om byte av tillämplig lag för det fallet att makarna flyttar från ett land till ett annat. Enligt dessa regler skall båda makarna ha tagit hemvist i en ny stat och varit bosatta där i minst två år för att det nya landets lag skall bli tillämplig på deras förmögenhetsförhållanden. Flyttar makarna inte samtidigt till det nya landet räknas tidsfristen från den tidpunkt då den sist anlände maken bosatte sig där.

I Sverige kan som regel frågan om bosättning avgöras med ledning av folkbokföringen. Helt utslagsgivande är denna emellertid inte. En viss fördröjning kan förekomma exempelvis på så sätt att en till Sverige inflyttad person först efter en tids bosättning blir kyrkobokförd här. En motsvarande fördröjning kan också förekomma när någon flyttar från Sverige. Den exakta beräkningen av bosättningsens längd får betydelse endast i de förmodligen fåtaliga fall då frågan om tillämplig lag ställs på sin spets i nära anslutning till utgången av tvåårsfristen.

I regel kommer hemvistkravet att anses vara uppfyllt när bosättningen har varat i två år. Det kan dock tänkas att makarna eller en av dem ännu efter två års bosättning inte kan anses ha hemvist i det nya landet. Ett eventuellt byte av tillämplig lag sker då i stället vid den senare tidpunkt då båda makarna har fått hemvist där.

I styckets andra mening ges regler för det fall då makarna flyttar till ett land där de tidigare har haft hemvist eller där de båda är medborgare. I

den situationen blir den nya lagen tillämplig så snart båda makarna har tagit hemvist där.

Tvåårsfristen i andra stycket kan ibland löpa ut i nära samband med tidpunkten för makarnas förmögenhetsrättsliga dispositioner. Så kan t. ex. vara fallet när det gäller bodelning. Enligt 9 kap. 2 § äktenskapsbalken skall en bodelning göras med utgångspunkt i egendomsförhållandena den dag då talan om äktenskapsskillnad väcktes eller, om äktenskapet har upplösts genom den ena makens död utan att ett mål om äktenskapsskillnad pågick, den dag då dödsfallet inträffade. Denna tidpunkt blir också bestämmande för vilken lag som skall tillämpas vid bodelningen. Om tidsfristen i andra stycket löper ut eller en make byter hemvist efter den avgörande tidpunkten, skall något byte av den tillämpliga lagen inte ske. Det sagda gäller också när en bodelning skall förrättas här i landet till följd av ett utländskt beslut om boskillnad, legal separation eller äktenskapsskillnad eller om äktenskapets återgång eller ogiltighet. Efter den för bodelningen avgörande tidpunkten kan det dock, som har framhållits i specialmotiveringen till 3 §, träffas ett avtal som innebär att en annan lag än den som följer av 4 § skall läggas till grund för bodelningen.

Av det nu sagda följer att fråga om byte av tillämplig lag enligt andra stycket inte kan uppkomma under pågående tvist om bodelning. I andra rättsliga förfaranden om makars förmögenhetsförhållanden kan frågan aktualiseras. Det är exempelvis fallet om en make begär rättens tillstånd till en förmögenhetsdisposition för vilken erforderligt samtycke från den andra maken inte har kunnat fås. Under handläggningen av ett sådant ärende kan villkoren enligt andra stycket för byte av den tillämpliga lagen uppfyllas. Tillståndsfrågan får då avgöras med utgångspunkt i bestämmelserna i den nya lagen.

Ett byte av tillämplig lag innebär att den nya lagen i princip blir tillämplig på samtliga tillgångar som makarna äger. I det mest praktiska fallet, nämligen att en bodelning skall ske med tillämpning av svensk lag, betyder det att den svenska lagens regler om vilken egendom som skall ingå i bodelningen, hur skuldtäckning skall ske, hur makarnas andelar skall bestämmas och hur egendomen skall läggas ut på lotter skall tillämpas, oavsett vad en tidigare gällande lag föreskriver i dessa frågor. Att t. ex. viss egendom enligt den tidigare lagen är undantagen från bodelning kommer alltså att sakna betydelse. Skulle detta i det enskilda fallet leda till oskäligen resultat, kan jämkning av bodelningen komma i fråga (jfr 12 kap. 1 § äktenskapsbalken).

Principen att den nya lagen skall tillämpas på all makarnas egendom har en viktig inskränkning så till vida att giltigheten av tidigare företagna rättshandlingar skall bedömas med utgångspunkt från bestämmelserna i den då tillämpliga lagen. Frågan behandlas närmare i specialmotiveringen till 5 §.

När en utländsk lag skall tillämpas på makars förmögenhetsförhållanden kan en tillämpning i enstaka fall komma att strida mot svensk ordre public. Den situationen behandlas i 15 §. Ytterligare inskränkningar i tillämpningen av utländsk rätt kan följa av bestämmelserna i 6–12 §§.

En rättshandling mellan makar avseende deras förmögenhetsförhållanden är giltig, om den stämmer överens med den lag som är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden när rättshandlingen företas. Företas rättshandlingen före äktenskapet, är den giltig, om den stämmer överens med den lag som blir tillämplig när makarna ingår äktenskap.

Rättshandlingen skall vidare anses giltig till formen, om den uppfyller formkraven enligt lagen i den stat där den företas eller där makarna då har hemvist.

Äktenskapsförord mellan makar som har hemvist i Sverige när rättshandlingen företas blir dock gällande här i landet endast om registrering sker enligt bestämmelserna i äktenskapsbalken. Gåva mellan makar som har hemvist i Sverige när gåvan ges blir gällande mot givarens borgenärer endast om vad som föreskrivs för sådan giltighet i 8 kap. 1 § äktenskapsbalken har iakttagits.

(Jfr 4 kap. 4 och 11 §§ i de sakkunnigas lagförslag 1.)

Makars möjligheter att ingå avtal (t.ex. äktenskapsförord och bodelningsavtal), att lämna varandra gåvor och att vidta andra dispositioner beträffande sin egendom varierar mellan olika rättsordningar. Giltigheten och verkan av sådana rättshandlingar med internationell anknytning kan aktualiseras i högst skiftande situationer. I den förevarande paragrafen ges regler om i vilken utsträckning sådana rättshandlingar blir giltiga i Sverige.

Första stycket

Bestämmelserna i första stycket, som bildar utgångspunkt för de övriga bestämmelserna i paragrafen, innehåller i första meningen den närmast självklara regeln att en rättshandling mellan makar avseende deras förmögenhetsförhållanden är giltig, om den stämmer överens med reglerna i den lag som är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden när rättshandlingen företas. Det föreskrivs vidare i andra meningen att en rättshandling som företagits före äktenskapet är giltig, om den stämmer överens med de regler som blir tillämpliga när makarna ingår äktenskap.

I bestämmelserna anges endast att en rättshandling under angivna förutsättningar skall anses giltig. De skall inte motsatsvis tolkas på det sättet att en rättshandling måste anses ogiltig, om den inte står i överensstämmelse med reglerna i den för rättshandlingen tillämpliga lagen. Huvudregeln bör visserligen vara att makarna skall hålla sig till de regler som den tillämpliga lagen innehåller. Det finns emellertid — som utredningen har framhållit (se betänkandet s. 266 f) — fall då detta betraktelsesätt leder alltför långt. I vart fall bör man vara återhållsam med att underkänna rättshandlingar som makarna med visst fog har utgått från skall gälla.

Bestämmelserna innebär alltså att en rättshandling som företas enligt reglerna i den lag som är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden när rättshandlingen företas behåller sin giltighet även om rättshandlingen inte stämmer överens med en lag som sedermera blir tillämplig (jfr 3 § första stycket andra meningen 1931 års förordning). Det bör i allmänhet inte vålla några svårigheter att upprätthålla den grundsatsen. Om t. ex.

makar i enlighet med en tidigare tillämplig lag genom ett äktenskapsförord har gjort ett tidsbegränsat förordnande eller bestämt att egendom skall ingå i bodelning vid dödsfall men inte vid skilsmässa, bör förordnandet kunna tillämpas enligt sin ordalydelse även efter en övergång till svensk lag, trots att denna inte ger några motsvarande möjligheter. När rättshandlingen avser en i svensk lag artfrämmande regeltyp eller hänför sig till rättsliga kategorier som saknar direkt motsvarighet hos oss kan det däremot bli nödvändigt att modifiera dess tillämpning. Frågan i vad mån sådana modifieringar behövs får överlämnas åt den praktiska rättstillämpningen.

Andra stycket

I andra stycket behandlas frågan vad som krävs för att en rättshandling skall anses giltig till formen. Redan av paragrafens första stycke följer att rättshandlingen är giltig till formen, om den uppfyller formkraven i den lag som enligt vad som anges i första stycket är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden. Av bestämmelserna i andra stycket följer emellertid att rättshandlingen är giltig till formen också om den uppfyller kraven enligt lagen i den stat där den företas eller där makarna har hemvist. Formkravet skall alltså kunna prövas enligt alternativa rättsordningar, vilket är den gängse metoden att behandla formfrågor i internationellt privaträttsliga sammanhang (jfr 1 § p. 6 i 1912 års lag).

Till formkravet hör sådant som krav på skriftlighet, undertecknande, bevitning och registrering. För att en rättshandling skall anses giltig till formen måste den uppfylla samtliga formkrav som föreskrivs i någon viss av de alternativt tillämpliga lagarna. Det går inte att kombinera kraven i olika lagar, t.ex. på det sättet att en underlåten registrering i ett land uppvägs av att rättshandlingen registreras i ett annat land.

Tredje stycket

Av hänsyn till borgenärer här i Sverige har i paragrafens tredje stycke införts skyddsregler såvitt gäller rättshandlingar mellan makar som har hemvist i Sverige när rättshandlingen företas. Frågan har berörts i den allmänna motiveringen (se avsnitt 2.2.4). Gåva eller äktenskapsförord mellan sådana makar blir gällande här i landet endast om registrering sker enligt bestämmelserna i äktenskapsbalken. Såvitt gäller gåva reglerar bestämmelsen dock bara vad som krävs för att gåvan skall bli gällande mot givarens borgenärer. Registrering krävs nämligen inte enligt 8 kap. 1 § äktenskapsbalken för att gåvan skall bli gällande mellan makarna. Bestämmelserna motsvarar praktiskt sett vad som redan i dag gäller enligt 1912 års lag (2 § p. 3) och 1931 års förordning (4 § andra stycket).

Enligt bestämmelserna i äktenskapsbalken (se 8 kap. 1 §) blir vissa gåvor mellan makar gällande mot givarens borgenärer utan registrering. För vissa andra gåvor räcker det inte med registrering enligt äktenskapsbalken för att de skall bli gällande mot givarens borgenärer utan det krävs ytterligare åtgärder (se 8 kap. 1 § tredje stycket äktenskapsbalken). Detta har beaktats vid utformningen av förevarande stycke.

6 §

På begäran av en make eller en dödsbodelägare skall svensk lag tillämpas beträffande förfarandet vid bodelning, även om utländsk lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden. Bestämmelserna i svensk lag om förfarandet vid bodelning får tillämpas också när den utländska lagen föreskriver en annan form för delning eller avräkning beträffande makars egendom.

En bodelning enligt 9 kap. 1 § andra stycket äktenskapsbalken får dock förrättas bara om den tillämpliga utländska lagen på motsvarande sätt tillåter makarna att förrätta bodelning under äktenskapet när de är ense.

(Jfr 4 kap. 5 § i de sakkunnigas lagförslag 1.)

Bestämmelserna i förevarande paragraf klargör att svensk lag kan tillämpas på frågor om förfarandet vid bodelning även om utländsk lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden och därmed på bodelningen i materiellt hänseende. Att förfarandet vid bodelning kan följa svensk lag är inte någon nyhet. Det följer i princip redan av den allmänt vedertagna regeln att det i svensk lag föreskrivna förfarandet kan användas oavsett vilken lag som är tillämplig i materiellt hänseende (jfr betänkandet s. 269 f och NJA 1968 s. 126).

När det gäller rätten att erhålla bodelning får den anses tillhöra ett lands materiella regler om makars förmögenhetsförhållanden (jfr betänkandet s. 270). Om en främmande lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden, måste den alltså i princip ge stöd för att en make har rätt att erhålla bodelning för att bodelning skall kunna ske i Sverige. Av förevarande paragraf framgår dock att det svenska bodelningsförfarandet får tillämpas också när den utländska lagen i stället för bodelning föreskriver en annan form av delning eller avräkning beträffande makars egendom.

De flesta rättsordningar torde innehålla regler om rätt att erhålla bodelning (eller motsvarande) med anledning av äktenskapsskillnad (eller liknande separation) och med anledning av en makes död. Skulle en sådan rätt saknas enligt någon rättsordning, kan det aktualisera frågan om tillämpning av 15 § (ordre public).

Vad gäller rätten att erhålla bodelning under äktenskapet utan samband med någon separation kan förhållandena dock vara olika i olika länder. I svensk rätt kan sådan bodelning bara ske, om makarna är ense (se 9 kap. 1 § andra stycket äktenskapsbalken). I vissa utländska rättssystem saknas möjlighet till bodelning under äktenskapet medan andra ger en sådan rätt även då makarna är oense. I andra stycket av förevarande paragraf behandlas frågan i vad mån en sådan bodelning skall kunna ske enligt svensk lag när en främmande lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden.

Reglerna om hur bodelning skall förrättas rör i första hand makarna själva (jfr 9 kap. 5 § äktenskapsbalken). Först om makarna inte kan komma överens blir det aktuellt att vända sig till domstol och då i första hand för att få en bodelningsförrättare förordnad att lösa bodelningsfrågan (jfr 17 kap. 1 § äktenskapsbalken).

Utländska förfaranderegler kan emellertid vara så artskilda från de regler och den organisation som vi använder här i landet i samband med bodelning att det skulle vara svårt och i vissa fall kanske omöjligt att tillämpa dem. Det måste därför finnas en möjlighet att även i situationer när utländsk lag skall tillämpas i materiellt hänseende använda sig av svenska förfaranderegler för att få en bodelning verkställd. En sådan ordning tillämpas — som nyss har nämnts — redan och innebär således ingen principiell nyhet. Med hänsyn till vad som har anförts nu finns det dock skäl att låta denna ordning komma till uttryck direkt i lagtexten. I förevarande stycke har därför tagits in en bestämmelse med det innehållet.

Det är alltså bestämmelser av processuell karaktär i svensk lag som står till förfogande när det svenska bodelningsförfarandet skall tillämpas. Hit hör bestämmelserna om bodelningsförrättare, bouppteckning, vård och förvaltning av makes egendom, möjligheten att verkställa utmätning när bodelning skall ske och egendomen är satt under förvaltning samt konkursbos förvaltningsrätt över en makes egendom. Den praktiska tillämpningen av dessa och liknande föreskrifter kan givetvis påverkas av de materiella reglerna i den tillämpliga lagen.

De regler som styr det materiella slutresultatet av bodelningen hör inte hit. Det rör sig grovt uttryckt om regler som anger vilken egendom som skall ingå i en bodelning, hur makarnas andelar i denna egendom skall beräknas, hur egendomen skall läggas ut på lotter samt efter vilka grunder slutresultatet kan jämkas.

Mera tekniskt betonade regler som exempelvis rör frågor om tidpunkten för betalning eller om uppskov med eller säkerhet för betalningen bör dock kunna anses tillhöra förfarandet och bedömas enligt svensk lag. I övrigt får frågorna avgöras med ledning av de syften som bär upp varje särskild bestämmelse.

Bestämmelsen i första meningen av förevarande stycke innebär bl. a. att makar själva kan förrätta bodelning med iakttagande av formföreskrifterna i svensk lag. En konsekvens av det blir att makarna har möjlighet att träffa föravtal om bodelning i enlighet med bestämmelserna i 9 kap. 13 § äktenskapsbalken.

Av bestämmelserna i detta stycke följer alltså att förfarandet med en svensk bodelningsförrättare står till makarnas förfogande även i sådana fall då utländsk rätt skall tillämpas i materiellt hänseende. Förfarandet med en svensk bodelningsförrättare står därmed till buds även i sådana fall då det skall ske en värdemässig avräkning som resulterar i ett fordringsanspråk för den ena maken mot den andra (exempelvis västtysk rätt) eller när det skall fastställas ett engångsbelopp beräknat med utgångspunkt från makarnas respektive förmögenhet (exempelvis engelsk rätt). Detta följer i

princip redan av den allmänt vedertagna regeln att det i svensk lag föreskrivna förfarandet kan användas oavsett vilken lag som är tillämplig i materiellt hänseende. Med hänsyn till utgången i rättsfallet NJA 1968 s. 126 är det emellertid tveksamt om denna uppfattning kan slå igenom utan stöd av en uttrycklig lagbestämmelse. Paragrafen innehåller därför i första stycket en uttrycklig föreskrift i ämnet.

Beträffande vissa gränsdragningsfrågor som kan uppkomma i förhållande till reglerna om underhåll till make i samband med skilsmässa hänvisas till vad som sagts i specialmotiveringen till 1 §.

Andra stycket

I andra stycket behandlas möjligheten att förrätta bodelning under äktenskapet. Enligt 9 kap. 1 § äktenskapsbalken kan en sådan bodelning förrättas mellan makarna utan att något mål om äktenskapsskillnad pågår, om de är ense. Bodelningen skall föregås av en anmälan till tingsrätten, som skall registrera anmälan.

Möjligheten att förrätta bodelning under äktenskapet får — som nyss nämnts — ses som en del av svensk lags materiella regler om makars förmögenhetsförhållanden. Den bör inte utan vidare kunna utnyttjas när utländsk lag gäller i ett äktenskap. En förutsättning bör vara att den utländska lagen innehåller en motsvarande möjlighet för makar att förrätta bodelning under äktenskapet när de är ense. Det får dock anses vara tillräckligt om makar enligt den tillämpliga lagen efter gemensam ansökan kan erhålla ett beslut om boskillnad som skall följas av bodelning. Förevarande bestämmelse har utformats i enlighet med detta.

När makar anmäler till tingsrätten att de avser att förrätta bodelning finns det normalt inte möjlighet för domstolen att avgöra om utländsk lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden. Om det finns skäl att misstänka att så är fallet, bör domstolen anmoda makarna att förebringa utredning i detta hänseende och i förekommande fall om förutsättningarna att förrätta bodelning enligt den främmande lagen.

7 §

Vid en bodelning skall makarnas samtliga tillgångar och skulder i Sverige och utomlands beaktas, om inte något annat följer av den lag som är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden. Vid lottläggningen bör en make i första hand tilldelas egendom som tillhör honom eller henne utomlands.

Finns det egendom i ett främmande land och kan det antas att bodelningen inte kommer att gälla i det landet, får bodelningen begränsas till att gälla en viss del av makarnas egendom. En sådan begränsning får dock inte göras, om någon av makarna med rimliga skäl motsätter sig det.

(Jfr 4 kap. 6 § i de sakkunnigas lagförslag 1.)

I paragrafen ges regler för hur bodelningen skall gå till när makar har egendom och skulder inte bara i Sverige utan också utomlands.

I svensk rätt har det hittills inte funnits några uttryckliga regler om hur

det vid en bodelning i Sverige skall förfaras när makarna har egendom i utlandet. Vid bodelning och arvskifte efter den som vid sin död var svensk medborgare eller hade hemvist i Sverige skall emellertid enligt 2 kap. 1, 2 och 5 §§ lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo förrättningen jämväl omfatta boets egendom utomlands. Motsvarande får anses gälla i fråga om bodelning mellan makar under äktenskapet eller i samband med äktenskapsskillnad.

I äktenskap med internationell anknytning är kopplingen till utlandet i regel mycket påtaglig. Det går inte att vid bodelning i sådana äktenskap bortse från egendom som finns utomlands, även om denna är oåtkomlig för verkställighet. En annan ordning skulle många gånger få menliga konsekvenser vid bodelningen, t. ex. så att en make vid hälftindelningen i stället för att med hänsyn till boets egentliga omfattning vara berättigad att erhålla egendom av den andre maken kunde bli skyldig att lämna egendom från sig. Det kan visserligen vara svårt att rätt värdera egendom som finns utomlands. Detta är emellertid en praktisk fråga som får lösas på samma sätt som när det eljest vid bodelning, t. ex. i samband med bodelning och arvskifte enligt 1937 års lag, uppkommer svårigheter att värdera egendom utomlands.

Första stycket

I första stycket anges att vid en bodelning makarnas samtliga tillgångar och skulder i Sverige och utomlands skall beaktas, såvida inte annat följer av den för makarnas förmögenhetsförhållanden tillämpliga lagen. Vidare föreskrivs att en make vid lottläggningen i första hand bör tilldelas egendom som tillhör honom eller henne utomlands. Den sistnämnda bestämmelsen syftar till att i görligaste mån ge underlag för att kunna uppnå ett eftersträvat ekonomiskt slutresultat när man vet eller misstänker att den utomlands belägna egendomen kan vara svår att komma åt eller att omvandla i pengar.

I det följande ges några riktlinjer för hur bedömningen kan göras i sådana situationer där makar har tillgångar och skulder i flera länder.

När en svensk bodelning skall förrättas är det inte säkert att det skall göras en motsvarande förrättning i ett annat land där makarna har egendom. Om det döms till äktenskapsskillnad här i landet kan en av makarna äga exempelvis fast egendom i ett annat land, som den maken enligt lagen där får behålla utan att det krävs någon förrättning. En vanlig situation är säkerligen att en make som invandrat hit äger ärvd egendom i sitt hemland och att sådan egendom enligt lagen i hemlandet inte skall ingå i en bodelning. Om makarna inte kan enas om något annat, bör det förfaras på det sätt som anges i denna bestämmelse. Om egendomen på grund av valutarestriktioner inte kan realiseras och föras ut ur det land där den finns, bör detta kunna inverka på bedömningen av det värde egendomen skall åsättas vid bodelningen. Det är ofrånkomligt att man ibland får nöja sig med ganska grova skattningar.

I andra fall kan ett svenskt bodelningsförfarande komma i konflikt med ett annat förfarande utomlands. Det rör sig då i allmänhet om ett förfaran-

de som inte utmynnar i ett avgörande som erkänns i Sverige. Föreligger redan ett sådant utländskt avgörande kan man som regel vid lottläggningen av den egendom som finns i det land där avgörandet har meddelats följa den fördelning av egendomen som det utländska beslutet innehåller. Man bör normalt kunna utgå från att innehållet i beslutet också verkställs. En sådan anpassning till den realitet som ett utländskt beslut innebär måste skiljas från erkännande av beslutet.

Har åter makarna genom bodelning själva avtalat om hur det skall förfaras med den utomlands belägna egendomen, får ett sådant avtal normalt antas vara giltigt enligt 5 §. Det får då genom tolkning av bodelningsavtalet utrönas vad det skall ha för konsekvenser för fördelningen av den övriga egendomen. En sådan tolkning kan leda till ett annat resultat än vad som följer av bestämmelserna i denna paragraf.

Det är närmast en praktisk fråga om man skall avvakta en bodelningsförrättning som man vet eller förmodar kommer att äga rum utomlands. Situationen blir ohållbar, om man både här och i det främmande landet söker vänta ut varandra. I många fall framtvingas säkert en uppgörelse mellan makarna. I andra fall får man nöja sig med att förrätta bodelning här i landet och acceptera den osäkerhet som det innebär att egendom i ett annat land vid en framtida förrättning kan komma att fördelas på annat sätt.

Andra stycket

I andra stycket öppnas en möjlighet att begränsa omfattningen av en bodelning. En sådan möjlighet finns redan i dag, eftersom bodelningstvisiter är dispositiva. Makar kan t. ex. träffa en bindande deluppgörelse som begränsar bodelningen till att omfatta den här i landet befintliga egendomen. Makar kan också genom processhandlingar bestämma tvisteföremålet inför en bodelningsförrättare på ett sådant sätt att prövningen omfattar endast en viss del av makarnas egendom. Den förevarande bestämmelsen går längre och öppnar möjlighet för en bodelningsförrättare att mot en makes bestridande begränsa bodelningen, när det finns egendom i ett främmande land och det kan antas att bodelningen inte kommer att gälla i det landet. En förutsättning är att inte någon av makarna motsätter sig begränsningen och anför rimliga skäl för sin ståndpunkt. Ett sådant skäl kan vara att egendomen i Sverige har ett nära samband med egendom som finns utomlands och att det därför inte är lämpligt att verkställa bodelning enbart av den i Sverige belägna egendomen (jfr betänkandet s. 273).

Bestämmelsen tillgodoser praktiska behov. Det kan vara angeläget att på ett slutgiltigt sätt bestämma över makarnas framtida rätt till tillgångar som finns här i landet. Särskilt gäller detta om de äger fast egendom. Samtidigt kan det framstå som skäligen meningslöst att dra in egendomsinnehav utomlands i ett fullständigt svenskt bodelningsförfarande, om man vet eller på goda grunder kan anta att bodelningsförrättarens beslut om denna egendom saknar praktisk betydelse.

Om bodelningen begränsas till t. ex. tillgångar och skulder som finns i Sverige uppkommer frågan huruvida hänsyn vid fördelningen ändå skall

tas till att egendom finns i andra länder. De sakkunnigas förslag utgår uppenbarligen från det (jfr 4 kap. 6 § andra stycket andra meningen i deras lagförslag 1). Jag delar den uppfattningen. Motsatt ståndpunkt skulle kunna leda till orimliga resultat och dessutom stå i konflikt med allmänna äktenskapsrättsliga grundsatser.

En bodelning som t.ex. begränsas till att avse enbart tillgångar och skulder som finns i Sverige kan således resultera i att den ena maken tilldelas all egendom som finns här i landet. Något behov av att särskilt ange det i lagtexten har inte ansetts föreligga.

8 §

Har det i en främmande stat meddelats ett slutligt beslut om legal separation och har makarna inte återupptagit sammanlevnaden, skall egendom som makarna har förvärvat efter separationen inte ingå i en bodelning där svensk lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden. Vid en sådan bodelning skall täckning för skulder beräknas med hänsyn till förhållandena vid separationen.

(Jfr 4 kap. 8 § i de sakkunnigas lagförslag 1.)

Bestämmelsen reglerar rättsverkningarna av ett utländskt beslut om legal separation när svensk lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden. I huvudsak överensstämmer regleringen med en motsvarande bestämmelse i 10 § i 1931 års förordning.

Bestämmelsen innebär att egendom som en make förvärvat efter separationen inte skall ingå i bodelningen och att täckning för skulder skall beräknas med hänsyn till förhållandena vid separationen (jfr 9 kap. 2 § äktenskapsbalken och prop. 1986/87:1 s. 156). Till skillnad från vad som gäller enligt 1931 års förordning inträder dock inte dessa rättsverkningar om makarna har återupptagit sammanlevnaden (jfr SOU 1981:85 s. 434 ff). I lagtexten används termen legal separation, som redan har introducerats i svensk rätt (jfr 5 § andra stycket lagen (1976:108) om erkännande och verkställighet av utländskt avgörande angående underhållsskyldighet), istället för ordet hemskillnad, som förekommer i 1931 års förordning.

Enligt 9 kap. 2 § första stycket äktenskapsbalken skall en bodelning med anledning av äktenskapsskillnad göras med utgångspunkt i egendomsförhållandena den dag då talan om äktenskapsskillnad väcktes. Det är alltså inte förhållandena den dag då äktenskapsskillnadsdomen vinner laga kraft som är avgörande. Det skulle kunna ifrågasättas om det inte på motsvarande sätt enligt förevarande paragraf borde vara förhållandena den dag då frågan om separation anhängiggörs som skall utgöra utgångspunkt för bodelningen. Med hänsyn till att förutsättningarna för separationen och förfarandet som leder till separationsbeslutet kan vara olika i olika länder, har dock i förevarande paragraf valts den något försiktigare lösningen att låta förhållandena den dag då separationsbeslutet vinner laga kraft vara avgörande för bodelningen (jfr 10 § 1931 års förordning).

Äktenskapsbalkens bestämmelser om förfogande över makars gemensamma bostad och bohag och om en makes rätt att vid bodelning överta sådan egendom skall alltid tillämpas, om bostaden och bohaget finns i Sverige.

(Jfr 4 kap. 9 § i de sakkunnigas lagförslag 1.)

Bestämmelser om makars gemensamma bostad och bohag finns i 7 kap. 4–9 §§ samt 11 kap. 8 och 10 §§ äktenskapsbalken. De innebär i korthet dels att det gäller vissa begränsningar i en makes rätt att förfoga över makarnas gemensamma bostad och bohag, dels att den make som har störst behov av bostaden och/eller bohaget i princip har rätt att mot avräkning överta den egendomen vid bodelningen.

En utländsk lag som är tillämplig på makars förmögenhetsförhållanden kan sakna motsvarigheter till de svenska bestämmelserna om makars bostad och bohag. De svenska reglerna har en utpräglad skyddskaraktär och skall enligt den förevarande bestämmelsen alltid tillämpas på bostad och bohag som finns här i landet.

I äktenskapsbalkens bestämmelser om makars gemensamma bostad och bohag förekommer begreppen "giftorättsgods" och "enskild egendom" (se t.ex. 11 kap. 8 och 10 §§). Med giftorättsgods avses i princip sådan egendom vari den andre maken har ett anspråk på delning av egendomens värde vid en framtida bodelning. Annan egendom utgör makens enskilda egendom. En utländsk lag som är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden kanske inte gör någon sådan motsvarande uppdelning av egendomen eller använder andra begrepp än de som förekommer i äktenskapsbalken. Vid tillämpningen av bestämmelsen i sådana situationer får den egendom som enligt den utländska lagen skall anses ingå i bodelningen i regel vara att jämställa med giftorättsgods och återstoden anses motsvara enskild egendom. Avvikelser från denna huvudregel kan naturligtvis förekomma. Det får överlämnas åt rättstillämpningen att i det enskilda fallet ta ställning till dessa frågor.

10 §

Vid en bodelning som görs i Sverige får jämkning ske enligt 12 kap. äktenskapsbalken, även om en utländsk lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden.

(Bestämmelsen saknar motsvarighet i de sakkunnigas förslag; jfr dock 4 kap. 7 § i de sakkunnigas lagförslag 1.)

I bestämmelsen anges att jämkning enligt 12 kap. äktenskapsbalken får ske vid bodelning som verkställs i Sverige, även om främmande lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden.

Meningen är givetvis inte att jämkning skall kunna ske i alla de situationer då en tillämpning av utländsk rätt leder till resultat som avviker från vad som anses naturligt efter svenska förhållanden. Det måste accepteras att en främmande lag många gånger är grundad på värderingar och synsätt som avviker från dem som vi har här i landet och att det andra landets regler har utformats därefter. När en tillämpning av den främmande lagen

emellertid leder till resultat som enligt ett svenskt betraktelsesätt — såsom det kommer till uttryck i 12 kap. 1 och 3 §§ äktenskapsbalken — framstår som oskäligt, ger den ifrågavarande bestämmelsen möjlighet till jämkning. Vidare bör efterlevande make ges samma starka ställning vid bodelning som sker här i landet, oavsett om svensk eller utländsk lag skall tillämpas i materiellt hänseende i övrigt vid bodelningen. Vid en bodelning som sker med anledning av en makes död, skall en efterlevande make alltså inte i något fall kunna tvingas att dela med sig av sin egendom (se 12 kap. 2 § äktenskapsbalken).

Vad som har sagts i specialmotiveringen till 9 § om att det i en utländsk lag kan förekomma andra begrepp eller göras en annan uppdelning av egendomen än den som följer av begreppen "giftorättsgods" och "enskild egendom" är tillämpligt även när det gäller den ifrågavarande paragrafen. Sådan egendom som enligt den utländska lagen skall ingå i bodelningen får alltså vid tillämpningen av de ifrågavarande bestämmelserna om jämkning i normalfallet anses motsvara giftorättsgods och annan egendom får jämsättas med enskild egendom.

Familjelagssakkunniga har föreslagit att den förevarande lagen skall innehålla en helt annan paragraf om jämkning vid bodelning. Enligt denna skall man vid bedömning av om jämkning skall ske enligt 12 kap. 1 § äktenskapsbalken i fall då svensk lag har blivit tillämplig på bodelningen även i materiellt hänseende efter ett byte av hemvistland ta hänsyn till i vad mån bodelningen avser egendom som tillhörde en make före lagbytet och den maken enligt den tidigare tillämpliga lagen hade fått behålla mer av sin egendom. Jag instämmer i de sakkunnigas uppfattning att detta bör kunna beaktas vid tillämpningen av jämningsregeln men anser att det ryms inom ramen för den utformning som lagtexten i 12 kap. 1 § äktenskapsbalken har. Enligt min mening behövs därför inte den av de sakkunniga föreslagna paragrafen.

Övriga bestämmelser

11 §

Inskränkningar som en utländsk lag innehåller i en makes rätt att förfoga över sådan fast egendom eller tomträtt som tillhör denne make och finns i Sverige kan inte göras gällande mot tredje man i vidare mån än vad som följer av svensk lag.

Detsamma gäller inskränkningar i en makes rätt att förfoga över sin övriga egendom eller att skuldsätta sig, om tredje man och maken befann sig i Sverige när rättshandlingen företogs och tredje man inte kände till eller borde ha känt till inskränkningen.

(Jfr 4 kap. 10 § första och andra styckena i de sakkunnigas lagförslag 1.)

Denna paragraf och den närmast följande innehåller regler till skydd för tredje man när utländsk lag är tillämplig på makars förmögenhetsförhållanden.

I Sverige har en avtalsslutande part normalt inte anledning att räkna med att det finns äktenskapsrättsliga hinder för en motparts rätt att ingå

rättshandlingar eller begränsningar i dennes skyldighet att svara för sina skulder. De enda bestämmelserna av denna karaktär i svensk lag är de regler om inskränkningar i en makes rätt att utan den andra makens samtycke disponera över framför allt makarnas gemensamma bostad och bohag som finns i 7 kap. 4–9 §§ äktenskapsbalken. I andra länder finns regler med mer långtgående begränsningar. Bestämmelserna i denna paragraf syftar till att skydda tredje man mot inskränkningar som en utländsk lag kan innehålla i fråga om en makes rätt att förfoga över sin egendom eller skuldsätta sig. Den följande 12 § innehåller skyddsregler till förmån för tredje man, om utländsk lag innefattar begränsningar i en makes skyldighet att med sin egendom svara för sina skulder.

Första stycket

Enligt första stycket får inskränkningar som en utländsk lag innehåller i en makes rätt att förfoga över sin fasta egendom eller tomträtt inte göras gällande mot tredje man i vidare mån än vad som följer av svensk lag. Bestämmelsen gäller dock bara för egendom som finns här i landet. Den innebär inte att ifrågasvarande regler i den tillämpliga utländska lagen alltid skall sättas åt sidan. Sådana bestämmelser i den utländska lagen som motsvarar svenska regler kan alltid åberopas. På grund av bestämmelsen i 9 § kan tredje man däremot inte såvitt gäller makarnas gemensamma bostad åberopa bestämmelser i utländsk lag som är förmånligare för honom än bestämmelserna i 7 kap. 4–9 §§ äktenskapsbalken, om bostaden finns i Sverige. I övrigt kan tredje man åberopa regler i den tillämpliga utländska lagen som är förmånligare för honom än de svenska reglerna (jfr 7 kap. 5 § tredje stycket äktenskapsbalken).

Något krav på att tredje man skall ha varit i god tro beträffande inskränkningarna i den utländska lagen ställs inte upp i bestämmelsen. Detta hänger samman med de krav på förutsebarhet och stabilitet som bör gälla för regelsystemet rörande fast egendom och tomträtt.

Andra stycket

Enligt andra stycket får inskränkningar som en utländsk lag innehåller i en makes rätt att förfoga över annan egendom än sådan som avses i första stycket eller inskränkningar som en sådan lag innehåller i dennes rätt att skuldsätta sig inte göras gällande mot tredje man. Skyddet är dock begränsat till fall då maken och tredje man befann sig i Sverige när rättshandlingen företogs. Det är vidare av betydelse att tredje man inte var i ond tro. Det skydd som finns faller nämligen bort om tredje man kände till eller borde ha känt till inskränkningen. Det kan dock inte ställas särskilt höga krav på vad tredje man bort känna till i detta sammanhang. Med anledning av ett påpekande från bankföreningen under remissbehandlingen av de sakkunnigas förslag bör framhållas att godtroskravet givetvis inte innebär att en enskild banktjänsteman alltid kan förutsättas känna till innehållet i en tillämplig utländsk lag. Om emellertid i det enskilda fallet sådana

inskränkningar som här avses blir kända för banken eller om det på grund av särskilda omständigheter finns skäl att misstänka att sådana inskränkningar föreligger, kan banken inte göra skyddsreglerna gällande.

Det bör observeras att bestämmelserna i detta stycke skall tillämpas också på fast egendom och tomträtt (motsvarande) som finns utanför Sverige.

Till skillnad från vad som synes vara fallet i utredningens förslag får sådana bestämmelser i den tillämpliga utländska lagen som motsvarar rådighetsinskränkningarna i 7 kap. 5 § äktenskapsbalken åberopas gentemot tredje man. Detta blir av betydelse framför allt beträffande andra bostäder än fastigheter som innehas med äganderätt (eller tomträtt) samt beträffande bohag. Skulle bestämmelserna i den utländska lagen innehålla mer omfattande begränsningar än motsvarande svenska regler är dessa begränsningar i sina överskjutande delar inte gällande mot tredje man under de förutsättningar i övrigt som anges i andra stycket.

12 §

Begränsningar som en utländsk lag innehåller i en makes skyldighet att med sin egendom svara för sina skulder kan inte göras gällande i Sverige, om skulden hänför sig till en rättshandling varigenom en make har förfogat över sin fasta egendom eller tomträtt och egendomen finns här i landet.

Detsamma gäller om skulden hänför sig till en rättshandling varigenom en make har förfogat över annan egendom eller skuldsatt sig, om tredje man och maken befann sig i Sverige när rättshandlingen företogs och tredje man inte kände till eller borde ha känt till inskränkningen.

(Jfr 4 kap. 10 § tredje stycket i de sakkunnigas lagförslag 1.)

I paragrafen behandlas en makes ansvar för sina skulder. Bestämmelsen bryter igenom begränsningar som en tillämplig utländsk lag kan innehålla vad gäller en makes skyldighet att med sin egendom svara för sina skulder. Reglerna knyter an till den uppdelning som görs i 11 § mellan på ena sidan fast egendom och tomträtt som finns i Sverige och på den andra sidan övrig egendom och betalningsskyldighet.

Första stycket

I första stycket behandlas ansvaret för skulder hänförliga till rättshandlingar som avser fast egendom eller tomträtt som finns här i landet. Bestämmelsen omfattar alla skulder som kan hänföras till makens förfogande över sådan egendom. Liksom när det gäller bestämmelsen i 11 § första stycket saknar det betydelse vid tillämpning av bestämmelsen i förevarande stycke om tredje man var i god tro eller inte. Den situation som främst avses är att en make har upplåtit panträtt i sin fasta egendom till säkerhet för lån i fastigheten men att den tillämpliga utländska lagen inte ger en borgenär rätt att ta fastigheten i anspråk vid utebliven betalning. I en sådan situation sätts alltså den utländska lagens regler åt sidan genom den ifrågavarande bestämmelsen och borgenären kan falla tillbaka på den svenska lagens regler om en upplåten panträts rättsverkningar.

När det gäller förfogande över annan egendom eller betalningsskyldighet skall enligt andra stycket vissa andra förutsättningar vara uppfyllda. I linje med vad som föreskrivs i 11 § andra stycket gäller här att maken och tredje man skall ha befunnit sig i Sverige när rättshandlingen företogs och vidare att tredje man inte var i ond tro beträffande makens möjlighet att enligt den utländska lagen svara med sin egendom för sina skulder. En makes ansvar för andra skulder, t. ex. sådana som uppkommit utomlands, omfattas inte av paragrafen utan bestäms av den tillämpliga lagen.

Paragrafen får betydelse vid utmätning och konkurs.

Om makar förrättar bodelning med tillämpning av en utländsk lag, måste en makes ansvar enligt denna paragraf beaktas så att slutresultatet inte innefattar en sådan otillåten eftergift som är till skada för borgenärerna (jfr 4 kap. 7 § konkurslagen).

13 §

Om det inte finns någon behörig domstol när svensk domsrätt föreligger enligt denna lag, skall frågan tas upp av Stockholms tingsrätt.

(Jfr 6 kap. 1 § i de sakkunnigas lagförslag 1.)

Paragrafen innehåller en regel om reservforum för det fall att någon behörig domstol inte finns när svensk domsrätt föreligger enligt lagen.

Bestämmelserna om svensk domsrätt i 2 § förutsätter att det finns en svensk domstol som är behörig att ta upp målet eller ärendet. Våra interna forumregler avgör vilken domstol detta är. I de flesta fall är dessa regler heltäckande på så sätt att Stockholms tingsrätt i sista hand anvisas som reservforum (se t. ex. 14 kap. 3 § äktenskapsbalken och 10 kap. 9 § rättegångsbalken). För vissa typer av mål och ärenden finns det emellertid inte någon reservbestämmelse som kan tillämpas. Det är fallet med sådana mål och ärenden om makars förmögenhetsförhållanden som inte avser bodelning. I paragrafen anges att Stockholms tingsrätt är behörig att handlägga mål och ärenden enligt lagen när det inte finns någon annan behörig domstol.

14 §

Vid tillämpningen av denna lag skall den som är bosatt i en viss stat anses ha hemvist där, om bosättningen med hänsyn till vistelsens varaktighet och omständigheterna i övrigt får anses stadigvarande.

(Jfr 6 kap. 2 § i de sakkunnigas lagförslag 1.)

I flera av lagens bestämmelser används begreppet hemvist utan att det närmare anges hur detta begrepp skall förstås. I förevarande paragraf ges en legaldefinition av begreppet. Legaldefinitionen motsvarar den som finns i 7 kap. 2 § lagen (1904:26 s.1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap.

Den definition av begreppet hemvist som finns i 7 kap. 2 § 1904 års lag infördes genom ändringar i lagen år 1973. Definitionen utgjorde inte

någon egentlig nyhet i svensk rätt. I propositionen framhölls att det föreslagna begreppet torde överensstämma med vad som tillämpades i inter-nordiska förhållanden (se prop. 1973:158 s. 80 och NJA II 1932 s. 384). Formellt sett var definitionen begränsad till att avse tillämpningen av 1904 års lag. Avsikten var dock att man skulle skapa ett hemvistbegrepp som i princip kunde användas inom hela den internationella familjerätten och att begreppet skulle kunna tillämpas både i domsrätts- och lagvalssammanhang. I senare lagstiftningsärenden har denna linje fullföljts (se prop. 1982/83:38 s. 12 f. och prop. 1984/85:124 s. 40 f.).

Hemvistbedömningen ger relativt sällan upphov till några svårigheter. De flesta människor bor under hela sitt liv i ett och samma land, som oftast är det land i vilket de är medborgare. Svårigheter uppkommer först när en person flyttar från ett land till ett annat. I princip skall då två krav vara uppfyllda för att nytt hemvist skall anses ha uppkommit. För det första skall personen i fråga ha bosatt sig i ett nytt land. För det andra skall bosättningen där vara stadigvarande. I detta ligger att personen skall ha för avsikt att stanna kvar i landet.

Det första kravet har en objektiv karaktär. Personen i fråga skall ha flyttat från ett land till ett annat och vara bosatt i det nya landet. Det räcker inte att personen har för avsikt att flytta och kanske har vidtagit vissa förberedande åtgärder inför flyttningen. Det normala är givetvis att den som flyttar också skaffar sig en fast bostad i det nya landet. Det kan dock tänkas fall då kriterierna för hemvistbyte är uppfyllda utan att den som flyttat har fast bostad. Den som har levt hela sitt liv i ett visst land anses under alla förhållanden ha hemvist där, även om han eller hon saknar bostad. Har man hemvist i ett visst land anses man vidare behålla det till dess att man förvärvat hemvist i ett nytt land. Detta kan av olika skäl dröja en tid. Hemvistet i det gamla landet kan då föreligga trots att en bosättning där i bokstavlig bemärkelse inte längre föreligger.

Kravet på att bosättningen skall vara stadigvarande innebär som nyss nämdes att personen i fråga skall ha för avsikt att stanna kvar i landet. Det behöver dock inte föreligga en bestämd avsikt att stanna kvar för all framtid. Det bör räcka med att personen räknar med att stanna tills vidare och inte har några definitiva planer på att lämna landet. Även den som i och för sig är på det klara med att han vid en viss framtida tidpunkt, t. ex. i samband med pensionering, skall lämna landet kan tänkas förvärva hemvist där. Det gäller exempelvis om den planerade vistelsen är tänkt för avsevärd tid.

Den berörda personens egna uppgifter om sina avsikter är givetvis av stor betydelse för bedömningen av hemvistfrågan. Avgörandet kan emellertid inte baseras enbart på sådana uppgifter. I allmänhet får en persons egna uppgifter belysning av en lång rad faktiska omständigheter. Hit hör personens bostads-, anställnings- och familjeförhållanden. Ofta blir hemvistfrågan inte aktuell att bedöma förrän någon tid förflutit efter bosättningen i det nya landet. Tidsfaktorn får då stor betydelse.

Den närmare bestämningen av begreppet hemvist har belysts i olika utredningar, i den juridiska litteraturen och i åtskilliga rättsfall. Här kan

15 §

En bestämmelse i en utländsk lag får inte tillämpas, om det skulle vara uppenbart oförenligt med grunderna för den svenska rättsordningen att tillämpa bestämmelsen.

(Jfr 6 kap. 10 § i de sakkunnigas lagförslag 1.)

Paragrafen innehåller ett förbehåll om att tillämpning av en utländsk lag i ett enskilt fall inte får strida mot svensk ordre public. Frågan har berörts i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.2.4) tillsammans med frågor om andra begränsningar i tillämpningen av utländsk rätt.

Som där framhålls är det endast grundläggande principer i den svenska rättsordningen som ordre public-förbehållet är avsett att skydda. En tillämpning av den utländska regeln skall vidare vara uppenbart oförenlig med dessa grundläggande principer för att den skall kunna sättas åt sidan. Bestämmelsen är avsedd att tillämpas restriktivt.

Innehållet i ordre public-förbehållet är svårt att precisera och närmare avgränsa. Klart är att innehållet är utvecklingsbart och att det förändras i takt med samhällsutvecklingen. Det är knappast möjligt eller önskvärt att i förväg söka ange i vilka fall tillämpningen av en utländsk lag skulle stå i strid med grunderna för den svenska rättsordningen. Det får liksom hittills bli en sak för rättstillämpningen att avgöra i det enskilda fallet.

Ikraftträdande och övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990, då lagen (1912:69) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskaps rättsverkningar skall upphöra att gälla.

2. Vid tillämpning av 1 § andra stycket skall med annan lag likställas förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap.

3. Bestämmelserna i 2 § medför inte att svensk domstols behörighet i en fråga som väckts vid domstolen före ikraftträdandet går förlorad.

4. Har talan i ett mål eller ärende som avser makars förmögenhetsförhållanden väckts vid domstol före ikraftträdandet, tillämpas äldre bestämmelser.

5. Har en för bodelning avgörande tidpunkt inträtt före ikraftträdandet, tillämpas äldre bestämmelser om makars förmögenhetsförhållanden vid bodelningen. Detta gäller dock inte frågor om bodelningens form eller frågor som avses i 6 §.

6. En giltig rättshandling rörande makars förmögenhetsförhållanden som företogs före ikraftträdandet förlorar inte sin giltighet genom den nya lagen.

1912 års lag bygger på en Haagkonvention från år 1905. Enligt sin ordalydelse skall lagen tillämpas endast om regeringen under förutsättning av ömsesidighet förordnat att den är tillämplig i förhållande till viss stat. Sverige har sagt upp konventionen och hävt de förordnanden som har meddelats med stöd av lagen (se SFS 1977:802). Lagen som sådan är emellertid inte upphävd, vilket sker genom denna bestämmelse. Detta sker samtidigt med att den nya lagen träder i kraft.

Punkt 2

Bestämmelserna i förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap är av det slag som numera utfärdas i lagform. I avvaktan på att dessa bestämmelser blir föremål för översyn, bör förordningen vid tillämpningen av 1 § andra stycket i förevarande lag likställas med annan lag.

Punkt 3

Bestämmelsen under punkt 1 innebär som huvudregel att den nya lagens regler skall tillämpas även när det gäller mål och ärenden som har anhängiggjorts vid domstol före ikraftträdandet. Det innebär att en eventuellt bristande domsrätt kan läkas genom den nya lagens föreskrifter. Under punkt 3 behandlas den motsatta situationen. Om svensk domsrätt har förelegat före den nya lagens ikraftträdande, går denna inte förlorad genom den nya lagen.

Som framgår av punkt 4 i övergångsbestämmelserna skall äldre bestämmelser tillämpas, om talan i ett mål eller ärende som avser makars förmögenhetsförhållanden väckts vid domstol före i kraftträdandet. Några lagregler om svensk domsrätt finns emellertid inte i 1912 års lag. I stället anses våra interna forumregler kunna ge viss vägledning för bedömning av domsrätten (jfr avsnitt 2.1.3). Mot denna bakgrund är det nödvändigt att, såsom har skett i förevarande punkt, särskilt reglera frågan om svensk domstols behörighet i frågor som väckts vid domstol före ikraftträdandet.

Punkt 4

Inom familjerätten finns det i allmänhet ett starkt intresse av att nya värderingar som kommer till uttryck i lag blir tillämpliga inom rimlig tid. Den synpunkten har särskild tyngd såvitt gäller de föreslagna reglerna om tillämplig lag för makars förmögenhetsförhållanden. 1912 års lag är ålderdomlig. Den anses allmänt ge uttryck åt en föråldrad syn på mannens och kvinnans förhållande i äktenskapet. Härtill kommer att den inte är direkt tillämplig i något enda fall, även om den delvis innefattar allmänna internationellt privaträttsliga grundsatser. Enligt min mening kan det inte komma i fråga att tillämpa äldre lag enbart av det skälet att ett äktenskap har ingåtts före ikraftträdandet (jfr prop. 1986/87:86 s. 53). Lagförslaget

öppnar möjlighet för makar att träffa avtal om tillämplig lag. Det får anses tillräckligt att denna möjlighet finns för att åstadkomma en ändring av vad som annars kommer att gälla genom den nya lagen.

Huvudregeln bör alltså vara att de nya lagvalsreglerna blir tillämpliga från ikraftträdandet. Har makar som ingått äktenskap före ikraftträdandet inte träffat ett avtal om tillämplig lag som är giltigt enligt 3 §, kommer den lag som följer av en tillämpning av 4 § att gälla.

Från huvudregeln bör undantag göras för det fall att makarna har fört en tvistefråga dem emellan till rättslig prövning. Enligt punkt 4 skall ett mål eller ärende som avser makars förmögenhetsförhållanden och i vilket talan har väckts vid domstol före ikraftträdandet prövas enligt äldre lag.

Punkt 5

Den nya lagens bestämmelser bör inte tillämpas vid bodelning, om den för bodelningen avgörande tidpunkten har inträtt före lagens ikraftträdande (jfr 11 och 12 § § lagen 1987:788 om införande av äktenskapsbalken). I sådana fall bör det alltså inte spela någon roll om en make först efter ikraftträdandet väcker talan om bodelning eller begär att rätten skall utse en bodelningsförrättare. Punkt 5 i övergångsbestämmelserna har utformats i enlighet härmed.

Med den för bodelningen avgörande tidpunkten förstås i detta sammanhang den tidpunkt som är avgörande för vilka tillgångar och skulder som skall bli föremål för bodelningen. I svensk intern lag regleras den frågan i 9 kap. 2 § äktenskapsbalken. I äktenskapsskillnadsfallet är enligt den paragrafen den avgörande tidpunkten den dag då talan om äktenskapsskillnad väcktes. Enligt lagstiftningen i andra länder kan den avgörande tidpunkten vara en annan. Det förekommer också andra anledningar att förrätta bodelning med därtill hörande regler om vilken tidpunkt som är avgörande.

Även om den för bodelningen avgörande tidpunkten ligger före ikraftträdandet skall den nya lagens bestämmelser tillämpas såvitt avser formkraven och förfarandet vid bodelning.

Punkt 6

Äldre rättshandlingar rörande makars förmögenhetsförhållanden som var giltiga när de företogs behåller enligt punkt 6 sin giltighet även efter ikraftträdandet.

Äldre rättshandlingar som var ogiltiga när de företogs, blir inte giltiga även om de står i överensstämmelse med reglerna i den nya lagen. Sådana rättshandlingar behåller alltså sin ogiltighet (jfr prop. 1986/87:86 s.129 f).

5 Hemställan

Prop. 1989/90:87

Jag hemställer att regeringen föreslår riksdagen

att anta förslaget till lag om vissa internationella frågor rörande makars förmögenhetsförhållanden.

6 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta det förslag som föredraganden har lagt fram.

Makars förmögenhetsförhållanden

Vår huvuduppgift har varit att föreslå internationella bestämmelser inom ämnesområdena makars förmögenhetsförhållanden, underhåll till barn och make samt arv. Väsentligen handlar det om regler för svensk domstols behörighet, tillämplig lag och erkännande av utländska avgöranden.

Våra överväganden gäller inte den konventionsstyrda lagstiftningen. Här finns i stort sett heltäckande regler i förhållande till de övriga nordiska länderna. Annars har Sverige endast i begränsad omfattning ingått överenskommelser med främmande stater.

De regler som vi föreslår skall gälla för personer som har anknytning till länder över praktiskt taget hela världen med den mest skiftande lagstiftning, som dessutom mer eller mindre ständigt förändras. En svensk internationell lagstiftning kan inte förutse och ge lösningar för alla situationer utan måste bygga på generella principer som får gälla i förhållande till alla länder. En viktig praktisk begränsning ligger också i att vi i Sverige inte kan bestämma hur man skall förfara utomlands. En internationell lagstiftning som inte grundar sig på konventioner blir med nödvändighet i långa stycken endast en lagstiftning för personer som har hemvist i Sverige eller som annars har egendom här.

En huvudfråga för oss har varit om hemvistet eller nationaliteten skall bilda utgångspunkt för valet av tillämplig lag i en kommande lagstiftning. Sverige tillhörde i början av seklet de länder som tillämpande nationalitetsprincipen på ett tämligen renodlat sätt i den internationella familjelagstiftningen. Sedan dess har det skett en utveckling som inneburit att hemvistet fått en allt större betydelse. På våra områden gäller dock alltså jämt att mannens nationella lag, enligt en starkt föråldrad lagstiftning från 1912, är bestämmande för vilken lag som skall tillämpas på makars förmögenhetsförhållanden samt att rätten till arv enligt en lag från 1937 skall bedömas enligt den avlidnes nationella lag. I frågor om underhåll har emellertid rättspraxis utvecklats så att hemvistet numera är ett dominerande anknytningsmoment. I inomnordiska förhållanden tillämpas hemvistprincipen på ett tämligen renodlat sätt inom våra ämnesområden sedan 1930-talet.

Vi anser att hemvistprincipen är att föredra framför nationalitetsprincipen på de områden våra förslag gäller. Genom att lägga hemvistet till grund för lagstiftningen vinner man framför allt att den gällande familjelagstiftningen kommer att stå i samklang med värderingar i vederbörandes levnadsmiljö samt att samtliga familjerättsliga relationer i en familj för det mesta kan bedömas enligt samma lag. Det är heller inte bra att som nu ha en ordning som gäller i Norden och en helt annan i förhållande till andra länder.

Såvitt avser makars förmögenhetsförhållanden bör emellertid inte hemvistprincipen genomföras i renodlad form. Vårt förslag öppnar möjligheter för makar att träffa avtal om tillämplig lag. Ett sådant avtal skall

kunna träffas inför ett äktenskap, under äktenskapet eller vid dess upplösning. Genom att träffa avtal kan makar undanröja eventuella oklarheter och välja en ordning som passar deras förhållanden. Som förutsättning skall dock gälla att makarna har en i förslaget närmare angiven anknytning till det land vars lag de avtalar som tillämplig.

När makar inte har träffat något avtal föreslår vi att lagen i det land där makarna tar hemvist vid äktenskapets ingående blir tillämplig. En sådan regel är närmast självklar när makarna är medborgare i olika länder. Den skall emellertid även gälla i sådana fall när makar som är medborgare i samma utländska stat tar hemvist i Sverige. Om de tänker leva här saknas det skäl att tillämpa deras nationella lag. Enligt vår mening finns det inte anledning att betrakta saken på annat sätt när svenska makar vid äktenskapets ingående tar hemvist i ett främmande land. Den svenska inställningen är här emellertid av underordnad betydelse. I regel har makarna sin egendom eller merparten av den i hemvistlandet och det blir lagen och myndigheterna där som i realiteten avgör vad som skall gälla.

I Sverige gäller för närvarande oföränderlighetsprincipen, som innebär att den lag som blev tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden vid giftermålet förblir tillämplig under hela äktenskapet även om makarna förlorar all anknytning till den lagen. Tvärt emot vad som är åsyftat leder principen ofta till överraskningar för makarna. Anknytningen till den en gång vid äktenskapets ingående tillämpliga lagen framstår många gånger som övervägande formell och konstlad. Principen stämmer heller inte överens med grundtanken att makarnas förhållanden skall bedömas enligt den lag som gäller i deras sociala miljö. Vi föreslår att om makarna tagit hemvist i en ny stat och varit bosatta där i minst två år skall lagen i den staten i stället tillämpas. Regeln passar ihop med strukturen på den invandring som förekommer till Sverige. Merparten av den egendom som så småningom skall delas — vid skilsmässa eller dödsfall — har makarna typiskt sett förvärvat i Sverige. Samma regel skall gälla när makar utvandrar från Sverige. I dessa fall får de svenska reglerna typiskt sett inte samma betydelse i praktiken. Den angivna tidsgränsen skall inte gälla om makarna är medborgare i det nya landet och inte heller om de tidigare har haft hemvist där. Bytet av den tillämpliga lagen skall inte inverka på giltigheten av rättshandlingar som makarna företagit dessförinnan.

När svensk lag blir tillämplig på makar som har flyttat hit kan den svenska likadelningsprincipen i enstaka fall framstå som oskälig jämfört med vad som följer av den tidigare tillämpliga lagen. Vi föreslår därför en regel som innebär att man skall beakta detta vid bedömningen av om det skall ske jämkning vid bodelning enligt bestämmelserna i förslaget till äktenskapsbalk.

4 kap. Makars förmögenhetsförhållanden

Svensk domstols behörighet

1 § Ett mål om makars förmögenhetsförhållanden får tas upp av svensk domstol,

1. med anledning av ett äktenskapsmål i Sverige,
2. om svaranden har hemvist i Sverige,
3. om käranden har hemvist i Sverige och svensk lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden,
4. om tvisten rör egendom i Sverige, eller
5. om svaranden i en uppkommen tvist har godtagit att saken prövas i Sverige eller utan invändning om rättens behörighet har gått i svaromål i saken.

De i första stycket angivna grunderna för svensk domstols behörighet skall tillämpas också på sådana frågor om makars förmögenhetsförhållanden som kan tas upp i äktenskapsmål samt i ärenden om utsecnde av bodelningsförrättare och andra ärenden som rör makars förmögenhetsförhållanden.

Om svensk domstols behörighet i mål eller ärenden som rör bodelning med anledning av en makes död finns särskilda bestämmelser.

Tillämplig lag

2 § Har makar eller blivande makar genom avtal bestämt att en viss lag skall tillämpas på deras förmögenhetsförhållanden skall det gälla, förutsatt att avtalet avser lagen i en stat där någon av dem har hemvist eller var medborgare när avtalet ingicks eller där de båda samtidigt har haft hemvist under äktenskapet.

Avtalet skall vara uttryckt i skrift eller otvetydigt framgå av äktenskapsförord eller annan handling.

3 § Har tillämplig lag inte bestämts genom avtal, gäller lagen i den stat där makarna tog hemvist vid äktenskapets ingående.

Om båda makarna senare har tagit hemvist i en annan stat och varit bosatta där i minst två år tillämpas i stället den statens lag. Har båda makarna tidigare under äktenskapet haft hemvist eller är båda makarna medborgare i den staten tillämpas dock lagen där så snart de har tagit hemvist i staten.

4 § En rättshandling rörande makars förmögenhetsförhållanden är giltig om den överensstämmer med den lag som var tillämplig när rättshandlingen företogs. Företogs rättshandlingen före äktenskapet är den giltig om den överensstämmer med den lag som blev tillämplig vid äktenskapets ingående.

Rättshandlingen skall anses giltig till formen också om den uppfyller formkraven enligt lagen i den stat där den företogs eller där makarna då hade hemvist.

5 § En bodelning här i landet kan förrättas enligt svensk lag även om en främmande lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden. De svenska bodelningsbestämmelserna gäller i tillämpliga delar också när den främmande lagen föreskriver en annan form för delning eller avräkning beträffande makars egendom.

En bodelning enligt 9 kap. 1 § andra stycket äktenskapsbalken¹ får dock förrättas bara om den tillämpliga utländska lagen på motsvarande sätt tillåter makarna att förrätta bodelning under äktenskapet när de är ense.

6 § Vid en bodelning skall makarnas samtliga tillgångar och skulder här i landet och utomlands beaktas, såvida annat inte följer av den för makarnas förmögenhetsförhållanden tillämpliga lagen. Vid lottläggningen bör en make i första hand tilldelas egendom som tillhör honom eller henne utomlands.

Om det finns särskilda skäl får bodelningen begränsas, när det finns egendom i ett främmande land och det kan antas att bodelningen inte kommer att gälla i det landet. En sådan bodelning kan utmynna i att en make tilldelas den här i landet befintliga egendomen.

7 § Har svensk lag enligt 3 § andra stycket blivit tillämplig på makars förmögenhetsförhållanden, skall vid prövning av fråga om jämkning vid bodelning enligt 12 kap. 1 § äktenskapsbalken¹ jämte övriga omständigheter beaktas i vad mån bodelningen avser egendom som tillhörde en make före lagbytet och den maken enligt den tidigare tillämpliga lagen hade fått behålla mer av sin egendom.

8 § Har det i en främmande stat meddelats ett slutligt beslut om legal separation och har makarna inte återupptagit sammanlevnaden, skall vid en bodelning där svensk lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden egendom som makarna har förvärvat efter separationen anses som enskild och täckning för skulder beräknas med hänsyn till förhållandena vid separationen.

9 § Bestämmelserna i svensk lag om förfogande över makarnas gemensamma bostad och bohag och om makes rätt att vid bodelning överta sådan egendom tillämpas alltid om bostaden och bohaget finns i Sverige.

10 § Inskränkningar som en utländsk lag innehåller i en makes rätt att förfoga över sin fasta egendom eller tomträtt här i landet får inte åberopas mot tredje man.

Detsamma gäller inskränkningar i en makes rätt att förfoga över sin övriga egendom eller att ådra sig betalningsskyldighet, om tredje man och maken befann sig i Sverige vid rättshandlingens ingående, såvida inte tredje man känt till eller bort känna till inskränkningen.

Begränsningar som en utländsk lag innehåller i en makes skyldighet att med sin egendom svara för sina skulder kan inte göras gällande här i landet, om skulden hänför sig till en rättshandling enligt första eller andra stycket.

¹ Avser förslaget till äktenskapsbalk enligt prop. 1986/87: 1.

11 § Ingår makar medan de har hemvist här i landet ett avtal enligt 2 §, blir det gällande mot tredje man när det har registrerats här. Detsamma gäller för äktenskapsförord och gåvor.

Prop. 1989/90: 87
Bilaga 2

6 kap. Gemensamma bestämmelser

Reservforum

1 § Finns det inte någon behörig domstol när svensk domsrätt föreligger enligt denna lag, tas målet eller ärendet upp av Stockholms tingsrätt.

Hemvist

2 § Den som är bosatt i en viss stat anses vid tillämpningen av denna lag ha hemvist där, om bosättningen med hänsyn till vistelsens varaktighet och omständigheterna i övrigt måste anses stadigvarande.

Ändring av anknytning

4 § Om det sedan talan har väckts inträffar en ändring av de omständigheter som grundar svensk domstols behörighet enligt denna lag, upphör inte domstolens behörighet.

Ordre public

10 § En bestämmelse i en utländsk lag får inte tillämpas och ett utländskt avgörande gäller inte i Sverige, om det skulle vara uppenbart oförenligt med grunderna för den svenska rättsordningen att tillämpa bestämmelsen eller att erkänna avgörandet.

1. Denna lag träder i kraft den
2. Genom lagen upphävs med den begränsning som följer av punkterna 3–5:

lagen (1912:69) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskaps rättsverkningar, lagen (1931:155) angående rätt för Konungen att meddela bestämmelser om internationella rättsförhållanden rörande äktenskaps rättsverkningar,

lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo.

4. I fråga om 4 kap. iakttas följande:

- a) Föreskrifterna i 1 § medför inte att svensk domstols behörighet i mål och ärenden som anhängiggjorts före ikraftträdandet går förlorad.
- b) Ett mål eller ärende i vilket talan har väckts före ikraftträdandet prövas enligt äldre lag.
- c) Har en för bodelning avgörande tidpunkt inträtt före ikraftträdandet, tillämpas äldre lag om makars förmögenhetsförhållanden vid bodelningen. Detta gäller inte frågor om bodelningens form eller frågor som avses i 5 §.
- d) En giltig rättshandling rörande makars förmögenhetsförhållanden förlorar inte sin giltighet genom ikraftträdandet av den nya lagen.

**Sammanställning av remissyttranden över familje-
lagssakkunnigas slutbetänkande (SOU 1987:18)
Internationella familjerättsfrågor såvitt avser
makars förmögenhetsförhållanden**

Yttrande över betänkandet har avgetts av Svea hovrätt, hovrätten för Övre Norrland, Stockholms tingsrätt, domstolsverket, socialstyrelsen, statens invandrarverk, kammarkollegiet, statistiska centralbyrån, Uppsala universitets juridiska fakultetsnämnd, Lunds domkapitel, socialnämnden i Södertälje kommun, Sveriges domareförbund, Sveriges Advokatsamfund, Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer, Kommunal- och landstingsanställda familjerådgivares förening, Svenska Bankföreningen, Svenska sparbanksföreningen, Begravningsföreningen Fonus, Centerns Kvinnoförbund, Folkpartiets Kvinnoförbund, Moderata Kvinnorförbundet, Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund, Svenska Kvinnors Vänsterförbund, Fredrika Bremerförbundet, Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige och Utlandssvenskarnas förening.

Svea hovrätt:

Hovrätten tillstyrker att förslaget läggs till grund för lagstiftning och finner det särskilt tillfredsställande att den segslitna konflikten mellan nationalitets- och hemvistprincipen i förslaget lösts i princip till den senares fördel. Den föreslagna lagen är föredömligt väl disponerad. Läsningen underlättas av underrubriker.

Hovrätten för Övre Norrland:

Hovrätten vill till en början framhålla att familjerättssakkunnigas slutbetänkande enligt hovrättens mening är ett mycket omsorgsfullt, gediget och värdefullt arbete. Det bör kunna ge de lagstiftande instanserna ett gott underlag för att i en ny lag samla nära nog alla internationella familjerättsfrågor. För framtiden måste det vara av särskild betydelse att man i *ett* regelsystem kan få en överblick över och ett samlat grepp om reglerna inom områdena för äktenskap, äktenskapsmål, makars förmögenhetsförhållanden, underhåll till barn och arv. Det har också varit de sakkunnigas huvuduppgift att lämna förslag till sådana bestämmelser, som väsentligen avser svensk domstols behörighet, tillämplig lag och erkännande av utländska avgöranden.

Även om de sakkunniga sålunda på ett förtjänstfullt sätt har fullgjort de uppgifter som de har haft enligt sina direktiv, kan detta inte undanskymma att det enligt hovrättens uppfattning skulle ha varit än mer värdefullt om *hela* den allmänna internationella privaträttsliga lagstiftningen på det familjerättsliga området — dvs. den som inte bygger på konventioner och andra överenskommelser om samarbete med andra stater — kunde samlas i *en* lag. Lagstiftningen skulle då, som de sakkunniga också påpekar, bli lättare att överblicka och tillämpa. Nu saknas alltså i lagförslaget regler inom så viktiga områden som faderskap, adoption, vårdnad och förmynderskap. Hovrätten har uppmärksammat att förmynderskapsutredningen i betänkandet (SOU 1987:73) föreslagit regler inom det sistnämnda området, vilka är avsedda att återfinnas i den nu föreslagna lagen och även kan medföra vissa justeringar i lagförslaget.

Även om det snarare ligger inom det konventionsbundna området vill hovrätten i detta sammanhang ändå peka på vikten av att de i såväl civilrättsliga som straffrättsliga sammanhangen svårlösta och känsliga frågorna om olovligt bortförande av barn i internationella förhållanden blir reglerade så snart som detta överhuvudtaget är möjligt. De sakkunniga nämner här också (sid. 49 — 50) de förslag till en sådan reglering som finns i departementspromemorian "Olovligt bortförande av barn i internationella förhållanden" (Ds Ju 1986:7).

Att till sist nämna en detalj av mindre betydelse kan förefalla något överflödigt. Hovrätten har emellertid funnit att det — i vart fall för inte helt insatta läsare av lagtexten — kan vara värdefullt om de olika bodelningsbegreppen formuleras tydligare än som nu är fallet.

Tingsrätten delar familjelagssakkunnigas uppfattning att hemvistprincipen är att föredra framför nationalitetsprincipen och har, frånsatt vad nedan anförts, ingen erinran mot i betänkandet upptagna förslag. Dessa bör föranleda lagstiftning. Tingsrätten instämmer i familjelagssakkunnigas uttalande att hela den allmänna internationella familjelagsstiftningen på sikt bör samlas i en lag.

Domstolsverket:

Domstolsverket (DV) har inte något att erinra mot kommitténs förslag.

Gällande regler om den internationella familjerätten är ålderdomliga och svåröverskådliga. Den ökade rörligheten över gränserna gör att behovet av klara och enkla regler är stor. Det är därför tillfredsställande att kommittén har sett över regelsystemet och att den lägger fram förslag till en samlad reglering av dessa frågor.

DV anser att kommittén på ett förtjänstfullt sätt har löst sin uppgift. Genom att bestämmelserna samlas i en gemensam lag bör det bli förenklingar för bl.a. domstolarna vid tillämpningen av den internationella familjerätten. Det är enligt verkets mening mycket angeläget att arbetet med att se över dessa frågor kan fortsätta så att regler om faderskap, vårdnad, och — som förmynderskapsutredningen också numera har föreslagit i betänkandet (SOU 1978: 73) Internationella förmynderskapsfrågor — förmynderskapsfrågorna kan inlemmas i en gemensam lag om internationella familjerättsfrågor.

Socialstyrelsen:

Betänkandet innehåller ett lagförslag, som innefattar stommen till reglering av hela den internationella familjerätten. Det framlagda förslaget är väl systematiserat, vilket gör det lätt att hitta i regelsystemet. Socialstyrelsen tillstyrker förslaget i dess helhet.

Socialstyrelsen föreslår att alla frågor som rör internationella förhållanden inom familjerätten både de som ännu inte är reglerade, och de som finns i andra lagar tas in i denna samlade lagstiftning.

Statens invandrarverk:

Vid genomgång av betänkandet i övrigt har verket inte någonting att erinra mot förslaget.

Uppsala universitets juridiska fakultetsnämnd:

Fakultetsstyrelsen finner de remitterade förslagen ägnade att läggas till grund för lagstiftning. Dess lösningar i sak utgör i allt väsentligt ett lagfästande av senare svensk praxis; där de innefattar ändringar, är dessa över-

vägande väl motiverade. Även disposition och indelning av författningsmaterialet ter sig genomarbetade och ändamålsenliga. På enstaka punkter har fakultetsstyrelsen frågor eller invändningar.

Prop. 1989/90: 87
Bilaga 3

Lunds Domkapitel:

Domkapitlet, som anmodats yttra sig över rubricerat betänkande, har i huvudsak begränsat sin granskning till frågor som berör Svenska kyrkan antingen som trossamfund eller som huvudman för folkbokföringen. Domkapitlet har inte några invändningar mot flertalet av förslagen i betänkandet. Endast i fråga om rätten att avtala om tillämplig lag rörande förmögenhetsförhållandena i ett äktenskap känner domkapitlet tveksamhet.

Det måste för den som skall tillämpa lagstiftning om internationell familjerätt vara av stort värde att lagstiftningen så långt möjligt finns samlad i en lag. Den nu föreslagna lagstiftningen är därför ett steg i rätt riktning.

Domkapitlet har i förslaget inte funnit något som försvårar rättstillämpningen för personalen på pastorsexpeditionerna. Vid hinderprövning bör de nya reglerna snarare innebära en enklare tillämpning i alla de fall som avser utländska medborgare med minst två års hemvist i Sverige.

Socialnämnden i Södertälje kommun:

Socialnämnden tillstyrker utredningens förslag till lag om internationella familjerettsfrågor. Socialnämnden anser dock att frågan om vilken kommun som skall vara behörig att avgiva yttrande till länsstyrelsen i ärenden rörande äktenskapsdispenser för dem som ej äger hemvist i Sverige bör klargöras.

Sveriges Advokatsamfund:

Advokatsamfundet välkomnar det framlagda förslaget till Lag om internationella familjerettsfrågor. Samfundet anser att lagförslaget utgör ett förtjänstfullt arbete som i hög grad kommer att underlätta rättstillämpningen på den internationella familjerättens område.

Svenska sparbanksföreningen:

Slutligen vill sparbanksföreningen rent allmänt påpeka vikten av att innehållet i förslaget sprids till alla de invandrargrupper som har "sin hemvist" i vårt land och främst då till dem som ännu inte är svenska medborgare. Dessa grupper omfattas idag inte av de svenska familjerättslagarna och flertalet härstammar vidare från länder vars kultur och rättsregler på många sätt skiljer sig från de vi har i Sverige. I synnerhet när det gäller lagstiftning inom familjerättens område är det av stor vikt att de som

kommer att omfattas av lagstiftningen också erhållit tillräcklig information om lagarnas innehåll. Många olyckliga kollisioner på såväl det sociala som det rättsliga planet kan härigenom undvikas.

Prop. 1989/90: 87
Bilaga 3

Begravningsföreningen Fonus:

Begravningsföreningen FONUS, ekonomisk förening, finner den föreslagna lagen väl underbyggd och lagtexten har fått en överskådlig och bra systematik. Föreningen tillstyrker de familjelagssakkunnigas förslag och att den föreslagna lagen genomförs. Förslaget synes väl ägnat att ligga till grund för en lag om internationella familjerätsfrågor.

Folkpartiets kvinnoförbund:

Lagen om internationella familjerätsfrågor blir en allt viktigare del av vår lagstiftning. Sverige tar varje år emot ett ökat antal flyktingar och invandrare. Detta innebär att allt fler människor får hemvist i ett annat land än där de hör hemma i nationellt avseende.

Från Folkpartiets kvinnoförbundssida är vi tacksamma över att denna utredning gjorts. Uppläggnngen av betänkandet är i överensstämmelse med FPK:s inriktning. Detta hindrar inte att förbundet vid genomgången funnit vissa synpunkter som vi särskilt vill framhålla.

Moderata Kvinnoförbundet:

Moderata Kvinnoförbundet instämmer i huvudsak i utredarnas bedömning och tillstyrker förslaget om att lag om internationella familjerätsfrågor beslutas.

Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund:

I ovannämnda slutbetänkande av familjelagssakkunniga framhålls att den allmänna internationella familjelagstiftningen bör samlas i en lag för att erhålla en bättre överblick och tillämpning. Socialdemokratiska kvinnoförbundet, SSKF, delar den uppfattningen och ser fram mot en sådan översyn. Vi stödjer förslaget eftersom vi tror att sådan översyn skulle öka överskådligheten och förbättra informationen så att människor har en möjlighet att bedöma sin situation i förhållande till lagstiftningen. När det gäller internationell familjerätt är det ofta människor som inte kan vårt lands språk. Det är därför svårt för dem att t. ex. tillgodogöra sig en så pass komplicerad lagtext som det här rör sig om.

1912 års lag (lag om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskapsrättsverkningar) och lagen från 1937 (lag om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo) berör de förhållanden som uppstår vid äktenskapsupplösning och dödsfall. De gällande reglerna har ofta givit oöverskådliga och överraskande konsekvenser för berörda parter. Lagarnas regler har varit okända för folk i gemen och inte anpassade till situationen i dagens Sverige med ca en miljon invånare med utländska rötter och

ett stort antal blandäktenskap där makarna har olika nationalitet vid äktenskapets ingående. Därför hälsar SSKF det nu lagda förslaget med tillfredsställelse.

Prop. 1989/90: 87
Bilaga 3

Rent allmänt önskar SSKF framhålla att det är av stor vikt att den tillämpliga lagstiftningen utformas så att den följer rådande jämställdhetsuppfattningar och rättsförhållanden. Vi anser att det nu lagda förslaget är ett viktigt steg i den riktningen även om vi har synpunkter på de öppningar till undantag, som utredningen gör. Vi återkommer med våra synpunkter om detta.

Svenska Kvinnors Vänsterförbund:

SKV tillstyrker att det nya lagförslaget om internationella familjerätsfrågor antas. Mängden av olika nationella lagar och konventioner gör att en fortsatt reglering av hela den internationella familjelagstiftningen är nödvändig. Även svenska lagar med föräldrat synsätt behöver förnyas.

Fredrika Bremerförbundet:

Fredrika-Bremer-Förbundet instämmer i utredningens slutsatser. Förbundet vill dock starkt betona vikten av information till utlandssvenskar om den ändring den nya lagstiftningen innebär från nationalitets- till hemvistprincipen.

I vårt land har man kommit långt beträffande jämställdheten på familjerättens område och svenska medborgare utomlands känner sig förmodligen trygga i medvetandet om detta. Att det hädanefter kan gälla andra lagar för dem än för övriga svenska medborgare, kommer de förmodligen att vara okunniga om lång tid framöver, om inte tillfredsställande information ges.

Riksorganisationen kvinnojourer i Sverige:

ROKS anser att det är nödvändigt att vi får en moderniserad lag som reglerar internationella familjerättsförhållanden. Förslaget har därför en stor uppgift att fylla genom att det ersätter en del föräldrade regler. Det är t. ex. bra att 1912 års lag om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskaps rättsverkningar försvinner och ersätts av bestämmelser i den nya lagen.

Den nya lagstiftningen reglerar dock inte hela den internationella familjerätten. ROKS håller med familjelagssakkunniga om att på sikt hela den allmänna internationella familjelagstiftningen bör samlas i en lag så att lagstiftningen blir lättare att överblicka och tillämpa. Enligt ROKS:s mening bör detta ske snarast.

ROKS konstaterar med tillfredsställelse att lagförslaget till skillnad mot många andra lagförslag och lagar utgår från att mänskligheten består av kvinnliga och manliga individer. Det är naturligt att texten innehåller både "hon" och "han". Detta är också bra som exempel för annan lagstiftning.

Svenskar som flyttar utomlands är oftast omedvetna om vilken eller vilka lagar som i framtiden kommer att bli gällande rörande deras förmögenhetsrättsliga frågor, eller vilka arvsregler som kommer till tillämpning. Möjligen beaktas arbetslagstiftningen, skattefrågorna och vissa trygghetsfrågor som försäkringar och sjukvårdsfrågor. Det kommer säkerligen som en stor överraskning för många att de kan bli underkastade ett annat lands bestämmelser på så privaträttsliga frågor som bodelning och arv.

Det har säkerligen också visat sig i många fall att man gjort felaktiga antaganden om vad som skall hända i sådana frågor. I många fall har olika lagar blivit gällande på en gång, vilket leder till onödiga processer och kostnader.

Med 150 olika rättsordningar över världen är det svårt även för jurister att överblicka konsekvenserna. Varje fall måste penetreras för sig. De svar som juristen ger kan ändå visa sig vara felaktiga. Endast domstolsprövning, och i undantagsfall regeringsbeslut, ger definitivt besked.

Det råder alltså en otrygghet för den enskilde individen. Enbart i Sverige tillämpas fyra olika begrepp när det gäller bosättning: det socialrättsliga, det skatterättsliga, det valutarättsliga och det som gäller folkbokföring. Det är i dag inte alltid möjligt att få besked om vad som gäller i olika situationer. Sannolikt är det inte enklare att få besked i andra länder.

Nu är de naturligtvis så, att betydelsen av vad svensk lag stadgar är begränsad. Ändock måste det anses ha stor betydelse att en reglering sker och framför allt att möjligheten att träffa avtal om tillämplig lag ökas. Detta är viktigt även om hemvistbegreppet blir än svårare att definiera.

Det är högst angeläget att utlandssvenskar och emigranter genom trycksaker blir informerade om de lagar som gäller och om förändringar i dessa. Föreningen är för sin del beredd att medverka härtill.

Justitiedepartementet bör vara skyldigt att utfärda information, bl. a. förslagvis i alla pass angående, rättigheter och skyldigheter för den som är svensk medborgare.

Varje person som begär tillfällig adressändring till utlandet eller stadigvarande utflyttning skall i samband därmed förse med en utförlig information om effekterna av flyttningen när det gäller hur svensk lag tillämpas inom t. ex. följande områden:

- barnomsorg (barnbidrag, underhållsbidrag m. m.)
- dödsfall (arv, bouppteckning)
- rösträtt (anmälan till röstlängd m. m.) * sjukvård
- skattskyldighet
- äktenskapsskillnad (bodelning, underhåll)
- valutautförsel
- återbosättning

Vad som särskilt bör framhållas är skillnaden mellan arvslagstiftning ur familjerättslig synpunkt och ur skatterättslig synpunkt. Detsamma gäller förmögenhetsförhållanden.

Till informationen bör också fogas en uppmaning att ta reda på vad som gäller i det nya bosättningslandet.

Socialstyrelsen:

En central fråga för bestämmelser om lagval inom den internationella familjerätten är valet mellan nationalitets- och hemvistprincipen. Familjelagsakkunniga har valt att bygga lagförslaget på hemvistprincipen. Socialstyrelsen tillstyrker detta. Principen blir då densamma som i lagen om internationella faderskapsfrågor. Likaså kommer lagstiftningen härigenom att inom den internationella familjerätten närma sig den nordiska regleringen på området.

Uppsala universitets juridiska fakultetsnämnd:

Förslaget innefattar i sak och framför allt en övergång till hemvistet såsom främsta anknytningspunkten på det familjerättsliga området. Det är här fråga om ett fullföljande av en utveckling som sedan länge pågått i praxis och som har sitt motstycke i de flesta västliga länder. Rättspolitiskt innebär detta ett ökat beaktande av sociala och ekonomiska faktorer i ett samhälle präglad dels av ökad rörlighet, i Sveriges fall främst invandring, dels av starkare accent på den trängre familjen — föräldrar och barn som samhällelig grundcell.

Mot ett lagstiftande av utvecklingen i angivet hänseende har fakultetsstyrelsen som redan framgått ingen invändning. Även de till lagvalsreglerna knutna reglerna om svensk domstols behörighet innebär mer fullständiga och rationella lösningar än vad som för närvarande gäller.

Lunds domkapitel:

I lagstiftning rörande äktenskap och andra familjerättsliga förhållanden berörs på ett särskilt sätt frågor som hänger samman med den kristna människosynen. Det är enligt domkapitlets uppfattning viktigt att man på detta område inte accepterar en lagstiftning och rättstillämpning i vårt land som alltför mycket avviker från vår egen rättsordning som är präglad av kristna värderingar.

Domkapitlet finner det därför riktigt att hemvistprincipen får genomslag i princip fullt ut. Namnlagstiftningens tidigare tillämpning av hemvistprincipen på isländska medborgare i Sverige visade emellertid på nödvändigheten av vissa avsteg. Det kan alltså bli nödvändigt med sådana avsteg också på de områden som berörs av den nu föreslagna lagstiftningen. Att i förväg peka på sådana situationer är knappast möjligt. Man kan ifrågasätta om det inte borde finnas någon slags generalklausul som gör det möjligt för svensk domstol att i vissa fall avvika från huvudregeln om tillämplig lag.

Sveriges Advokatsamfund:

Samfundet instämmer i att domicilprincipen är att föredra framför nationalitetsprincipen på de områden förslaget gäller och fäster också stor vikt

vid den möjlighet lagen ger makar att träffa avtal om tillämplig lag såvitt avser deras förmögenhetsförhållanden och en arvlåtare att förordna om tillämplig lag för rätt till arv. Den föreslagna lagen kan komma att medföra stora ekonomiska konsekvenser för många varför advokatsamfundet anser det angeläget att tillförlitlig information ges allmänheten, inte minst utlandssvenskar, om lagens innehåll, och då framför allt om de möjligheter som finns att avtala om tillämplig lag.

Svenska Bankföreningen:

En huvudfråga för familjelagssakkunniga uppges ha varit att bedöma om en persons hemvist eller nationalitet skall bilda utgångspunkt för valet av tillämplig lag i en kommande lagstiftning. Man har därvid funnit att hemvistprincipen är att föredra framför nationalitetsprincipen. Detta innebär bland annat att intern svensk lag kommer att tillämpas för flertalet invandrare i Sverige i fråga om de rättsområden som regleras i lagförslaget. Bankföreningen tillstyrker att hemvistprincipen får ett ökat genomslag på bekostnad av nationalitetsprincipen i fråga om familjerättsliga förhållanden med internationella inslag. Möjligen förhåller det sig så att hemvistprincipen i sådana sammanhang i praktiken redan tillämpas i mycket större omfattning än vad som enligt gällande bestämmelser borde ske. Det får därför anses vara till gagn för alla om denna praxis nu också vinner stöd i lag.

Svenska sparbanksföreningen:

Sparbanksföreningen har inget att invända mot förslaget som helhet. Ett införande av hemvistprincipen innebär en förenkling av regelsystemet och utgör samtidigt en anpassning till övrig lagstiftning i Sverige. Sparbanksföreningen håller vidare med om att hemvistet i de flesta fall är den mest naturliga grunden vid valet av tillämplig lag.

Hemvistprincipen införs dock inte i någon renodlad form. Ett viktigt undantag är t. ex. att makar skall kunna avtala sinsemellan om vilken lag som skall vara tillämplig på deras förmögenhetsförhållanden. Rätten att avtala om att annan lag skall vara tillämplig begränsas dock av att makarna måste ha rimlig anknytning till den stat var slag de väljer som tillämplig.

Beträffande makars förmögenhetsförhållande stadgas i 4 kap. 2 § undantag från regeln om hemvistprincipen innebärande att om makar eller blivande makar genom avtal bestämt att en viss lag skall tillämpas på deras förmögenhetsförhållande skall det gälla förutsatt att de avser en lag i ett land där någon av dem haft hemvist när avtalet ingicks.

Det har i betänkande flera gånger påpekats att man genom ett införande av hemvistprincipen i många fall undviker att i Sverige tillämpa ett lands lagar vilka strider mot svenskt rättsmedvetande och svensk rättsuppfattning. Härigenom undviker man också olyckliga kollisioner mellan olika kulturer och olika rättsuppfattningar. Ett problem som i Sverige ökat i takt med den ökande invandringen. Genom att föreslå en regel som den nyss nämnda föreligger en stor risk för att eftersträfvade syften inte uppnås.

Istället innebär denna regel att möjligheten att i Sverige tillämpa utländsk lag, trots att man kanske sedan lång tid har sin hemvist här, ånyo öppnas. Särskilt olyckligt blir det i de fall den utländska lagen strider mot svensk lag.

För att komma till rätta med denna risk för olägenhet föreslår sparbanksföreningen att regeln i 6 kap. 10 § rörande "order public" ändras så att den omfattar också *avtal* som träffats mellan makar eller blivande makar enligt ett främmande lands lag. Härigenom kan man behålla möjligheten att avtala om annan tillämplig lag samtidigt som man gararderar sig mot att i Sverige behöver tillämpa lag som strider mot den svenska lagen.

Centerns Kvinnoförbund:

Centerns Kvinnoförbund anser att man i de flesta fall nu bör utgå från hemvistprincipen. Det innebär att svensk lagstiftning kommer att användas för människor som bor och har bott i Sverige under många år, men som inte är svenska medborgare. Detta är naturligt i Sverige, som har en stor andel invandrare.

Folkpartiets Kvinnoförbund:

Att framhålla hemvist som grund för lagstiftning är helt riktigt. Det är en klar fördel att gällande familjelagstiftning kommer att stå i samklang med värderingar i vederbörandes levnadsmiljö.

Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund:

Vi ansluter oss till förslaget om att lag bör tillämpas enligt hemvistprincipen om inget annat avtalats. Vi ansluter oss till detta i de fall avtal inte har träffats och anser att en tidsgräns för lagbudet på två år förefaller vara väl avvägd. Vi tror att det ökar rättssäkerheten genom att det gör det lättare att förstå och informera sig för den enskilda människan. En enklare lagstiftning gör också att de handläggare, som sysslar med frågorna får goda kunskaper om lagen och intentionerna bakom densamma och dess rättstillämpning.

Svenska Kvinnors Vänsterförbund:

Inom de områden som lagförslaget omfattar är hemvistprincipen att föredra framför nationalitetsprincipen. Det är naturligare att lagen där man stadigvarande bor tillämpas än att medborgarskapet styr lagvalet. Hemvistprincipen är redan praxis i Norden och det är en fördel om samma ordning gäller i förhållande till andra länder.

Svea hovrätt:

Lagförslaget ger makar och blivande makar rätt att genom avtal bestämma lagval ifråga om makarnas förmögenhetsförhållanden. I 4 kap. 2 § 2 st anges att "Avtalet skall vara uttryckt i skrift eller otvetydigt framgå av äktenskapsförord eller annan handling." Förutom äktenskapsförord, som uttryckligen nämns i bestämmelsen, anges i motiven som exempel inbördes testamenten och bodelningshandlingar (s 261). Det är sannolikt en ren tillfällighet att de uppräkanade handlingarna enligt svensk rätt har en gemensam nämnare: de skall bevitnas. Detta krav torde inte kunna uppställas här (jfr dock 4 kap. 11 § i förslaget samt specialmotiveringen härtill, s 277). Oberoende härav kan det ifrågasättas om äktenskapsförord behöver anges särskilt i paragrafen. Bestämmelsen föreslås få följande lydelse.

"Avtalet skall otvetydigt framgå av skriftlig handling".

Om äktenskapsförord skall nämnas som exempel på avtal bör bestämmelsen ändock ges en annan språklig utformning, eftersom äktenskapsförord är en skriftlig handling; t ex

"Avtalet skall otvetydigt framgå av äktenskapsförord eller annan skriftlig handling".

Slutligen föreslår hovrätten följande språkliga ändringar.

4 kap. 5 § 1 st första meningen

"En bodelningförmögenhetsförhållanden i övrigt . De svenska"

Förslaget är motiverat av att även bodelningen är en del av regleringen av makarnas förmögenhetsförhållanden.

Stockholms tingsrätt:

Beträffande 4 kap. 2 § anförs i betänkandet (sid 260) att avtalet skall avse makarnas egendom i sin helhet. Enligt tingsrättens mening måste förtydlighetens skull denna regel komma till uttryck i lagtexten.

4 kap 3 § andra stycket i lagförslaget behandlar byte av tillämplig lag för makars egendomsförhållanden. Enligt tingsrättens mening framstår den föreslagna tidsfristen på två år som väl kort med hänsyn till den ingripande förändring ett lagbyte innebär. Det torde förekomma att makar har svag anknytning till en stat där de varit bosatta i två år och, måhända sedan kort tid, har hemvist. Tingsrätten, som även vill framhålla behovet av stabilitet i egendomsförhållandena, förordar att nämnda tidsfrist bestäms till *fem år* . Ur rättssäkerhetssynpunkt vinnas därmed också den fördelen att bedömningen av om makar har hemvist i en stat underlättas. I detta sammanhang vill tingsrätten även framhålla att det torde föreligga behov av effektiva *informationsåtgärder* beträffande reglerna om tillämplig lag för makars förmögenhetsförhållanden.

I betänkandet (sid 272) anförs att bestämmelsen i lagförslagets 4 kap. 6 § första stycket innebär att ett i Sverige ej gällande utländskt avgörande medför att man vid lottläggningen av den egendom som finns i det land där avgörandet meddelats följer den fördelning av egendomen som det

utländska beslutet innehåller. Tingsrätten finner det kunna ifrågasättas om bestämmelsen har denna innebörd. Om ett utländskt avgörande, som ej gäller i Sverige, skall anses medföra att egendom i utlandet tillhör en make bör detta framgå av lagtexten.

Prop. 1989/90: 87
Bilaga 3

Statistiska centralbyrån:

Förslaget

Enligt förslaget skall avtal mellan makar om tillämplig lag på makarnas förmögenhetsförhållanden i vissa fall, för att bli gällande mot tredje man, registreras i Sverige. Av specialmotiveringen (se betänkandet s 277 f) framgår att handlingen skall inges till tingsrätt som översänder densamma till äktenskapsregistret, vilket förs av SCB.

SCB:

Uppgiftsskyldigheten från bl. a. tingsrätterna till SCBs äktenskapsregister regleras i förordningen (1987:1022) om äktenskapsregistret. En utvidgning av tingsrätternas uppgiftsskyldighet till äktenskapsregistret enligt förslaget förutsätter en komplettering av ovannämnda förordning med avseende på ifrågavarande typ av avtal.

Hänvisningen i 3 § förordningen om äktenskapsregistret till 1904 års lagstiftning bör ändras till att avse den nya lagen.

Slutligen anser SCB att det kan vara lämpligt att upplysningsvis i själva lagen hänvisa till förordningen om äktenskapsregistret.

Lunds domkapitel:

Det avsteg som de sakkunniga föreslår då makar i fråga om sina förmögenhetsförhållanden kan träffa avtal om tillämplig lag känner domkapitlet stor tveksamhet inför. Ett avtal om tillämplig lag skall slutas mellan två jämstarka parter i en situation där man inte riskerar ett utnyttjande från någon av parterna. Enligt domkapitlets mening kan den föreslagna bestämmelsen utnyttjas otillbörligt av en starkare part. Domkapitlet menar bestämt, att svensk domstol inte skall behöva tillämpa en lag som direkt strider mot bärande rättsprinciper i vårt land i vart fall inte om någon av parterna bestrider att den avtalade lagen skall äga tillämpning.

Sveriges Advokatsamfund

I 2 § andra stycket kan enligt samfundets mening saklöst utgå "vara uttryckt i skrift eller".

Föreningen jurister vid Sveriges allmänna advokatbyråer:

4 kap 2 § och 11 §: Enligt lagförslaget är avtal mellan makar om tillämplig lag rörande makarnas förmögenhetsförhållanden bindande mellan parterna om förutsättningarna i övrigt i förslaget är uppfyllda. Lagvalsavtal skall också efter registrering i Sverige gälla mot tredje man enligt förslaget.

Sådana avtal bör enligt föreningens mening kunna jämkas eller förklaras ogiltiga om de vid sin tillämpning skulle ge oskäligt resultat för en av parterna eller för tredje man. Makarna kan ju ha träffat avtal om tillämplig lag i sitt hemland. När makarna sedermera tagit hemvist i Sverige och bott här några år sker äktenskapsskillnad. Bodelning sker enligt den materiellt utpekade utländska lagen. Svensk lag skall tillämpas i själva bodelningsförfarande enligt förslaget 4 kap 5 §. Om den utländska lagen leder till ett materiellt oskäligt slutresultat i bodelningen måste den kunna angripas.

Föreningen vill här efterlysa regler eller uttalanden som möjliggör detta. Tänkbart är att lagvalsavtalet kan angripas genom analogi med avtalslagen, trots att detta lagvalsavtal egentligen ej är ett förmögenhetsrättsligt avtal. Mer tveksamt är om bodelningen i en klandertalan kan angripas, då ju även i den tvisten den materiellt utpekade utländska lagen är tillämplig.

Föreningen har inga invändningar mot övriga lagförslag.

Svenska Bankföreningen:

En konsekvens av lagförslaget – om än oundviklig – blir att utländsk lag i större utsträckning än för närvarande kommer att vara tillämplig i fråga om svenska medborgare som har flyttat utomlands. Sådan lag skall till och med under vissa förhållanden tillämpas beträffande svenska medborgare som återvänt till Sverige efter att ha varit bosatta utomlands under minst två år. Eftersom lagförslaget, om det genomförs, kan komma att medföra oväntade konsekvenser för en utflyttad "vanlig" svensk medborgare, bör statsmakterna ombesörja att de som kan komma att beröras av lagen erhåller särskild information om lagens verkningar.

Till skillnad mot vad som gäller enligt 1912 års lag om intensionella rättsförhållanden rörande äktenskap m. m. öppnar förslaget möjlighet för makar eller blivande makar att i viss utsträckning själva bestämma vilket lands lag som skall vara tillämplig på deras förmögenhetsförhållanden. Härigenom kan det visserligen uppkomma viss risk för att det görs förmögenhetsrättsliga dispositioner som blir till skada för tredje man. Genom att det i lagförslaget uppställs krav på registrering av sådana lagvalsavtal (4 kap 11 §) torde emellertid risken för detta slags dispositioner vara begränsad. – Med registrering avses enligt förslaget hela förfarandet för registrering enligt äktenskapsbalken. I klarhetens intresse borde detta möjligen framgå av lagtexten, exempelvis genom en hänvisning till 16 kapitlet i äktenskapsbalken.

Skydd för tredje man tillgodoses också genom regler i 4 kap 10 §. Inskränkningar som i en utländsk lag föreskrivs beträffande en makes rätt att förfoga över sin fasta egendom eller tomträtt här i landet får nämligen inte åberopas mot tredje man. Detsamma föreslås gälla i fråga om en makes rätt att förfoga över sin övriga egendom eller att ådra sig betalningsskyldighet, om tredje man och maken befann sig i Sverige vid rättshandlingens ingående. Här gäller dock som förutsättning att tredje man inte känt till eller bort känna till inskränkningen. Borgenärsskyddet förefaller i detta sammanhang för bankernas del något tunt, eftersom kravet på den goda tron för sådana institutioner som bekant normalt ställs mycket högt. Enligt

Bankföreningens mening bör kravet på god tro inte ställas så högt att exempelvis en enskild banktjänsteman förutsätts känna till innehållet i tillämplig utländsk lag. Detta bör framgå av bestämmelsen på det sättet att orden "eller bort känna till" i paragrafens tredje stycke utgår.

Prop. 1989/90:87
Bilaga 3

Folkpartiets Kvinnoförbund:

Enligt förslaget öppnas möjligheter för makar att träffa avtal om vilken lag de önskar tillämpa. Vi måste framhålla vår tvekan mot denna ståndpunkt. Den kan komma att innebära att lagstiftning som är negativ för kvinnor kan bli tillämplig. FPK anser att lagen i detta fall måste se till kvinnors behov, eftersom det finns kvinnor som lever förtryckta i äktenskap där de inte själva kan ta tillvara sina rättigheter.

För principen att kunna välja lag talar, att man i förarbetet till Haag-konventionen om tillämplig lag för rätten till arv, särskilt framhållit att möjligheten "att välja lag" är en fråga kring vilken länderna borde enas. Med tanke på detta är det kanske inte särskilt lämpligt att ta bort denna möjlighet. Förbundet vill ändå påpeka den fara vi ser i detta förfarande.

Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund:

Utredningen föreslår att makar vid äktenskaps ingående, under äktenskap och vid dess upplösning kan träffa avtal om vilken lag som skall tillämpas på deras förmögenhetsförhållanden. Vi accepterar förslaget även om vi känner en viss tveksamhet huruvida man kan uppNå en jämställd och rättvis fördelning i den ofta konfliktladdade situationen vid ett äktenskaps upplösning. Detta inte minst med hänsyn till de annorlunda synsätt på kvinnors och mäns inbördes relationer som finns i många andra kulturer.

Utländssvenskarnas förening:

2 § Det är utmärkt att det klargörs, att enligt svensk lag makar kan bestämma att viss lag skall tillämpas på deras förmögenhetsförhållanden. Alla som flyttar ut ur landet bör uppmanas att komma sams om vad som skall gälla innan själva utflyttningen sker.

Som ovan sagts kommer dock betydelsen av en överenskommelse för utländssvenskarna att vara begränsad. Emellertid finns i flera utländska lagar motsvarande regler och de svenska avtalet kan, eventuellt efter vederbörlig registrering, vinna giltighet även i det andra landet. Över huvud taget anser föreningen det angeläget att utländssvenskarna görs uppmärksamma på själva problematiken och möjligheten att genom att anlita juridisk expertis i flera länder för rådgivning i görligaste mån vinna klarhet om vad som gäller i det enskilda fallet.

Föreningen avser för sin del att på allt sätt försöka sprida kännedom i dessa frågor.

Föreningen menar inte att den nu gällande s.k. oföränderlighetsregeln under alla förhållanden måste bibehållas, men för att inte komma överraskande för makarna bör förändringen i den äktenskapliga förmögenhets-

ordningen vara knuten till något som makarna själva lätt kan iakttä, nämligen en överenskommelse dem emellan. Texten andra stycket bör kunna lyda: "Avtalet skall otvetydigt framgå av äktenskapsförord eller annan skriftlig handling".

3 § Som ovan sagts kommer med all säkerhet hemvistbegreppet att vålla svårigheter i tillämpning.

Regeln i 4 kap 3 § väcker vissa betänkligheter. För två svenska makar, vilka i samband med giftermålet tar sitt hemvist i en annat stat, t. ex. biståndsarbetare och hans hustru eller en industritjänsteman på ett längre uppdrag i utlandet, torde det vara naturligt att se förmögenhetsförhållandena i äktenskapet reglerade genom svensk lag, åtminstone så länge vistelsen i det främmande landet inte blivit långvarig. Är landet för det nya hemvistet exotiskt eller dess språk svårtillgängligt för makarna synes anknytningen till svensk lag än naturligare.

Det kan förefalla naturligt att makarna efter en längre tids vistelse i det nya hemvistlandet låter det landets lag gälla, men en fix gräns, två år, såsom i förslaget, är diskutabel.

4 Svensk domsrätt

Stockholms tingsrätt:

3 kap 1 § p 3 och 4 kap 1 § p 5 i förslaget till lag om internationella familjerättsfrågor, nedan benämnt lagförslaget, ger svensk domstol en långtgående behörighet att ta upp frågor rörande underhåll till barn och make samt makars förmögenhetsförhållanden. Således är svensk domstol behörig om svaranden utan invändning om rättens behörighet har gått i svaromål i saken. I betänkandet (sid 230) anförs att "frågan om svensk domstol är behörig får behandlas som andra rättegångshinder, vars tillämpning är beroende av invändning...". Vidare uttalas att det för att domsrätt skall föreligga måste krävas att svaranden går i svaromål i sak antingen skriftligen eller vid en förhandling. Fråga uppkommer hur det skall förfaras när en svarande inte fullgör den skyldighet han enligt rättegångsbalken har att genast avge svaromål. Tingsrätten vill mot bakgrund av vad ovan citerats framhålla att den inte kan finna annat än att stadgandena bör tillämpas så att rättegångshinder kan föreligga även utan invändning samt att en förutsättning för svensk domstols behörighet är att svaranden vid förberedelsen genast avger svaromål. I annat fall torde den situationen kunna uppkomma att ett mål än anhängigt hos domstol under avsevärd tid trots att ovisshet råder om svensk domstol alls är behörig.

5 Övriga frågor

Stockholms tingsrätt:

6 kap

Lagförslaget anvisar i 6 kap 1 § Stockholms tingsrätt som reservforum. Detta synes lämpligt med hänsyn till tingsrättens erfarenhet av familjerättsliga mål med internationell anknytning. Handläggningen av sådana

mål är generellt sett mer komplicerad än handläggningen av andra familjerättsliga mål. Tingsrätten finner sig, med hänsyn till det ansträngda arbetsläget, föranlåten att framhålla att den nya lagstiftningen om familjemål kan komma att föranleda en ökad arbetsbörda för Stockholms tingsrätt.

I betänkandet (sid 327) har angivits att det bör vara tillräckligt om de omständigheter som betingar den utländska myndighetens behörighet förelåg antingen när förfarandet inleddes eller när avgörandet meddelades. Tingsrätten anser att lagtexten för tydlighets skull skall kompletteras i enlighet med vad ovan anförts i betänkandet.

Tingsrätten förordar att lagförslagets 6 kap 5 § ändras så att däri anges "har eller har haft" i stället för "har". Därigenom kommer stadgandet även att reglera t. ex. det fall att utländsk lag skall tillämpas på egendomsförhållanden för makar, som vid äktenskapets ingående tog hemvist i ett främmande land och därefter fått hemvist i Sverige utan att ha varit bosatta här i två år.

6 kap 10 § i lagförslaget innehåller en sedvanlig bestämmelse om ordre public. Med hänsyn till vad som av tradition avses härmed vill tingsrätten framhålla att det inte är troligt att en domstol skulle komma att betrakta som stridande mot ordre public alla de omständigheter som anges i betänkandet.

Uppsala universitets juridiska fakultetsnämnd:

I 1 kap 2 § introduceras termen "bosättning" i lagtext vid sidan av "hemvist". Även om tanken är klar — och förtjänar anslutning (motiven s 214) — förefaller det tveksamt om man skall på detta sätt ytterligare berika den legislativa terminologin med en term, som skall tolkas och bestämmas vid sidan av "hemvist". Det vore enligt fakultetsstyrelsens uppfattning tillräckligt att säga "hemvist i Sverige sedan minst två år". Praxis torde här i tillräcklig omfattning belysa hemvistbegreppets innebörd. I samma stadgande, andra punkten, bör "var och en av dem" av språkliga skäl utbytas mot "båda var för sig" eller "vardera av dem". Meningen är språkligt sett något oklar. Kombinationen av "inte" och "antingen — eller" utgör inte gott språkbruk. Det är icke entydigt om hinderlöshetskravet är kumulativt eller alternativt. Om det senare avses, kunde lydelsen vara: "...vardera av dem dessutom visa att hinderlöshet föreligger antingen enligt lagen i den stat där hon eller han har hemvist eller i den stat där vederbörande är medborgare." Avses ett kumulativt krav kan man formulera: "vardera av dem dessutom visa att hinder mot äktenskapet inte möter vare sig enligt lagen i den stat där han eller hon har hemvist eller i den där vederbörande är medborgare".

Vad ovan anförts om begreppet "bosättning" gäller även 6 kap 2 § IFL; stadgandet synes umbärligt.

1 Förslag till

Lag om vissa internationella frågor rörande makars förmögenhetsförhållanden

Härigenom föreskrivs följande.

Lagens tillämpningsområde

1 § Denna lag är tillämplig på frågor om makars förmögenhetsförhållanden som har anknytning till en främmande stat.

Lagens bestämmelser gäller dock inte i den mån något annat följer av en annan lag.

Svensk domstols behörighet

2 § En fråga om makars förmögenhetsförhållanden får tas upp av svensk domstol,

1. om frågan har samband med ett äktenskapsmål i Sverige,
2. om svaranden har hemvist i Sverige,
3. om käranden har hemvist i Sverige och svensk lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden,
4. om frågan rör egendom i Sverige, eller
5. om svaranden i en uppkommen fråga har godtagit att saken prövas i Sverige eller har gått i svaromål i saken utan invändning om domstolens behörighet.

Särskilda bestämmelser om svensk domstols behörighet i frågor om bodelning med anledning av en makes död finns i lagen (1937:81) om internationella rättsförhållanden rörande dödsbo. En sådan fråga får tas upp av svensk domstol även i fall som anges i första stycket 2, 3 och 5.

Tillämplig lag

3 § Har makar eller blivande makar skriftligen avtalat att en viss stats lag skall tillämpas på deras förmögenhetsförhållanden, skall det gälla om

1. avtalet avser lagen i en stat där någon av dem hade hemvist eller var medborgare när avtalet ingicks, och
2. något annat inte följer av 5 – 12 §§.

Är den ena maken död, får den efterlevande maken ingå ett avtal enligt första stycket med den avlidnes arvingar och universella testamentstagare.

4 § Har tillämplig lag inte bestämts genom avtal, gäller lagen i den stat där makarna tog hemvist när de gifte sig.

Om båda makarna senare har tagit hemvist i en annan stat och varit bosatta där i minst två år, tillämpas i stället den statens lag. Har båda makarna tidigare under äktenskapet haft hemvist i den staten eller är båda

5 § En rättshandling mellan makar avseende deras förmögenhetsförhållanden är giltig, om den stämmer överens med den lag som är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden när rättshandlingen företas. Företas rättshandlingen före äktenskapet, är den giltig, om den stämmer överens med den lag som blir tillämplig när makarna ingår äktenskap.

Rättshandlingen skall vidare anses giltig till formen, om den uppfyller formkraven enligt lagen i den stat där den företas eller där makarna då har hemvist.

Äktenskapsförord mellan makar som har hemvist i Sverige när rättshandlingen företas blir dock gällande här i landet endast om registrering sker enligt bestämmelserna i äktenskapsbalken. Gåva mellan makar som har hemvist i Sverige när gåvan ges blir gällande mot givarens borgenärer endast om vad som föreskrivs för sådan giltighet i 8 kap. 1 § äktenskapsbalken har iakttagits.

Särskilda bestämmelser om bodelning m. m.

6 § På begäran av en make eller en dödsbodeläggare skall svensk lag tillämpas beträffande förfarandet vid bodelning, även om en utländsk lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden. Bestämmelserna i svensk lag om förfarandet vid bodelning får tillämpas också när den utländska lagen föreskriver en annan form för delning eller avräkning beträffande makars egendom.

En bodelning enligt 9 kap. 1 § andra stycket äktenskapsbalken får dock förrättas bara om den tillämpliga utländska lagen på motsvarande sätt tillåter makarna att förrätta bodelning under äktenskapet när de är ense.

7 § Vid en bodelning skall makarnas samtliga tillgångar och skulder här i landet och utomlands beaktas, om inte något annat följer av den lag som är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden. Vid lottläggningen bör en make i första hand tilldelas egendom som tillhör honom eller henne utomlands.

Finns det egendom i ett främmande land och kan det antas att bodelningen inte kommer att gälla i det landet, får bodelningen begränsas till att gälla en viss del av makarnas egendom. En sådan begränsning får dock inte göras, om någon av makarna har rimliga skäl att motsätta sig det.

8 § Har det i en främmande stat meddelats ett slutligt beslut om legal separation och har makarna inte återupptagit sammanlevnaden, skall egendom som makarna har förvärvat efter separationen inte ingå i en bodelning där svensk lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden. Vid en sådan bodelning skall täckning för skulder beräknas med hänsyn till förhållandena vid separationen.

9 § Äktenskapsbalkens bestämmelser om förfogande över makars ge-

mensamma bostad och bohag och om en makes rätt att vid bodelning överta sådan egendom skall alltid tillämpas, om bostaden och bohaget finns i Sverige.

Prop. 1989/90:87
Bilaga 4

10 § Vid en bodelning som görs här i landet får jämkning ske enligt 12 kap. äktenskapsbalken, även om en utländsk lag är tillämplig på makarnas förmögenhetsförhållanden.

Övriga bestämmelser

11 § Inskränkningar som en utländsk lag innehåller i en makes rätt att förfoga över sådan fast egendom eller tomträtt som tillhör denne make och finns här i landet kan inte göras gällande mot tredje man i vidare mån än vad som följer av svensk lag.

Detsamma gäller inskränkningar i en makes rätt att förfoga över sin övriga egendom eller att skuldsätta sig, om tredje man och maken befann sig i Sverige när rättshandlingen företogs och tredje man inte kände till eller borde ha känt till inskränkningen.

12 § Begränsningar som en utländsk lag innehåller i en makes skyldighet att med sin egendom svara för sina skulder kan inte göras gällande här i landet, om skulden hänför sig till en rättshandling varigenom en make har förfogat över sin fasta egendom eller tomträtt och egendomen finns här i landet.

Detsamma gäller om skulden hänför sig till en rättshandling varigenom en make har förfogat över annan egendom eller skuldsatt sig, om tredje man och maken befann sig i Sverige när rättshandlingen företogs och tredje man inte kände till eller borde ha känt till inskränkningen.

13 § Om det inte finns någon behörig domstol när svensk domsrätt föreligger enligt denna lag, skall frågan tas upp av Stockholms tingsrätt.

14 § Vid tillämpningen av denna lag skall den som är bosatt i en viss stat anses ha hemvist där, om bosättningen med hänsyn till vistelsens varaktighet och omständigheterna i övrigt får anses stadigvarande.

15 § En bestämmelse i en utländsk lag får inte tillämpas, om det skulle vara uppenbart oförenligt med grunderna för den svenska rättsordningen att tillämpa bestämmelsen.

1. Denna lag träder i kraft den 1 juli 1990, då lagen (1912:69) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskaps rättsverkningar skall upphöra att gälla.

2. Vid tillämpning av 1 § andra stycket skall med annan lag likställas förordningen (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap.

3. Bestämmelserna i 2 § medför inte att svensk domstols behörighet i en fråga som väckts vid domstolen före ikraftträdandet går förlorad.

4. Har talan i ett mål eller ärende som avser makars förmögenhetsförhållanden väckts vid domstol före ikraftträdandet, tillämpas äldre bestämmelser.

5. Har en för bodelning avgörande tidpunkt inträtt före ikraftträdandet, tillämpas äldre bestämmelser om makars förmögenhetsförhållanden vid bodelningen. Detta gäller dock inte frågor om bodelningens form eller frågor som avses i 6 §.

6. En giltig rättshandling rörande makars förmögenhetsförhållanden som företogs före ikraftträdandet förlorar inte sin giltighet genom den nya lagen.

Närvarande: f.d.. regeringsrådet Bengt Wieslander, regeringsrådet Bertil Werner, justitierådet Ulf Gad.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 11 januari 1990 har regeringen på hemställan av statsrådet Laila Freivalds beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till lag om vissa internationella frågor rörande makars förmögenhetsförhållanden.

Förslaget har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Håkan Lavén.

Lagrådet lämnar förslaget utan erinran.

Regeringens proposition	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Propositionens lagförslag	3
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 1 februari 1990 ..	7
1 Inledning	7
2 Allmän motivering	8
2.1 Allmänna utgångspunkter	8
2.1.1 Migrationen	8
2.1.2 Reformbehovet m. m.	9
2.1.3 Gällande rätt	13
2.1.4 Bör Sverige tillträda 1978 års Haagkonvention?	14
2.1.5 Nationalitetsprincipen och hemvistprincipen	16
2.1.6 Återförvisning	18
2.2 Tillämplig lag	19
2.2.1 Tillämplig lag när avtal inte har träffats	19
2.2.2 Byte av tillämplig lag	21
2.2.3 Avtal om tillämplig lag	23
2.2.4 Begränsningar i tillämpningen av utländsk rätt	25
2.3 Svensk domsrätt	27
2.4 Ikraftträdande m. m.	32
2.5 Information	33
2.6 Kostnader och resursbehov	33
3 Upprättat lagförslag	33
4 Specialmotivering	33
5 Hemställan	63
6 Beslut	63
 Bilaga 1 Sammfattning i aktuella delar av familjelagssakkunnigas be- tänkande (SOU 1987: 18) Internationella familjerättsfrågor ..	64
Bilaga 2 Familjelagssakkunnigas förslag till lagtext i aktuella delar ...	66
Bilaga 3 Sammanställning av remissyttranden	69
Bilaga 4 Det till lagrådet remitterade förslaget	86
Bilaga 5 Utdrag ur protokoll vid lagrådets sammanträde den 18 janu- ari 1990	90

